

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ГРЕКУЛ-КОВАЛИК ТЕТЯНА АНАТОЛІЇВНА

УДК 340.12+378.245](477.85)«187/201»

**ДИСЕРТАЦІЯ
РОЗВИТОК ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ ТА НАУКИ
НА БУКОВИНІ (1875–2015 рр.)**

12.00.01 «Теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень»

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **Т. А. Грекул-Ковалик**

Науковий керівник **Никифорак Михайло Васильович**
доктор юридичних наук, професор

Чернівці – 2018

АНОТАЦІЯ

Грекул-Ковалик Т. А. Розвиток юридичної освіти та науки на Буковині (1875–2015 рр.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» (081 – Право). – Чернівецький Національний університет імені Юрія Федьковича Міністерство освіти і науки України, Національний університет «Львівська політехніка», Львів, 2018.

У дисертації на підставі аналізу наукової літератури, архівних матеріалів і нормативно-правових актів досліджено розвиток юридичної освіти та науки на Буковині в 1875–2015 рр. Визначено та проаналізовано історичні періоди діяльності юридикуму в Чернівцях, розкрито й охарактеризовано його навчальну та наукову складову. З'ясовано особливості організації навчально-наукового процесу на юридичних факультетах сучасних вишів Чернівецької області. Значну увагу приділено висвітленню питань функціонування Чернівецької школи фінансового права, філософсько-правового, історико-правового й інших напрямків наукових досліджень у сфері юриспруденції на Буковині.

Проаналізовано історико-правову літературу за темою дисертації. Хронологічно виділено чотири періоди історіографії дослідження: австрійський, румунський, радянський та український. Перший період (1875–1918 рр.) представлений іменами А. Норста, Е. Прокоповича, Р. Вагнера, праці яких у загальних рисах характеризують розвиток Чернівецького університету з моменту його створення.

Вказано, що найменше досліджений румунський період розвитку юридичної освіти та науки на Буковині (1918–1940 рр.). В основному історіографію цього періоду склали праці Г. Дрегенеску, Н. Чакіра та М. Грігоровіце.

Наступний період – радянський (1940–1991 рр.) не має помітної

історіографії, оскільки юридичний факультет Чернівецького університету було переведено до Львова. Певний інтерес становить лише колективна монографія «Чернівецький державний університет».

Українську традицію в дослідженні історії розвитку юридичної освіти та науки на Буковині започаткував громадський діяч Буковини Р. Стефанович, який у 1899 р. опублікував статтю «Чернівецький університет і русини». Сучасна українська історіографія (1991–2015 рр.) представлена низкою дослідників історії розвитку юридичної освіти та науки на Буковині (П. С. Пацурківський, А. З. Георгіца, Р. О. Гаврилюк, С. І. Нежурбіда, С. В. Савчук, В. С. Бігун та ін.). Найбільший історіографічний інтерес становлять наукові праці професора юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича М. В. Никифорака.

У дослідженні визначені основні етапи становлення та розвитку юридичної освіти і юридичної науки на Буковині: австрійський (1875–1918 рр.), румунський (1918–1940 рр.), радянський (1940–1991 рр.) і український (1991 р. – по наш час). Кожна історична епоха внесла свій вклад у розвиток юридичної традиції і характеризується певними особливостями.

Перший етап відзначився активним становленням юридичної освітньо-наукової діяльності на Буковині, що обумовлено утворенням австрійською владою юридичного факультету в Чернівецькому університеті (1875 р.).

Стверджується, що наймолодший юридичний факультет Австро-Угорщини значною мірою виконав завдання щодо забезпечення Буковинського краю правничими кадрами для адміністративних установ, судів, прокуратури, адвокатури, нотаріату тощо.

Вказано, що в 1875–1918 рр. організація навчального процесу на факультеті та його зміст визначалися загальноавстрійським законодавством і локальним збірником розпоряджень з питань університетського життя. Мовою навчання була винятково німецька, що не могло не позначитись на національному складі студентства. Більшість серед якого склали євреї та німці, меншість – українці. Платність освіти, мізерний стипендіальний фонд

ускладнювали доступ до навчання вихідців із малозабезпечених верств населення.

З'ясовано, що навчально-виховний процес на факультеті забезпечувався висококваліфікованими педагогами, більшість з яких прибули з університетів Австрії та Німеччини. Значна частина професорів та доцентів факультету були удостоєні почесних звань та високих державних нагород Австрії, Румунії, Росії та інших країн. Крім традиційних лекційних занять, на факультеті діяли правознавчий та державознавчий семінари. Великою популярністю серед студентів користувався семінар «живого права» Є. Ерліха, семінари Й. Шумпетера, семінар «Вправи з цивільного процесу» А. Скедля.

До становлення наукової юридичної традиції Буковинського краю цього періоду причетні всесвітньо відомі вчені, такі як: Є. Ерліх, Г. Гросс і Й. А. Шумпетер.

Доведено, що кожен з них залишив помітний слід як у становленні юридичної науки на Буковині, так і у світовому розвитку юриспруденції. Започатковані світилами наукові, навчальні та громадсько-політичні традиції на юридичному факультеті у Чернівцях утвердилися й набувають свого розвитку і нині.

Встановлено, що з 1875 р. по 1918 р. правничий факультет Чернівецького університету підготував більше тисячі дипломованих спеціалістів. Серед відомих українських громадських, політичних і культурних діячів – випускників факультету, які мали найбільший суспільний авторитет були: Лесь Мартович (західноукраїнський письменник), Теодот Галіп (адвокат, український письменник), Микола Василько (лідер національного руху), Ілько Семака (громадсько-політичний діяч), Владислав Прус (громадсько-політичний діяч, суддя) та ін.

Другий етап характеризується тотальною румунізацією всіх сфер життя краю, забуттям усього українського, знищенням багатьох культурних досягнень попередньої історичної епохи. Це стосується і юридичної освіти і науки на Буковині.

Досліджено зміни організаційно-правових основ діяльності юридичного факультету у зв'язку з переходом Чернівецького університету під юрисдикцію Румунії. Права та обов'язки студентів юридичного факультету того часу регламентувалися румунськими нормативно-правовими актами про вищу освіту й актами локального значення, серед яких – Регламент юридичного факультету (1927 р.).

Стверджується, що професорсько-викладацькому колективові належала велика роль в організації юридичної науки на факультеті. Кожен із його представників був румунським науковцем, юристом-практиком та педагогом.

З'ясовано, що серед відомих у майбутньому випускників-юристів румунського періоду розвитку факультету були: Денис Квітковський (журналіст, політик, буковинознавець), Леон Вовк (керівник групи юристів-експертів з питань оподаткування на одному з великих промислових підприємств Канади), Микола Суховерський (громадянин Канади, член уряду (з 1989 р.) Української Народної Республіки в екзилі).

Зазначено, що університет у 1918–1940 рр. виконував функцію румунізаторського ідеологічного центру, тому не дивно, що вступ до нього представників українського населення був дуже ускладнений. Це призвело до помітного зменшення кількості студентів-українців у Чернівецькому університеті в цілому та на юридичному факультеті зокрема.

У роки радянської влади на Буковині не було жодного вузу, який би готував юристів, тому розвиток юридичної освітньо-наукової традиції призупиняється до моменту проголошення незалежності України, зміни ідеологічних поглядів і демократизації суспільства.

З 1991 року починається якісно новий етап розвитку юридичної освіти і юридичної науки на Буковині, що обумовлено відновленням діяльності юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича та створенням ряду вузів з юридичними факультетами.

Значна кількість вишів Буковини, де готують юристів, сприяє здоровій конкуренції та забезпечує ефективну підготовку майбутніх правознавців.

Проаналізовано підготовку юристів у навчальних закладах Чернівецької області, яка відбувається на основі загальноукраїнських стандартів освіти та з деякими відмінностями з урахуванням їхньої автономії. В останнє десятиліття організаційно-правові переміни в навчальному процесі вишів Буковини зумовлені євроінтеграційними реформами в рамках Болонського процесу, що забезпечує не лише істотне підвищення конкурентоспроможності юридичної вищої освіти у всеукраїнському та світовому вимірах, а й підвищує її роль у суспільних демократичних перетвореннях.

Досліджено наукову діяльність юридичних факультетів Буковини сьогодення, що здійснюється у формі фундаментальних і прикладних наукових досліджень, спрямовується на отримання і використання нових знань у сфері права, значною мірою долучається до процесу становлення та розвитку української юриспруденції. Відповідно до сучасних вимог науковці приділяють велику увагу вивченню і дослідженню актуальних проблем правової системи України, захисту прав та інтересів особи і громадянина, здійснюють розробку науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій для практичної діяльності. Загальновизнаними стали наукові здобутки Чернівецької фінансової школи права. Широкого розмаху набуває діяльність філософсько-правового та історико-правового напрямків досліджень. Наукову скарбницю України значно збагатили дослідження з конституційного, кримінального, цивільного та міжнародного права. Окремі напрямки наукових пошуків перебувають на етапі свого становлення. Останнім часом спостерігається значна активізація наукової діяльності правознавців Буковини, а новаторські перегляди й переоцінки застарілих теорій і напрямів, переорієнтація наукових досліджень на прогнозування тих соціальних процесів і правових явищ, які відбуватимуться в нашій державі у довгостроковій перспективі, наукове забезпечення процесів удосконалення нормативно-правової бази відповідають викликам XXI ст.

Ключові слова: юридична освіта, юридична наука, юридичний факультет, Чернівецький університет, вищий навчальний заклад.

SUMMARY

Hrekul-Kovalyk T. A. The Development of Legal Education and Science in Bukovyna (1875–2015). – Qualifying Scientific Work on the rights of the manuscript.

The thesis for obtaining a scientific degree of the Candidate of Law in the specialty 12.00.01 – «Theory and history of state and law; History of Political and Legal Doctrines» (081 – Law). – Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Lviv Polytechnic National University of the Ministry of Education and Science of Ukraine. – Lviv, 2018.

It is based on the analysis of scientific literature, archival materials and normative legal acts. The research provides a study of the development of legal education and science in Bukovyna in 1875–2015. It identifies and analyzes the historical periods of the legal institutions activity in Chernivtsi, characterizes its educational and scientific components. It studies up the organization of the research process at the Law departments of the present-day universities of Chernivtsi region. Special attention is paid to the issues of functioning of Chernivtsi financial law school and to the formation of the leading areas of scientific research in the field of jurisprudence in Bukovyna.

We analyzed the historical and legal literature on the topic of the dissertation. Chronologically, we distinguished four periods of historiography of the study: Austrian, Romanian, Soviet, and Ukrainian. The first period (1875–1918) is represented by the names of A. North, E. Prokopovich, R. Wagner, whose works characterize in general the development of Chernivtsi University since its establishment.

It is indicated that the Romanian period of the development of legal education and science in Bukovina (1918–1940) was studied the least. In the main historiography of this period were the works of G. Dregenescu, N. Čakira and M. Grigorovice.

The next period is the Soviet (1940–1991). It does not have a noticeable

historiography, since the Faculty of Law of Chernivtsi University was transferred to Lviv. Only a collective monograph «Chernivtsi State University» has certain interest.

The Ukrainian tradition in the study of the history of the development of legal education and science in Bukovina was initiated by the public figure of Bukovina R. Stefanovich, who in 1899 published an article «Chernivtsi University and Rusyns». Modern Ukrainian historiography (1991–2015) is represented by a number of researchers in the history of the development of legal education and science in Bukovina (P. S. Patsurkivskyi, A. Z. Georgitsa, R. O. Gavryliuk, S. I. Nezhurbida, S. V. Savchuk, V. S. Bigun and others.). The greatest historiographical interest represent the scientific works of the professor of the Faculty of Law of Yuri Fedkovich Chernivtsi National University M. V. Nykyforak.

The research determines the main stages in the formation and development of legal education and science in Bukovina, namely: the Austrian (1875–1918), the Romanian (1918–1940), the Soviet (1940–1991) and the Ukrainian (1991 – to nowadays) period. Each historical epoch has contributed to the development of the legal traditions and is characterized by certain features.

The first stage was marked by the active formation of legal education and research activities in Bukovina, when the Austrian authorities established the Law Department of the Chernivtsi University (1875).

It is confirmed, that the youngest law faculty of Austria-Hungary has largely fulfilled the task of providing law-enforcement personnel to the Bukovyna region for administrative agencies, courts, prosecutors, advocates, notaries etc.

It was stated, that in 1875–1918 the organization of the educational process at the faculty and its content were determined by the Austrian legislation and a local collection of regulations on university life. The language of instruction was exclusively German, that affected the national composition of the students. Most of them were Jews and Germans, and the minority was Ukrainians. Paid education, a scanty scholarship fund, have made access to the education of people from low-income groups of the population more difficult.

It was found out that the educational process at the faculty was provided by

highly skilled teachers, most of them came from the universities of Austria and Germany. The most of the professors and associate professors of the faculty were awarded honorary titles and high state awards of Austria, Romania, Russia and other countries. In addition to traditional lectures, law schools and state-study seminars functioned at the faculty. The workshop of the «living law» by E. Ehrlich, the workshops by J. Schumpeter, the seminar «Exercises in the civil process» by A. Sketch had a great popularity among the students.

World-famous scientists, such as: E. Ehrlich, H. Gross and J. A. Schumpeter were involved in the scientific establishment of legal tradition in Bukovina at that time.

It is proved, that each of them left a significant mark both in the development of legal science in Bukovina and in the world development of jurisprudence. The scientific, educational and socio-political traditions initiated by the first-rate scientists at the Faculty of Law in Chernivtsi have become firmly consolidated and are being developed now.

It was established, that from 1875 to 1918, the Faculty of Law of Chernivtsi University trained more than a thousand diploma specialists. Among the well-known Ukrainian public, political and cultural figures, who were the graduates of the faculty and had the greatest social authority were: Les Martovych (West Ukrainian writer), Theodotus Galip (lawyer, Ukrainian writer), Mykola Vasylko (leader of the national movement), Ilko Semak (public-political activist), Vladyslav Prus (public-political figure, judge) and others.

The second stage is characterized by total Romanization of all spheres of life in the region, by neglecting everything that was Ukrainian, by the destruction of a great deal of historical heritage of the past. It also applies to legal education and science in Bukovina.

We studied the changes of the organizational and legal basis of the activity of the Faculty of Law in connection with the transition of the University of Chernivtsi under the jurisdiction of Romania. The law and duties of the students of the Faculty of Law of that time were regulated by the Romanian regulations on higher education

and acts of local significance, among them – The Regulations of the Faculty of Law (1927).

It is argued that the faculty members played a major role in the organization of legal science at the faculty. Each of its representatives was a Romanian scientist, practicing jurist and educator.

We found out that among the well-known future graduates of the Romanian period of the development of the faculty were: Denys Kvitkovskyi (journalist, politician, expert of Bukovyna), Leon Vovk (head of a group of expert lawyers on taxation at one of the largest Canadian industrial enterprises), Mykola Sukhovskyyi (a Canadian citizen, a member of the Government (since 1989) of the Ukrainian People's Republic in the exile).

It is noted that the University in 1918–1940 served as the romanization ideological center, so it is not surprising that the accession of the representatives of the Ukrainian population was very complicated. That led to a marked decrease of the number of Ukrainian students at Chernivtsi University as a whole and at the Faculty of Law in particular.

In the years of Soviet power in Bukovyna there were no universities, which would train lawyers, that was why the development of legal education and research traditions was stopped until the independence of Ukraine, the change of ideological views and democratization of society took place.

In 1991 a new stage of development of legal education and science began in Bukovyna, when the restoration of the Law department of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University and the creation of a number of higher education institutions with Law departments took place.

A significant number of institutes of higher education in Bukovyna, where lawyers are trained, promotes healthy competition and provides effective training for future lawyers.

We analyzed the lawyers' training in educational institutions of the Chernivtsi region, which is based on the All-Ukrainian educational standards and with some differences taking into account their autonomy. In the last decade, the organizational

and legal changes in the educational process of institutes of higher education in of Bukovyna are caused by European integrational reforms within the framework of the Bologna process, which ensures not only a significant increase in the competitiveness of legal higher education in the national and world scale, but also increases its role in social democratic transformations.

It is studied the scientific work of the present day legal departments of Bukovyna, that is carried out in the form of fundamental and applied scientific research, is aimed at obtaining and using new knowledge in the field of law and is greatly involved in the process of formation and development of Ukrainian jurisprudence. According to the modern requirements, scientists pay much attention to the study and research of the actual problems of the legal system of Ukraine, to the protection of the rights and interests of the individual and citizen, carry out the development of scientifically substantiated proposals and recommendations for practical activities. The scientific achievements of the Chernivtsi Financial Law School became generally recognized. The activity of the philosophical and legal, historical and legal areas of research is becoming widespread. The scientific treasury of Ukraine has greatly enriched research on constitutional, criminal, civil and international law. Some areas of scientific research are at the stage of its formation. Recently, there has been a significant revival of the scientific work of the lawyers of Bukovyna, and innovative revision and reappraisal of outdated theories and trends, reorientation of scientific research into the prediction of those social processes and legal phenomena that will take place in our country in the long run, scientific support for the processes of improving the legal framework meet the challenges of the XXI century.

Key words: legal education, legal science, law department, Chernivtsi University, higher education institution.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Грекул-Ковалик Т. А. Особливості навчального процесу на юридичному факультеті Чернівецького університету у 1918–1940 рр. *Науковий вісник Чернівецького університету*: зб. наук. праць. Вип. 538 : Правознавство. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. С. 25–29.
2. Грекул-Ковалик Т. А. Соціальний захист студентів юридичного факультету Чернівецького університету у 1918–1940 рр. *Науковий вісник Чернівецького університету*: зб. наук. праць. – Вип. 559 : Правознавство. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. С. 28–32.
3. Грекул-Ковалик Т. А., Торончук І. Ж. Розвиток кримінально-правової науки в університеті Франца-Йосифа у Чернівцях (1875–1918 рр.) *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Вип. 19 : Право. Ужгород, 2012. Т. 1. С. 31–33.
4. Франц Гауке. Про деякі питання парламентського права. Інавгураційна ректорська промова, виголошена 1 грудня 1900 р. Пер. з нім. А. Вишинського; Наук. ред. перекл. і передмова М. Никифорака, Т. Грекул-Ковалик. *Науковий вісник Чернівецького університету*: зб. наук. праць. Вип. 628 : Правознавство. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2012. С. 5–11.
5. Грекул-Ковалик Т. А., Торончук І. Ж. Студентське товариське життя Буковини (1875–1940 рр.). *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Вип. 44 : Право. Ужгород, 2017. Т. 1. С. 26–30.
6. Грекул-Ковалик Т. А. Правовое положение студентов юридического факультета Черновицкого университета в 1918–1940 гг. *Leges si Viata*. 2014. Mai. P. 64–68.

публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Грекул-Ковалик Т. А. Константін Ісопеску-Грекул – вчений-юрист, педагог, політичний діяч. *Державно-правовий розвиток України в умовах*

політичних змін : матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Тернопіль, 2010 р.) Тернопіль, 2010. С. 6–8.

8. Грекул-Ковалик Т. А., Торончук І. Ж. Георгій Алексіану – видатний правознавець і політичний діяч Буковини. *Актуальные проблемы современной науки: пути решения* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції по філософським, філологічним, юридическим и педагогічним наукам (Горловка, 7 мая 2010 г.). Горловка, 2010. С. 41–44.

9. Грекул-Ковалик Т. А., Торончук І. Ж. Організація адміністративного судочинства на Буковині у міжвоєнний період (1918-1940 рр. *Наука і сучасність: досвід та перспективи розвитку на межі тисячоліть* : збірка тез доповідей I Всеукраїнської науково-практичної конференції (Запоріжжя, 5–7 липня 2010 р.). Запоріжжя, 2010. С. 101–102.

10. Грекул-Ковалик Т. А. Стипендіальне забезпечення студентів юридичного факультету Чернівецького університету у 1918–1940 рр. *Перспективи та пріоритети розвитку юридичної науки* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Запоріжжя, 14–15 жовтня 2010 р.). Ч. 1. Запоріжжя, 2010. С. 19–20.

11. Грекул-Ковалик Т. А. Деякі аспекти підготовки фахівців-правників на Буковині у 1918–1940 рр. *Теорія та практика сучасного права* : міжнародна науково-практична конференція (Київ, 16–17 березня 2011 р.). Т. 1. Центр правових наукових досліджень. К., 2011. С. 17–19.

12. Грекул-Ковалик Т. А. Юридична клініка як інтерактивний метод підготовки правників (на прикладі юридичного факультету Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича. *Філософські, методологічні, соціологічні та психологічні проблеми права* : матеріали 4-ї Міжн. наук.-теор. конф. (Чернівці, 28–29 травня 2011 р.). Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. С. 342–348.

13. Грекул-Ковалик Т. А. Йозеф Алоїз Шумпетер – юрист, економіст, педагог *Право та інші соціальні норми: вимоги часу* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 15–16 червня 2012 р.). Ч. 1. ГО

«Причорноморська фундація права». – Одеса, 2012. – С. 12–14.

14. Грекул-Ковалик Т. А. Ганс Гросс: внесок у розвиток юридичної науки на Буковині. *Право та суспільні відносини: умови та способи гармонізації* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 22–23 червня 2012 р.). Т. 1. ГО «Асоціація аспірантів-юристів». Х., 2012. С. 10–12.

15. Грекул-Ковалик Т. А., Торончук І. Ж. Організаційно-правові основи створення та діяльності студентських товариств у Чернівецькому університеті (1918–1940 рр.). *Роль права у забезпеченні законності та правопорядку* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Запоріжжя, 5–7 липня 2012 р.). Запорізька міська громадська організація «Істина». Запоріжжя, 2012. С. 9–11.

16. Грекул-Ковалик Т. А. Розвиток державного (конституційного) права у Чернівецькому університеті в 1875–1918 рр. *Реформування національного та міжнародного права: перспективи та сьогодення* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 21–22 вересня 2012 р.). Ч. 1. ГО «Причорноморська фундація права». Одеса, 2012. С. 9–12.

17. Грекул-Ковалик Т. А., Торончук І. Ж. Основні етапи формування концепції «живого права» Євгена Ерліха. *Ерліхівський збірник* : матеріали наук.-практич. конференції «Концепція «живого права» Є. Ерліха та сучасні проблеми правопізнання» (Чернівці, 27–29 вересня 2012 р.). Вип. 6. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2012. С. 107–109.

18. Грекул-Ковалик Т. А. Деякі аспекти підготовки правничих кадрів в університеті Франца-Йосифа у Чернівцях (1875–1918 рр.). *Современные проблемы и пути их решения в науке, транспорте, производстве и образовании'2012* : материалы международной научно-практической конференции. Сборник научных трудов SWorld. Одесса: КУПРИЕНКО, 2012. Выпуск 4. Том 38. С. 37–41.

19. Грекул-Ковалик Т. А. Підготовка юристів у Чернівецькому факультеті національного університету «Одеська юридична академія». *Вітчизняна*

юридична наука в умовах сучасності: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 11–12 травня 2013 р.). Ч. 1. ГО «Асоціація аспірантів-юристів». Харків, 2013. С. 8–11.

20. Грекул-Ковалик Т. А. Розвиток юридичної науки в Чернівецькому факультеті національного університету «Одеська юридична академія». *Факторы и условия модернизации современной юридической науки*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Симферополь, 17–18 мая 2013 г.). Научное объединение «Юридическая мысль». Симферополь, 2013. С. 6–8.

21. Грекул-Ковалик Т. А. Правовий статус студентів юридичного факультету Чернівецького університету в австрійський (1875–1918 рр.) і румунський (1918–1940 рр.) періоди його історії: порівняльно-правове дослідження. *Антропосоціокультурна природа права*: матеріали наукової конференції (Чернівці, 25–27 травня 2016 р.). Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2016. С. 74–82.

публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації:

22. Грекул-Ковалик Т. А. Декани юридичного факультету Чернівецького університету румунського періоду (1918–1940 рр.). *Науковий вісник Чернівецького університету*: зб. наук. праць. Вип. 518: Правознавство. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2009. С. 39–44.

23. Грекул-Ковалик Т. А. Правовий статус студентів юридичного факультету Чернівецького університету у 1918–1940 рр. *Науковий вісник Чернівецького університету*: зб. наук. праць. Вип. 522: Правознавство. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2009. С. 19–23.

24. Грекул-Ковалик Т. А. З історії формування концепції «живого права» Євгена Ерліха. *Науково-практичний журнал «Соціологія права»*. 2012. № 2-3 (4-5). С. 54–57.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ	2
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	18
ВСТУП	19
РОЗДІЛ 1 ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛА ДОСЛІДЖЕННЯ	26
1.1 Історіографія дослідження	26
1.2 Джерельна база дослідження	31
Висновки до розділу 1	40
РОЗДІЛ 2 ЮРИДИЧНА ОСВІТА Й НАУКА В УНІВЕРСИТЕТІ ФРАНЦА-ЙОСИФА У ЧЕРНІВЦЯХ (1875– 1918 РР.)	42
2.1 Підготовка правничих кадрів	42
2.2 Юридична наука	54
Висновки до розділу 2	76
РОЗДІЛ 3 ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ ЧЕРНІВЕЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ В РУМУНСЬКИЙ ПЕРІОД ЙОГО ІСТОРІЇ (1918–1940 РР.)	78
3.1 Підготовка правничих кадрів	78
3.2 Розвиток юридичної науки	94
Висновки до розділу 3	106
РОЗДІЛ 4 РОЗВИТОК ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ Й НАУКИ В ЧЕРНІВЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ	109

4.1 Розвиток мережі юридичних освітніх закладів	109
4.2 Підготовка юристів	125
4.3 Основні напрямки юридичних наукових досліджень	143
Висновки до розділу 4	169
ВИСНОВКИ	172
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	183
ДОДАТКИ	229

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

Архів МОН України	Архів Міністерства освіти і науки України
БДФЕУ	Буковинський державний фінансово-економічний університет
Виш	Вищий навчальний заклад
ВНЗ	Вищий навчальний заклад
ДАЧО	Державний архів Чернівецької області
ЗНО	Зовнішнє незалежне оцінювання
ПВНЗ «Буковинський університет»	Приватний вищий навчальний заклад «Буковинський університет»
СРСР	Союз Радянських Соціалістичних Республік
УРСР	Українська Радянська Соціалістична Республіка
ЦДІА	Центральний державний історичний архів України у м. Києві
ЧФ МАУП	Чернівецька філія Міжрегіональної Академії управління персоналом
ЧФ НУ «ОЮА»	Чернівецький факультет Національного університету «Одеська Юридична Академія»

ВСТУП

Актуальність теми. Характер розвитку сучасної європейської спільноти позначений активним рухом взаємовпливу і взаємозбагачення різних сфер людської життєдіяльності, що однаково стосується і сфери юридичної освіти. У системі культурних цінностей юридичні освітні установи уособлюють корпорацію потужного інтелектуального потенціалу вчених-правників, покликаною формувати корпус фахівців нової формації, який в умовах адаптації до стандартів європейського простору володів би високим рівнем правової культури, значним обсягом знань, розвивав диферентні почуття значущості виконуваних функцій та відповідальності за їх правомірне здійснення.

На західноукраїнських землях формування академічної спільноти правників як авангарду вітчизняної науки та освіти нерозривно пов'язане з діяльністю Чернівецького університету. Як центр освітньої, наукової, культурно-просвітницької діяльності, саме він генерував вікові традиції світової юриспруденції та могутні регіональні наукові ідеї, зумовлені досвідом розвитку у складі чотирьох держав: Австро-Угорщини, Румунії, СРСР та України. Традиційні методологічні семінари, на яких виступали з оригінальними і глибокими за змістом доповідями провідні вчені факультету, упродовж століть сприяли формуванню нових і розвивали вже давно відомі наукові школи філософії права, теорії права й фінансового права, активізували діяльність юридичного факультету в реалізації наукових програм різного рівня.

Головною метою наукової політики провідних юридичних освітніх установ сучасної Буковини стало забезпечення підготовки спеціалістів на рівні європейських кваліфікаційних вимог, ефективне використання наукового потенціалу для отримання новітніх наукових розробок та їх спрямування на створення і впровадження конкурентоспроможних результатів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до наукової теми кафедри філософії та теорії

права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича «Право в системі соціальних норм» (номер державної реєстрації 0111U000185).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дослідження є комплексний науковий аналіз розвитку юридичної освіти та юридичної науки на Буковині (1875–2015 рр.). Для досягнення зазначеної мети були поставлені такі *завдання*:

- охарактеризувати стан наукових досліджень та джерельну базу проблеми розвитку юридичної освіти та юридичної науки на Буковині;

- визначити основні етапи становлення та розвитку юридичної освіти та юридичної науки на Буковині;

- проаналізувати нормативно-правове забезпечення діяльності юридичних навчальних закладів Буковини у 1875–2015 рр.;

- виявити зміни у змісті юридичної освіти в Чернівецькому університеті у досліджуваній період та особливості формування навчального процесу в сучасних юридичних навчальних закладах Буковини;

- з'ясувати кількісні показники та соціально-етнічні особливості розвитку студентського контингенту на юридичному факультеті Чернівецького університету в 1875–2015 рр. та в інших навчальних закладах Буковини, де сьогодні готують юристів;

- охарактеризувати професорсько-викладацький склад юридичних вишів та факультетів Буковини;

- проаналізувати основні напрямки наукової діяльності учених-правознавців Буковини;

- висвітлити наукову спадщину та новітні досягнення в юридичній науці вчених-правників Буковини.

Об'єктом дослідження є регіональні суспільні відносини, які сформувалися у процесі розвитку юридичної освіти та юридичної науки на Буковині в 1875–2015 рр.

Предмет дослідження - зміст юридичної освіти та основні напрямки розвитку юридичної науки на Буковині (1875–2015 рр.).

Територіальні межі дослідження охоплюють: територію коронного краю

Герцогства Буковини як частини Австро-Угорської імперії (1875–1918 рр.); територію II міністерського директорату (1929 р.) або Сучавського цинуту (1938 р.) у складі Румунії (1918–1940 рр.); території Північної Буковини та Хотинщини як сучасної Чернівецької області України (1991–2015 рр.).

Методи дослідження. Дослідження побудоване на принципах методологічного плюралізму та взаємодоповнюваності, що дозволило використати широкий спектр наукових підходів з метою узагальнення теоретичного матеріалу, вироблення висновків і пропозицій.

При дослідженні обраної проблематики використовувались загальні і спеціальні методи та підходи наукового пізнання. За допомогою діалектичного методу вдалося отримати повне та об'єктивне уявлення про юридичну освіту й науку на Буковині, що перебували у стані постійних змін і становлення (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1, 3.2, 4.1). Єдність історичного і логічного була необхідною для дослідження юридичної освіти й науки на Буковині в різні періоди їхнього розвитку (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1, 3.2, 4.1). Методи аналізу і синтезу, сходження від конкретного до абстрактного і від абстрактного до конкретного використовувалися при дослідженні архівних матеріалів (підрозділи 2.1, 3.1, 4.2). Системний метод дозволив узагальнити історіографію та джерельну базу дослідження (підрозділи 1.1, 1.2). Історико-генетичний метод застосовувався при аналізі розвитку вищої школи на Буковині (підрозділи 2.1, 3.1, 4.2). Історико-порівняльний – при виявленні історичної послідовності розвитку юридичної науки й освіти на Буковині (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1, 3.2, 4.2, 4.3). Інституційний – при аналізі структури вищих навчальних закладів та їх функціонування (підрозділ 4.1). З використанням хронологічного та статистичного методів було досліджено еволюцію правового статусу вищих навчальних закладів та організацію навчального процесу на юридичних факультетах цих вузів (підрозділи 2.1, 3.1, 4.2). У роботі використано герменевтичний метод, спрямований на виявлення особливостей інтерпретації та розуміння категорій «ліценціат», «докторант», «конференціат», «аудієнт», «ректор-джерент» тощо (підрозділи 2.1, 2.2). Формально-догматичний метод

застосовувався при аналізі нормативного матеріалу законодавчого та підзаконного характеру (підрозділи 2.1, 3.1, 4.2). Аксиологічний підхід дозволив охарактеризувати рольове значення юридичних освітніх установ у культурно-просвітницькій діяльності Буковини (підрозділ 4.1). Сукупність цих методів і принципів дозволила детально розглянути процес розвитку юридичної освіти й науки на Буковині у 1875–2015 рр.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що вперше у вітчизняній історико-правовій науці здійснено комплексне дослідження розвитку юридичної освіти та юридичної науки на Буковині у 1875–2015 рр.

Наукова новизна одержаних результатів знаходить свій прояв у таких положеннях і висновках, що виносяться на захист:

уперше:

- здійснено періодизацію розвитку юридичної освіти і юридичної науки на Буковині;

- з'ясовано комплекс нормативно-правових документів, які регламентували і регламентують основні напрямки навчальної та наукової роботи в юридичних навчальних закладах Буковини;

- сформульовано моделі розвитку юридичної освіти на Буковині;

- виявлено особливості здійснення навчального процесу, організаційні принципи юридичної освіти в різні досліджувані періоди;

- проаналізовано професорсько-викладацький потенціал юридичних факультетів навчальних закладів Буковини;

- охарактеризовано становлення і розвиток основних напрямків наукових досліджень у сфері юриспруденції на Буковині;

удосконалено:

- історіографію проблеми через її систематизацію та джерельну базу дослідження шляхом включення до наукового обігу неопублікованих архівних матеріалів;

уточнено:

- динаміку розвитку студентського контингенту на всіх етапах розвитку

юридичної освіти на Буковині;

набули подальшого розвитку:

- оцінки наукових здобутків вчених-правників Буковини.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані та обґрунтовані в дисертації висновки і пропозиції мають науково-теоретичне і практичне значення у:

– *практичній діяльності* – для покращення теоретичних знань відповідних територіальних органів держави (*акт впровадження Головного управління юстиції у Чернівецькій області від 28.10.2015 р.*); для використання у процесі теоретичної підготовки суддів апеляційного та місцевих судів Чернівецької області (*акт впровадження апеляційного суду Чернівецької області від 10.11.2015 р.*);

– *науково-дослідній діяльності* – для подальших наукових досліджень історії розвитку вітчизняної юридичної освіти та науки;

– *навчально-педагогічній діяльності* – для вдосконалення організаційних засад юридичної освіти у вищих навчальних закладах.

Результати наукового дослідження можуть бути використані при викладанні курсів «Історія держави і права України», «Історія держави і права зарубіжних країн» (*акт впровадження Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича від 25.11.2015 р.*).

Особистий внесок здобувача. Дисертація написана здобувачем самостійно та є завершеною роботою. Переважна більшість використаних першоджерел раніше не були в науковому обігові. У разі використання матеріалів інших дослідників зроблено відповідні посилання. Ідеї співавторів (М. В. Никифорака, І. Ж. Торончука), з якими опубліковано наукові праці, у дисертації не використовувалися.

Апробація результатів дисертації. Основні положення й висновки дисертації були оприлюднені в доповідях і повідомленнях на 15 науково-практичних конференціях 2010–2016 рр.: Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Державно-правовий розвиток України в умовах

політичних змін» (м. Тернопіль, 9 квітня 2010 р.); Международной научно-практической конференции по философским, филологическим, юридическим и педагогическим наукам «Актуальные проблемы современной науки: пути решения» (г. Горловка, 7 мая 2010 г.; у співавторстві з І. Ж. Торончуком – 30 %); I Всеукраїнській науково-практичній конференції «Наука і сучасність: досвід та перспективи розвитку на межі тисячоліть» (м. Запоріжжя, 5–7 липня 2010 р.; у співавторстві з І.Ж. Торончуком – 50 %); Міжнародній науково-практичній конференції «Перспективи та пріоритети розвитку юридичної науки» (м. Запоріжжя, 14–15 жовтня 2010 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Теорія та практика сучасного права» (м. Київ, 16–17 березня 2011 р.); IV Міжнародній науково-теоретичній конференції «Філософські, методологічні, соціологічні та психологічні проблеми права» (м. Чернівці, 28–29 травня 2011 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Право та інші соціальні норми: вимоги часу» (м. Одеса, 15–16 червня 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Право та суспільні відносини: умови та способи гармонізації» (м. Харків, 22–23 червня 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Роль права у забезпеченні законності та правопорядку» (м. Запоріжжя, 31 серпня 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Реформування національного та міжнародного права: перспективи та сьогодення» (м. Одеса, 21–22 вересня 2012 р.); Международной научно-практической конференции «Современные проблемы и пути их решения в науке, транспорте, производстве и образовании'2012» (г. Одесса, 18–27 декабря 2012 г.); Міжнародній науково-практичній конференції «Вітчизняна юридична наука в умовах сучасності» (м. Харків, 11–12 травня 2013 р.); Международной научно-практической конференции «Факторы и условия модернизации современной юридической науки» (г. Симферополь, 17–18 мая 2013 г.); Науковій конференції «Антропосоціокультурна природа права» (м. Чернівці, 25–27 травня 2016 р.).

Публікації. Основні положення й висновки дослідження автором викладено у 24 наукових публікаціях, з них: 1 опублікована в науковому

періодичному виданні іншої держави, 5 – у наукових фахових виданнях України, 3 публікації додатково відображають наукові результати дисертації та 15 – у збірниках тез доповідей і повідомлень на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, чотирьох розділів, які містять сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи – 258 сторінок, основний текст дисертації – 168 сторінок. Список використаних джерел – 485 найменувань. Додатки – 29 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 Історіографія дослідження

Інтерес до вивчення історії становлення і розвитку юридичної освіти та юридичної науки на Буковині зумовлений, у першу чергу, тим, що край із 1875 р. перебував у складі кількох держав: Австро-Угорської імперії (1774–1918 рр.), королівської Румунії (1918–1940 рр.), СРСР (1940–1991 рр.) та незалежної України. Кожен із періодів характеризується своїми політико-правовими перетвореннями в усіх сферах суспільного життя Буковини, включаючи правничу освіту і юриспруденцію в цілому.

До 25-річного ювілею Чернівецького університету (1900 р., Чернівці) А. Норст опублікував працю «Університет Франца-Йосифа» («Alma Mater Francisco Josephina») [453]. Того ж року друком вийшов збірник «Університет Франца-Йосифа у Чернівцях у першій чверті свого існування» («Die k.k. Franz-Josephs-Universität in Czernowitz im ersten Vierteljahrhundert ihres Bestandes, Festschrift») [426]. Названі роботи містять важливі відомості про становлення та функціонування закладу, загальну характеристику кожного з трьох факультетів та їхню структуру, огляд професорсько-викладацьких колективів та їхніх наукових здобутків, кількісні та якісні показники студентського контингенту тощо. У згаданих працях опубліковано ряд наукових статей професорів університету.

Значний інтерес викликає праця німецького дослідника Еріха Прокоповича «Створення, розвиток і крах університету Франца-Йосифа у Чернівцях» («Gründung, Entwicklung und Ende der Franz-Josephs-Universität in Czernowitz»), опублікована у 1955 р. [454].

У 1975 р. до 100-річчя Чернівецького університету у Мюнхені побачила світ праця «Університет Франца-Йосифа» («Alma Mater Francisco Josephina»)

під редакцією Рудольфа Вагнера [416]. У ній міститься огляд історичного розвитку університету в Чернівцях, деякі відомості про юридичний факультет, окремі статті професорів юридичного факультету, їх біографічні довідки тощо.

Про юридичний факультет періоду румунської окупації Буковини написано відносно небагато. У 1930 р. в Чернівцях вийшла друком брошура професора юридичного факультету Георге Дрегенеску «Пропозиції щодо реорганізації вищої юридичної, політичної та економічної освіти» [427]. У ній автор виступав за автономію Чернівецького університету та його відокремленість від політичної діяльності держави. Для більшої привабливості юридичного факультету Г. Дрегенеску вважав за необхідне поділити весь навчальний процес студентів на три секції: юридичну, політико-адміністративну та економіко-фінансову.

У розпорядженні науковців окремі біографічні статті, некрологи про буковинських учених-правників. Так, прокурор Верховного Касаційного суду та юстиції Румунії Аурел Тарнавський у журналі «Доктрина. Юриспруденція. Законодавство» (1938 р.) підготував некролог про професора юридичного факультету Константіна Ісопеску-Грекула [189].

Сучасну румунську історіографію дослідження доповнює історичний нарис румунського вченого Н. Чакіра «З історії Буковини (1775–1944 рр.)» («Din istoria Bucovinei (1775–1944)»), який містить цікаву інформацію для вивчення біографії та політичної діяльності професора юридичного факультету румунського періоду його історії Георге Алексіану [425].

Важливим історіографічним джерелом нашого дослідження стала монографія румунського історика М. Ґріґоровіце «Університет у Чернівцях міжвоєнного періоду» («Universitatea din Cernăuți în peridoda interbelică»), опублікована 2005 р. в Сучаві. Однак, основна увага приділена розгляду навчальних курсів, які читалися студентам юридичного факультету в Чернівцях того періоду, а також наведено біографічні дані з життя та діяльності окремих представників професорсько-викладацького складу факультету [462].

Ряд цікавих публікацій належить перу зарубіжних правознавців. Ще у

1900 р. історик середньовічного права, польський політичний і громадський діяч, професор юридичного факультету Альфред фон Гальбан розглянув зовнішні зносини університету Франца-Йосифа у Чернівцях із сусідніми державами [154].

Особливий інтерес викликають публікації знаного ерліхознавця, професора Цюрихського університету Манфреда Ребіндера, які містять ґрунтовний аналіз соціологічної концепції Є. Ерліха [328; 458]. У монографії 1986 р. «Обґрунтування соціології права Є. Ерліха» («Die Begründung der Rechtssoziologie durch Eugen Ehrlich») наведена повна бібліографія праць Є. Ерліха (70 позицій) [457].

Мають велику історіографічну цінність і публікації А. Карріно, Т. Райзера, колективна монографія «Живе право Євгена Ерліха» під загальною редакцією М. Гертога [424; 456; 450].

Привертають увагу наукові новітні дослідження російських учених В. В. Лапаєвої [325–327], В. М. Антонова [262–264], В. Г. Румянцевой [381].

Українську традицію в дослідженні історії розвитку юридичної освіти та науки на Буковині започаткував громадський діяч Буковини Р. Стефанович. У 1899 р. він опублікував статтю «Чернівецький університет і русини», де намагався з'ясувати причину зменшення кількості студентів української національності в університеті [178].

Новий період історіографії дослідження розпочався після возз'єднання Північної Буковини з Українською РСР і утворення Чернівецької області. Однак через закриття юридичного факультету у Чернівцях і переведення його до Львова історико-правові аспекти проблематики представлені дуже стисло.

До 100-річчя Чернівецького університету у Львові була опублікована колективна монографія «Чернівецький державний університет» [397]. У праці викладено загальний огляд історії університету з моменту його заснування й подано коротку характеристику існуючих на той час факультетів.

Першим українським дослідником життя і творчості Є. Ерліха став В. П. Марчук. У 1977 р. друком вийшла його монографія «Свободное право» в

буржуазной юриспруденции. Критика понятий Е. Эрлиха» [331]. У перші роки незалежної України В. П. Марчук перевідав це дослідження під назвою «Соціологічні теорії права в Німеччині. Історія і сучасність» (1998 р.), а також опублікував ряд наукових статей, присвячених науковому доробкові знаного соціолога права [330; 332; 333].

Після відродження юридичного факультету в Чернівецькому університеті у 1991 р. дослідження з розглядуваної теми активізувались.

До 120-річчя університету друком вийшла колективна монографія «Чернівецький університет. 1875–1995: Сторінки історії» [398]. До 135-річного ювілею університету опубліковано збірник «Чернівецький національний університет. Імена славних сучасників» [399]. У згаданих монографіях, окрім короткого історичного нарису, біографій відомих науковців, наводиться загальна характеристика кожного з факультетів, у тому числі і юридичного.

Сучасна історіографія австрійського періоду розвитку юридичного факультету Чернівецького університету представлена науковими розвідками М. В. Никифорака. Передовсім це: «Правничий факультет університету Франца-Йосифа у Чернівцях (1875–1918 рр.)», «Буковина в державно-правовій системі Австрії (1774–1918 рр.)» та «Державний лад і право на Буковині в 1774–1918 рр.» [360; 349; 351]. У працях професора досліджені організаційно-правові основи підготовки правників, основні напрями наукових досліджень [355; 363–365]. Історіографічну цінність мають перекладені під редакцією М. В. Никифорака українською мовою інавгураційні ректорські промови Є. Ерліха й Ф. Гауке та брошура Й. А. Шумпетера «Як вивчають соціальні науки» [312; 288; 408]. Ряд статей ученого присвячений дослідженню наукових здобутків професорів юридичного факультету австрійського періоду його розвитку [310; 311; 350; 357; 362].

Науковій творчості вчених Чернівецького юридикуму австрійського періоду його розвитку присвячені праці В. С. Бігуна [268], В. І. Бурдяк [273], А. З. Георгіци [290], В. О. Комахи [321], С. І. Нежурбіді [340; 341], П. С. Пацурківського та Р. О. Гаврилюк [374], С. В. Савчука [382], С. Халаїма

[182], В. М. Чиснікова [400]. Соціолого-правові здобутки Є. Ерліха вивчає О. Г. Кобан [219].

27–29 вересня 2012 р. на базі юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича проводилась міжнародна науково-теоретична конференція «Концепція «живого права» Євгена Ерліха та сучасні проблеми правопізнання». Серед доповідачів були: М. І. Козюбра, С. І. Максимов, П. С. Пацурківський, М. В. Никифорак, А. З. Георгіца й ін. Матеріали доповідей та виступів учасників конференції увійшли до шостого випуску Ерліхівського збірника (2012 р.).

Професором Й. А. Шумпетером (1909–1911 рр.) здебільшого цікавляться лише як економістом. У Чернівецькому університеті на базі економічного факультету вже стало доброю традицією проведення наукових конференцій, присвячених вивченню і застосуванню наукової спадщини видатного економіста Й. А. Шумпетера. У 1998 р. була проведена перша конференція, у 2003 р. – друга, у 2011 р. – третя. 3 жовтня 2011 р. відбулися міжнародні Шумпетерівські дискусії в Національному університеті «Києво-Могилянська академія», присвячені 100-річчю «Теорії економічного розвитку».

Цінним джерелом історіографії проблеми стали перевидані в наш час праці Г. Гросса [305], Є. Ерліха, Й. А. Шумпетера [405–407; 409] й ін.

Джерелознавчий інтерес для австрійської історіографії має книга «Буковина. Визначні постаті: 1774–1918 (Біографічний довідник)», автором-упорядником якої стала О. М. Павлюк [272]. У довіднику висвітлено долю багатьох науковців, чиї імена пов'язані з юридичним факультетом Чернівецького університету. Серед них: К. Томащук, Ф. фон Ліблой, Ф. Кляйнвехтер, Й. А. Шумпетер, Є. Ерліх, В. Волян та ін.

Серед сучасних українських науковців, праці яких присвячені організації навчання та науковій творчості вчених юридичного факультету Чернівецького університету румунського періоду його розвитку можна назвати професорів юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича А. З. Георгіцу та М. В. Никифорака. Оpubлікована ними стаття «З

історії юридичного факультету у 1918–1940 рр.» [293], пов'язана з іменами тодішніх професорів юридичного факультету К. Редулеску, Г. Дрегенеску, М. Гакмана, Г. Алексіану та ін., містить також інформацію про організацію навчального процесу на факультеті того часу.

Сучасному періодові розвитку юридичної освіти й науки на Буковині присвячені публікації декана юридичного факультету П. С. Пацурківського. Серед них особливо вирізняється наукова стаття «Кадри вирішують все» (2003 р.), в якій проаналізовано всі етапи розвитку факультету, а найбільший акцент зроблено на сьогоднішні [370].

У статті «Чернівецька наукова школа фінансового права» (2009 р.) В. П. Пацурківський дослідив науковий доробок сучасних дослідників проблем фінансового права на факультеті [369].

Останнім часом з'являються дисертації, присвячені юридичній освіті та науці в Україні і на Буковині.

Дисертація О. В. Єгорової охоплює увагою діяльність університетів України XIX – початку XX ст. [212]. Такими ж тематичними рамками характеризуються дисертації Е. А. Писаревої та С. О. Микитюк [242; 231].

Найбільший історіографічний інтерес із методологічної та методичної точок зору мають дисертації В. С. Кахничя «Становлення і розвиток правової освіти та науки на юридичному факультеті Львівського університету (XVII–XX ст.): історико-правове дослідження» [216], Л. В. Міхневич «Розвиток юридичної науки і освіти в Київському комерційному інституті – Київському інституті народного господарства (1906–1930 рр.)» [233] та К. А. Губар «Внесок Києво-Могилянської академії та Київської духовної академії у вітчизняну юридичну освіту, науку і практику (1615–1920 рр.)» [205].

1.2 Джерельна база дослідження

Джерельну базу дослідження склали закони й підзаконні акти, акти локального характеру, матеріали періодики, довідковий та статистичний

матеріали тощо. Вагома частка джерел належить архівним матеріалам.

Важливим джерелом дослідження розвитку юридичного факультету у 1875–1918 рр. є основний закон Австро-Угорщини від 21 грудня 1867 р. Ст. 19 Закону про загальні права населення закріплювала рівноправність усіх народів імперії, право кожного народу зберігати і плекати свої мову, звичаї, традиції та релігію. Законом засвідчувалося визнання державою рівноправності всіх крайових мов у школах, державних установах і громадському житті, гарантувалися свобода науки і навчання, свобода вибору професії тощо.

Велику цінність складають і закон «Про місцеве самоврядування» від 5 березня 1862 р. та прийнятий на його основі крайовий закон «Про устрій громади і громадську виборчу ординацію» від 12 серпня 1866 р. (закріплювали принципovu позицію щодо української мови: там, де переважали українці, місцева влада повинна була всіляко сприяти поширенню української мови) і закон «Про об'єднання і про збори» від 15 листопада 1867 р. (значно спростив і полегшив процедуру створення об'єднань, у т.ч. студентських) та ін.

У 1899 р. академічним сенатом Чернівецького університету був виданий збірник розпоряджень з питань університетського життя [140]. Він містив норми щодо вступу й зарахування до університету, порядку навчання, дисциплінарної відповідальності, про оплату за навчання, складання та перескладання екзаменів.

Нормативні джерела румунського періоду розвитку юридичної освіти та науки на Буковині (1918–1940 рр.) представлені Законом Румунії про середню та вищу освіту 1925 р., на основі якого у 1927 р. був прийнятий Регламент юридичного факультету у Чернівцях [143]; Законом про організацію університетського навчання 1933 р., який надав Чернівецькому університетові автономні права в організації навчального процесу та наукових досліджень; Правилами призначення доцентів, агрегаців та професорів в університетах Румунії, які встановлювали процедуру прийняття, організації викладацької роботи та звільнення з посади [145]; Регламентом про порядок і дисципліну студентів університетів, що визначав їхні права та обов'язки під час навчання

та в позаурочний час [142], та ін.

Важливим джерелом дослідження став «Кодекс освіти (початкової, середньої, вищої)» (1929 р.) [141], авторами-упорядниками якого були П. Негулеску, І. Думітреску та Г. Алексіану. Останній з них був професором юридичного факультету Чернівецького університету в румунський період його історії.

Сучасна законодавча база розвитку юридичної освіти включає Конституцію України, Закон України «Про освіту» від 23 травня 1991 р., Закон України «Про наукову та науково-технічну освіту» від 13 грудня 1991 р., Закон України «Про вищу освіту» від 17 січня 2002 р. (втратив чинність) та Закон України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 р., який закріпив основні правові, організаційні, фінансові засади функціонування системи вищої освіти та створив умови для посилення співпраці державних органів з вищими навчальними закладами на принципах автономії цих вишів [134].

Нормативним джерелом дисертації стали також «Статут Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича» (2007 р.) [135], «Положення про юридичну клініку Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича» (2007 р.) [138], «Концепція вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника (юриста) відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої (юридичної) професії на юридичному факультеті Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича та відповідного розвитку юридичного факультету» (2010 р.) [139], «Положення про організацію навчального процесу в Буковинському державному фінансовому університеті» (2012 р.) [136], «Положення про семестровий контроль в Буковинському державному фінансовому університеті» (2012 р.) [137] та інші нормативно-правові акти.

Цінним інформаційним джерелом стали різного роду повідомлення місцевої преси та періодичних університетських видань усіх періодів розвитку юридичної освіти й науки на Буковині.

Так, у місцевих газетах австрійського періоду зустрічаються короткі

повідомлення з розглядуваної теми про: контингент і національний склад студентів, результати екзаменування, діяльність студентських наукових товариств, призначення та відзнаки викладацького складу тощо.

Для з'ясування питань організації навчального процесу на юридичному факультеті у 1875–1918 рр. джерелознавчий інтерес становлять «Довідники публічних лекцій в університеті Франца-Йосифа у Чернівцях» («Verzeichnis der öffentlichen Vorlesungen an der k.k. Franz-Josephs-Universität zu Czernowitz»), які публікував університетський сенат двічі на рік [190].

Важливою складовою дослідження австрійського періоду розвитку юридичного факультету стали інавгураційні ректорські промови та щорічні звіти ректорів-юристів. Серед них: інавгураційна ректорська промова Фрідріха Ш. фон Лібля «Про розвиток громадянської свободи в Австрії», виголошена 4 жовтня 1878 р.; інавгураційна ректорська промова Франца Гауке «Про деякі питання парламентського права», виголошена 1 грудня 1900 р., та його ректорський звіт про підсумки 1900–1901 навчального року [443; 440]; інавгураційна ректорська промова Євгена Ерліха «Факти звичаєвого права», виголошена 2 грудня 1906 р., та його ректорський звіт про підсумки 1906–1907 навчального року [430; 429].

У періодичних виданнях румунського періоду розвитку юридичної освіти та науки на Буковині здебільшого зустрічаються різного роду оголошення та повідомлення від його керівництва: про відкриття докторату [187]; про конкурс на заміщення вакантних посад [185]; про початок викладання тих чи інших лекційних курсів [186]; про створення екзаменаційних комісій [148] тощо.

Окремі згадки про загальноуніверситетську організацію навчання у виші, підготовку студентів юридичного факультету, навчально-педагогічне навантаження викладацького складу, організацію навчального процесу на факультеті, діяльність університетської бібліотеки у 1918–1940 рр. містилися в університетських щорічниках («Anuarul Universității din Cernăuți»), які займають вагоме місце серед використаних джерел [417–423].

Джерелознавчий інтерес становлять журнали «Candela» («Лампада») і

«Право і політика», на сторінках яких друкувалися професори правничого факультету. У журналах висвітлювалися різноманітні питання: наукові повідомлення, рецензії, біографії тощо.

Цінним джерелом став юридичний журнал «Щомісячний журнал з права, соціології та кримінології» («Revistă lunară de drept, sociologie și criminologie») [188]. Він був заснований у 1927 р. завдяки спільним зусиллям професорсько-викладацького складу юридичного факультету Чернівецького університету. До редакційної колегії журналу від юридичного факультету належали в різний час професори Г. Алексіану, Г. Дрегенеску, І. Гіцеску, К. Ісопеску-Грекул, І. Лунгуляк, С. Попеску, А. Поповічі, К. Редулеску, А. Штефенеску-Галаці, доцент І. Цуркан та ін. Членами редколегії були також професори юридичних факультетів Ясського та Бухарестського університетів, а також практикуючі юристи. У цьому журналі друкувалися дослідження як науковців (наприклад, доцент міжнародного публічного права юридичного факультету Чернівецького університету І. Цуркан), так і практиків (наприклад, адвокат Н. Вребіеску, член законодавчої ради С. Предеску), розглядалась суддівська практика (суддя О. Терनावіану, радник Вищого касаційного суду і юстиції К. Романо). Значну частину журналу займала рубрика, в якій коментувалися прийняті загальнорумунські нормативно-правові акти й акти місцевого значення. Складовою частиною була також економіко-фінансова рубрика. Цим виданням редколегія журналу прагнула підвищити рівень юридичної освіти буковинців.

Важливе місце серед опрацьованих джерел мають румунські статистичні збірники освіти, які дозволили провести комплексний аналіз студентського контингенту на юридичному факультеті у 1918–1940 рр. [191; 192].

У Чернівецькій області радянської доби у місцевих газетах «Радянський студент», «Радянська Буковина», «Молодий буковинець» та ін. розміщені деякі відомості загального характеру про певні історичні події в житті Чернівецького університету. К. Мусієнко, доцент кафедри загальної історії, зробила огляд історії виникнення та становлення університету [159]. Л. Туріна виступила зі статтею, присвяченою 100-річчю університету [180]. Тодішнім ректором

Чернівецького державного університету професором К. Червінським опубліковано в газеті «Радянська Буковина» оглядовий матеріал «Чернівецькому державному університету – 100 років» [183].

Після відродження юридичного факультету в «Університетському віснику» опублікований нарис «Університет в умовах незалежної України (1991–1995 рр.)» [181], у газеті «Час» – стаття «Чернівецький університет – це європейська Alma-mater» [184]. Проблематиці дослідження присвячені також повідомлення Г. К. Бостана та М. А. Богайчука [151], В. М. Ботушанського та Є. С. Приходька [152; 153], Й. Васьковича [146], С. С. Костишина [323], М. С. Ткача [179] й ін.

З 2015 р. в громадсько-політичному часописі «Буковинське віче» публікуються матеріали про науково-педагогічну діяльність і організацію роботи структурно-функціональних підрозділів юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Друком вийшло два номери, де розміщено інформацію про кафедру філософії та теорії права. Автор – М. В. Никифорак.

До 120-річчя Чернівецького університету проводилась III Міжнародна історико-краєзнавча наукова конференція. До 125-річчя університету були опубліковані матеріали Буковинської Міжнародної історико-краєзнавчої конференції.

Для виявлення наукових здобутків викладачів-юристів сучасного періоду розвитку юридичної науки використовувалися різноманітні юридичні періодичні видання – «Право України», «Вісник Академії правових наук», «Держава і право», «Бюлетень Міністерства юстиції України», «Вісник Академії Прокуратури України», «Юридична Україна», «Підприємництво, господарство і право», «Актуальні проблеми держави і права», «Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України», «Юриспруденція: теорія і практика», «Юридичний вісник», «Правоведение», «История государства и права», «Юридические записки», «Государство и право», «Социологические исследования».

Велику цінність становлять юридичні періодичні видання, засновані на юридичних факультетах вишів Буковини. Це – «Науковий вісник Чернівецького університету. Серія «Правознавство», «Ерліхівський збірник. Юридичний факультет Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича», «Проблеми філософії права», «Науковий вісник БДФУ», «Право і педагогіка» тощо.

Джерельну базу дослідження склали матеріали з фондів Державного архіву Чернівецької області, створеного в 1907 р. При вивченні питань про розвиток юридичної освіти й науки на Буковині у 1875–1940 рр. великий інтерес представляють справи фондів 3 «Буковинська крайова управа, 1854–1918 рр.», 12 «Секретаріат Міністерства внутрішніх справ Буковини м. Чернівці, 1918–1923 рр.» та 216 «Чернівецький університет, 1875–1940 рр.».

У них містяться важливі міністерські й університетські розпорядження про святкове відкриття Чернівецького університету та асигнування коштів на це дійство; про призначення професорсько-викладацького колективу та допоміжного персоналу Чернівецького університету; про підготовку розкладу занять та каталогу лекцій; про створення екзаменаційних комісій при Чернівецькому університеті; про присвоєння наукових звань та надання дозволів викладачам на захист докторського ступеня при Чернівецькому університеті; про виплату заробітної плати професорсько-викладацькому колективу юридичного факультету; про надання субсидій професорам Чернівецького університету для поїздок з науковою метою. Цінний джерелознавчий інтерес становить історична довідка про юридичний факультет Чернівецького університету та матеріали про розслідування випадків національної та політичної дискримінації професорів та викладачів Чернівецького університету.

Значний інтерес викликають матеріали про кількісні та якісні характеристики студентів юридичного факультету Чернівецького університету; про результати державного екзаменування на юридичному факультеті Чернівецького університету; про створення стипендіального фонду для

студентів Чернівецького університету; про перевірку лояльності випускників юридичного факультету у зв'язку з призначенням їх службовцями судів. Виняткове значення мають особові справи студентів.

Багато справ містять матеріали про проектну роботу та підготовку статутів відділів і факультетів Чернівецького університету; про укомплектування бібліотеки Чернівецького університету; про передачу частини бібліотеки викладачам юридичного факультету; про видання студентам посвідчень для отримання книг з університетської бібліотеки; про роботу студентських гуртожитків та про використані кошти на їх утримання.

В історико-порівняльному аспекті дослідження збагатили матеріали Центрального державного історичного архіву України у м. Києві. Насамперед це фонди 274 «Киевское губернское жандармское управление», 442 «Канцелярия Киевского, Подольского и Волынского генерал-губернатора г. Киев» та 707 «Управление попечителя Киевского учебного округа». Вони містять циркуляри Міністерства народної освіти, університетські розпорядження та листування адміністрації імператорського університету Св. Володимира.

Зокрема, були використані матеріали справ про російські університетські реформи; про стан викладання на юридичному факультеті імператорського університету Св. Володимира; про правила поведінки для студентів російських вишів; про кількісні показники викладачів та студентів юридичного факультету імператорського університету Св. Володимира; розклад лекційних занять; про захист дисертацій на юридичному факультеті імператорського університету Св. Володимира; про призначення премії для юридичних факультетів імені графа М. М. Сперанського; про створення студентських товариств тощо.

Матеріали архіву Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича стали важливим джерелом для вивчення організаційно-правових основ сучасного періоду розвитку юридичного факультету. Архів був створений у 1944 р. На той час в архіві нараховувалося 4 474 справи з 1876 р. по 1940 р. Загалом це були особисті справи викладачів та студентів. У 1960 р.

фонди університетського архіву збагатилися справами про діяльність університетської бібліотеки, і до 1979 р. архів містив уже понад 5 500 справ.

Передовсім опрацьовувались накази й розпорядження адміністрації вишу про набір та зарахування, переведення, поновлення та відрахування студентів, його кількісні та якісні характеристики, випуск бакалаврів, спеціалістів та магістрів, соціальне забезпечення студентства, преміювання за культурно-громадську роботу й наукові досягнення тощо.

Джерельну базу з вивчення сучасного періоду склали також і матеріали з фондів архіву Міністерства освіти і науки України, зокрема протоколи й рішення колегій Міністерства. Так, фонд 116 «Вищі навчальні заклади України» містить інформацію про підсумки прийому до вищих навчальних закладів України; про стан програмно-методичного забезпечення навчального процесу та його вплив на рівень фундаментальної підготовки студентів у вищих навчальних закладах різних форм власності і підпорядкування; про стан практичної підготовки студентів у вищих навчальних закладах України; про призначення ректорів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Фактологічну основу дослідження склали документи й матеріали відділу цінної та рідкісної книги наукової бібліотеки Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, що був організований у вересні 1986 р. У фонді рідкісних та цінних видань зберігається близько 70 000 примірників, серед яких особливе місце займають книжкові колекції першого ректора Чернівецького університету К. Томащука та цісаря Франца-Йозефа I. У 2002 р. були створені «Фонд рукописів, стародруків, рідкісних видань» та фонд «Буковінензія».

Цінним джерелом історіографії проблеми став значний обсяг наукових праць учених юридичних факультетів вишів Буковини: монографії, кандидатські та докторські дисертації, наукові статті, тези доповідей на всеукраїнських та міжнародних конференціях тощо.

Велике значення для дослідження розвитку юридичної освіти та науки

сучасної доби мали Web-ресурси. Це офіційні сайти юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича та його кафедр, Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія», економіко-правничого факультету Буковинського державного фінансово-економічного університету, юридичного факультету «Буковинський університет» та ряду інших.

Висновки до розділу 1

З урахуванням історико-хронологічних подій на Буковині з 1875 р. по 2015 р. історіографію дисертації можна поділити на чотири періоди: австрійський, румунський, радянський та сучасний.

Австрійська історіографія (1875–1918 рр.) – найстаріша, представлена іменами А. Норста, Е. Прокоповича, Р. Вагнера та ін., характеризується висвітленням етапів становлення та розвитку Чернівецького університету з моменту його створення.

Румунський період розвитку юридичної освіти та науки на Буковині (1918–1940 рр.) досліджений найменше. В основному історіографію цього періоду склали праці Г. Дрегенеску, Н. Чакіра та М. Грігоровіце.

Радянський період розвитку юридичної освіти та науки на Буковині (1940–1991 рр.) не має помітної історіографії, оскільки юридичний факультет Чернівецького університету було переведено до Львова. Певний інтерес становить лише колективна монографія «Чернівецький державний університет».

Сучасна українська історіографія (1991 р. – наш час) представлена рядом дослідників історії розвитку юридичної освіти та науки на Буковині (П. С. Пацурківський, А. З. Георгіца, Р. О. Гаврилюк, С. І. Нежурбіда, С. В. Савчук, В. С. Бігун та ін.). Найбільший історіографічний інтерес становлять наукові праці професора юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича М. В. Никифорака.

Джерельну базу дослідження склали передусім архівні матеріали. Це справи з фондів Центрального державного історичного архіву України у м. Києві, архіву Міністерства освіти і науки України, Державного архіву Чернівецької області. Вагоме місце серед архівних джерел зайняли матеріали справ архіву Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

До важливих джерел дослідження належать нормативні акти, що становили та становлять правову основу діяльності Чернівецького університету та інших вишів Буковини, де готують юристів.

Матеріали преси та періодичних видань усіх періодів розвитку юридичної освіти та науки на Буковині також займають особливе місце у дисертації.

Здійснений огляд історіографії, дослідження нормативно-правових актів, архівних джерел, матеріалів преси й періодики дозволив аргументовано розкрити основні тенденції й особливості розвитку юридичної освіти та науки на Буковині в 1875–2015 рр.

РОЗДІЛ 2

ЮРИДИЧНА ОСВІТА Й НАУКА В УНІВЕРСИТЕТІ ФРАНЦА-ЙОСИФА У ЧЕРНІВЦЯХ (1875–1918 РР.)

2.1 Підготовка правничих кадрів

Заснування у 1875 р. університету в Чернівцях відкрило можливість підготовки кваліфікованих юристів для забезпечення потреб краю у кадрах адміністративних установ, судів, прокуратури, адвокатури, нотаріату (*див. додаток Б*). Кілька поколінь спеціалістів, безумовно, внесли новизну у політико-правове життя краю.

Першочерговим завданням австрійської влади було формування професорсько-викладацького складу факультету. Свій перший навчальний рік із середини жовтня 1875 р. він розпочав у складі лише 8 викладачів: професорів Фрідріха Ферінга, Фрідріха фон Лібля, Фрідріха Кляйнвехтера, Костянтина Томащука, приват-доцентів Людвіга Шіффнера, Рабана фон Канштейна, Карла Гіллера та Василя Воляна [21]. У наступному навчальному році цей колектив поповнили професор Юліус Платтер і приват-доцент Йоган Вайсман [31, с. 16–17]. Такий невеликий науково-педагогічний склад змушений був досить довгий час забезпечувати навчальний процес на факультеті.

За підрахунками Е. Прокоповича, у австрійський період історії факультету понад 34 роки пропрацював тільки один викладач – Ф. Кляйнвехтер (1875–1909 рр.), від 20 до 28 – 6 (Є. Ерліх (1896–1921 рр.), К. Гіллер (1875–1898 рр.), А. Скедль (1886–1912 рр.), Ф. фон Ліблой (1875–1895 рр.), В. Волян (1875–1899 рр.)), від 15 до 18 – 2 (О. Гравайн (1879–1897 рр.)), від 10 до 14 – 9 (А. Гальбан (1894–1905 рр.), К. Томащук (1875–1889 рр.), Г. Зінгер (1879–1891 рр.), Е. Груза (1882–1896 рр.)), від 6 до 9 – 5 (Е. Шутка-Рехтенстам (1879–1885 рр.)), від 1 до 5 – 23 (Г. Гросс (1898–1902 рр.), Й.-А. Шумпетер (1909–1911 рр.), Ф. Екснер (1912–1916 рр.), Е. Мішлер (1888–1891 рр.)) [454, с. 61].

Навчання на юридичному факультеті тоді тривало чотири роки. Навчальний рік складався із зимового та літнього семестрів. Зимовий семестр починався 1 жовтня і тривав до останнього числа лютого, а літній – з 1 березня і до кінця липня. Між семестрами були осінні (два місяці) та великодні (14 днів) канікули. Запис на факультет можна було здійснювати як у зимовому, так і в літньому семестрах.

Навчання було платним. Платити доводилося за вступ, за складання і перескладання екзаменів, за участь у деяких семінарах. Так, наприклад, у 1890–1891 навчальному році вартість навчання становила 30 гульденів* на рік [349, с. 308]. Лише невелика кількість студентів повністю чи частково звільнялася від оплати.

Увесь період навчання поділявся на три групи наук: історії права, державознавства та судочинства [349, с. 302]. Обов'язковими навчальними дисциплінами з групи історії права було римське право, церковне право, німецьке право, історія Австрійської імперії; з групи державознавства – австрійське державне право, право управління, теорія народного господарства та економічної політики, наука про фінанси. Австрійське приватне право, австрійське торгівельне і вексельне право, австрійське цивільне право і судочинство, австрійське кримінальне право і судочинство читали студентам з групи судочинства [18]. Для порівняння назвемо лекційні курси, які викладалися у досліджуваний час в імператорському університеті Св. Володимира у Києві. Зокрема, обов'язковими навчальними дисциплінами були: історія російського права, енциклопедія права, римське право (загальна частина), політична економія та статистика – для першокурсників; державне право, історія філософії права, римське право (особлива частина) – для студентів другого курсу; фінансове право, цивільне право, кримінальне право та міжнародне право для студентів третього курсу; цивільне судочинство, кримінальне судочинство, торгівельне право та судова медицина – для

* Гульден (історична назва “флорин”) – грошова одиниця в Австрії у 1858–1892 рр. У 1892–1914 рр. 1 гульден = 2 крони = 1,7010 німецької марки = 0,405 долара США = 0,7876 рублів.

четвертого курсу [6; 10]. Як бачимо, в обох університетах історико-правові дисципліни передували матеріальному праву, а матеріальне право – процесуальному.

Загалом навчання було лекційним. Лекції були безплатними (публічними) і платними. Звільнення від повної оплати чи половини лекційного збору могло надаватися незаможним студентам із бездоганною поведінкою та відмінними результатами у навчанні. Усі інші студенти при записі на відповідний семестр одразу сплачували лекційний збір у залежності від кількості лекційних годин на тиждень.

Регулярне відвідування лекцій, на які студенти записувалися, було умовою зарахування їм семестру. Відвідування лекцій ретельно перевірялося та підтверджувалося в особистих студентських книгах* чи в листі заявок** [50; 140] (*див. додаток В*).

Викладання навчальних дисциплін забезпечувалося висококваліфікованими педагогами, науковцями зі світовим визнанням. Скажімо, лекції з римського права читав професор Є. Ерліх; німецьке право та історію австрійського права викладав професор А. Гальбан; фінансово-правові дисципліни – Й. Шумпетер та Е. Мішлер; лекції з кримінального права та кримінального процесу читали Г. Гросс, К. Гіллер та Ф. Екснер; цивільно-правові дисципліни – К. Адлер, О. Гравайн; цивільно-процесуальні – А. Скедль і К. Томащук; політекономію викладав Ф. Кляйнвехтер.

Окрім обов'язкових факультетських дисциплін, студенти зобов'язані були відвідувати на філософському факультеті лекції з філософії (перед державним екзаменом з історії права), історії філософії права та австрійської статистики (перед державознавчим екзаменом та екзаменом із судочинства) по чотири години на тиждень [140, ss. 64, 68].

Для поглиблення набутих студентами знань, їх підготовки до практичної діяльності та залучення до науково-дослідної роботи на факультеті діяли

* Особиста студентська книга підписами викладачів засвідчувала відвідування студентами занять.

** Лист заявок – документ, у якому студенти записувалися на вибіркові навчальні дисципліни.

правознавчий та державознавчий семінари [31, с. 19].

Досить тривалий час роботою семінарів керували Ф. Ферінг, згодом О. Гравайн (правознавчого) та Ф. Кляйнвехтер (державознавчого). Семінари поділялися на відділення. До правознавчого семінару належали відділення римського права, німецького права, церковного права, австрійського цивільного права, торгівельного і вексельного права, кримінального права, цивільного і кримінального процесів; до державознавчого – відділення народного господарства, державного права і управління, статистики [360, с. 7].

На семінарських заняттях практикувалися усні доповіді, дискусії, бесіди, диспути, а також письмові роботи, найкращі з яких відзначалися семінарськими преміями.

Студентську увагу особливо привертав «семінар живого права», zorganizований професором Є. Ерліхом. Створенню цього семінару передувало глибоке вивчення науковцем звичаєвого права тогочасної Буковини, населеної представниками багатьох етнічних груп [294, с. 6]. Є. Ерліх вважав, що семінари «живого права» дадуть «можливість студентам пізнавати науковий метод» і пробудять у них свідомість дійсності [392, с. 107]. «Достатньо було мені, – пише він, – поспілкуватися зі студентом п'ять хвилин для того, щоб помітити, як перед ним відкривається новий світ... Тисячі справ, на котрі він до цього часу не звертав ніякої уваги, отримували для нього нове життя, ставали для нього свідками живого права» [331, с. 48–49]. Професор збирав фактичний матеріал, який мав служити доказом недоцільності обмеження правової науки дослідженням тільки тексту закону і його техніко-правового застосування [349, с. 305].

Студенти добровільно записувалися кожного семестру на семінар із національної економіки та фінансової науки та просемінар «Вправи з аналізу газетних повідомлень на економічні теми, особливо про процеси на ринку грошей» професора Й. Шумпетера [294, с. 11]. Великою популярністю користувався також семінар знаного процесуаліста А. Скедля «Вправи із цивільного процесу». Теоретичні заняття із судової медицини професора

В. Воляна супроводжувалися практичними заняттями у крайовій лікарні, де і працював професор.

Юридичні семінари забезпечувались приміщеннями, літературою, державними асигнуваннями недостатньо. Так, у 1877 р. на потреби державно-правових семінарських занять було витрачено 600 флоринів, а у 1896 р. на них передбачалося лише 300 флоринів. Це негативно впливало на відвідування семінарських занять. Наприклад, у 1876–1877 навчальному році із 103 студентів-правників систематично відвідували семінарські заняття лише 96 [349, с. 304]. Міністр освіти Австрії надав викладачам «свободу вибору у засобах впливу на студентів з метою поліпшення відвідування ними занять» [449, s. 198]. Однак такий вплив не повинен був примушувати студентів навчатися, а лише «прищеплювати» їм почуття обов'язку [360, с. 9].

Навчання у кожній із трьох груп наук завершувалося державним екзаменом. Річних та семестрових екзаменів не було. Їх скасували в усіх австрійських університетах ще у 1850 р. В 1893 р. відбувся поділ державних екзаменів на дві категорії: одні надавали право на здобуття ступеня доктора права, інші – можливість доступу до державної служби [37].

На перших порах для здобуття вченого ступеня доктора права обов'язковими були чотири екзамени. З 1872 р. число екзаменів на звання доктора права зменшилося до трьох. Вони охоплювали цивільне право і цивільний процес, кримінальне право і кримінальний процес, міжнародне право, статистику, римське право, церковне, торгівельне і фінансове право, політичні науки. Допуском до цього екзамену було подання в деканат та професорському складові факультету диплома про завершення навчання. Та вже з 1894–1895 навчального року на основі розпорядження міністра освіти від 1 червня 1894 р. бажаючі отримати докторський ступінь мали право починати здавати екзамени за вісім тижнів до завершення навчання.

Екзамени могли складатися в різній послідовності. Інтервал між ними мав бути не меншим трьох місяців. Дати екзаменів визначав декан.

Кожен екзамен тривав дві години. Усні екзамени дозволялося

перескладати лише двічі. Третє перескладання виключало можливість отримання диплома, дійсного і за межами країни [349, с. 307]. За державні екзамени, а також за отримання диплома сплачувалася певна сума. У 1870-х рр. вона становила 60 флоринів. У 1893 р. була встановлена плата у 120 крон, а за кожне перескладання екзамена – 60 крон.

До складу державних екзаменаційних комісій на здобуття ступеня доктора права входило п'ять ординарних професорів (декан чи іноді його заступник) та чотири професори, які читали екзаменаційні курси) [24; 33].

Екзамени, які відкривали можливість вступу на державну службу, виявлялися справжнім випробуванням на професійну придатність. Перший теоретичний екзамен складався з історико-правових дисциплін і проходив не раніше перших чотирьох тижнів четвертого семестру. Він включав у себе римське, канонічне, загальнонімецьке право, загальну історію права й історію права Австрії. Другий екзамен розпочинався не раніше, як за 6 тижнів до завершення 4-річного навчання, і передбачав перевірку знань з австрійського цивільного, торгівельного, вексельного, кримінального права, цивільного і кримінального процесів. Третій екзамен складався після завершення навчання на факультеті та включав питання з загального та австрійського державного права, адміністративного права Австрії, австрійської статистики, політичної економії, фінансової науки [449, s. 200].

Для реєстрації на історико-правовий екзамен щороку встановлювалися три терміни: на початку та наприкінці літнього семестру і на початку зимового. Для інших двох екзаменів реєстрація проводилася упродовж усього року, крім канікул.

Реєстрація кандидатів на перший теоретичний екзамен здійснювалася шляхом подання заяви деканові, на інші два – голові комісії. До заяви додавались: у першому випадку атестат зрілості, документ про реєстрацію та залікова (реєстраційна) книга*; у другому випадку, крім згаданих документів, ще й свідоцтво про успішне складання історико-правового екзамену.

* Залікова (реєстраційна) книга фіксувала успішність студента упродовж навчання.

Екзаменувались публічно, в усній формі. Перший екзамен тривав не більше 2,5 годин, два інших – не більше трьох. Оцінювання здійснювалося за шкалою: «добре», «задовільно» і «незадовільно». Оцінка «з відзнакою» ставилася тоді, коли всі члени комісії оцінювали відповідь на «добре» (*див. додаток Д*).

Державна комісія для першого екзамену складалася переважно з професорів; дві інші – з представників крайових органів управління, судів та професорів з екзаменованих предметів.

З моменту заснування факультету і до 1889 р. головою державної комісії з історії права був К. Томащук. У 1902–1905 рр. до складу цієї комісії входили професори юридичного факультету К. Адлер, Ф. Гауке, К. Попович, Е. Попович, А. Скедль, Ф. Ціглауер, А. Раппапорт та адвокат М. Пашкіс [163, с. 2]. З 1905 по 1908 рр. комісія з історії права складалася з професорів К. Адлера, А. Скедля, К. Ісопеску-Грекула, А. Раппапорта, Р. Маєра, К. Поповича та Ф. Ціглауера [170, с. 3]. У комісії з державознавчих наук головували А. Гаммер (голова управління майном Буковинського православного релігійного фонду), Ф. Шмідтмайєр (радник двору і директор цісарсько-королівської дирекції скарбової у Чернівцях), В. Помпе (радник буковинського крайового уряду) [155, с. 3]. До складу цієї комісії на 1902–1905 рр. були призначені професори правничого факультету А. Гальбан, В. Герман, Ю. Рошман, адвокат І. Дорнбавма, фінансові надрадники Е. Герцог та І. Маєр, адвокат А. Стшельбіцький [169, с. 2]. Комісію для екзамену з судових наук очолювали президенти крайового суду К. Уле, У. Мартинович, В. Вессель, Г. Клар. Серед членів цієї комісії у 1902–1908 рр. назвемо професорів Є. Ерліха, А. Гальбана, В. Германа, А. Раппапорта, радників крайового суду Е. Дрезднера та Ю. Тромпетера, прокурора В. Михальського, адвокатів Г. Кіслера та М. Пашкіса [170, с. 3].

Про результати складання історико-правових екзаменів дають уявлення повідомлення з крайової газети «Буковина», а також неопубліковані архівні матеріали [26; 34; 38]. Так, у 1898 р. відзначалося, що «результат їх не дуже

втішаючий»: із 75 кандидатів, що з'явилися на екзамен, склали його лише 29 [360, с. 13]. У 1892-1893 навчальному році з 61 студента 50 отримало позитивні оцінки [34, с. 14]. У 1909 р. історико-правовий екзамен складало 28 кандидатів, з них «18 – апробовано, 10 – репробовано» [167, с. 3]. Стефан Григорович – єдиний українець, який увійшов у число перших. Інколи студенти влаштовували навіть демонстрації в екзаменаційних залах, не погоджуючись із результатами екзаменів.

Після складання першого державного екзамену студенти-правники проходили практичні службові заняття тривалістю 1–3 роки. Вибір місця практики був вільним, однак за наявності вакантних посад. Практиканти працювали у державній бухгалтерії, реєстратурі, знайомилися із судовим чи адміністративним діловодством. Судову практику студенти-юристи проходили у Чернівецькому крайовому суді після складання трьох державних екзаменів. Із 1897 р., згідно з розпорядженням вищого крайового суду Львова судову практику можна було проходити після двох державних екзаменів [171, с. 2]. Керівництво практикою та атестація майбутніх юристів здійснювалися досвідченими посадовими особами адміністративних установ, судів, прокуратур, адвокатських та нотаріальних контор, де проходила практика [360, с. 13]. Окрім цього, студенти-випускники, які влаштовувалися на роботу в судові органи, ретельно перевірялися на лояльність [27].

Незважаючи на те, що нормативно-правова база формально забезпечувала особисті права і свободи студентства, на практиці вони були обмежені, а іноді грубо порушувалися. Чимало положень австрійської конституції 1867 р. й ряду інших законів існували у вигляді декларацій і не підкріплювалися механізмом уведення їх в дію. Зокрема, це стосувалося тези про рівноправність народів та їхніх мов, яка не отримала належного роз'яснення в законодавстві: повсюдно переважала німецька мова. Це стосувалося як діловодства, так і навчального процесу у Чернівецькому університеті.

Викладання навчальних дисциплін на факультеті велося винятково німецькою мовою. У часи заснування університету мовних обмежень щодо

подання документів для вступу практично не було. Як писала «Буковина» (1902 р.), «доси був звичай, що кожний студент рускої народности без ніяких перепон на підставі свідоцтва зрілости в рускій мові, бував прийманий до університету» [165, с. 2]. Однак пізніше вимагався переклад українського свідоцтва німецькою мовою, а з 1902 р. відповідно до розпорядження адміністрації університету необхідним стало і нотаріальне посвідчення перекладу. З того часу будь-які ділові папери, написані ненімецькою мовою, не тільки не приймалися, але й не розглядалися. Це наболіле питання неодноразово порушувалося на зборах іншомовних студентів, у першу чергу румунів та українців. Румунським студентам вдалося вибороти певні національні права. Їх намагання підтримував депутат Державної Ради А. Ончул, який у 1908 р., як пише газета «Буковина», вказував на брак румуномовного викладання у першу чергу на правничому факультеті [162, с. 2]. Україномовному студентству дещо пізніше, 31 жовтня 1909 р., вдалося отримати дозвіл на проведення віча з питань відкриття кафедри української історії та викладання на факультетах українською мовою хоча б деяких предметів. На вічі два студенти-активісти правничого факультету Р. Ясенський та О. Суховерський виступили з промовами про неприйнятність навчання в Чернівецькому університеті винятково німецькою мовою й вимагали від адміністрації офіційного введення української мови для діловодства [150, с. 3]. Також вони порушили питання про національну дискримінацію під час прийняття документів при вступі на юридичний факультет. Однак австрійська влада не поспішала виконувати вимоги українського студентства. Якоюсь мірою це позначалося як на національному складі студентства, так і на «привабливості» юридичного факультету за межами регіону.

Україномовних студентів було найменше. Серед причин такої ситуації у 1899 р. громадський діяч, редактор газети «Буковина» Р. Стефанович назвав наступні: а) бідність українців; б) німецькомовність буковинських гімназій та університету [178, с. 2]. Найбільший відсоток серед студентства юридичного факультету належав німцям та євреям. До 1900 р. їх кількість перевищувала

60 % усіх студентів-правників [153]. Це були представники найзаможніших і найосвіченіших верств населення краю. Українці ж переважно були дітьми священиків (*див. додаток Е*).

За віросповіданням у відсотковому співвідношенні студентство правничого факультету поділялося так: 41 % – «Мойсеєвого закону» (євреї), 33 % – православні, 13 % – римо-католики, 9 % – греко-католики, 4 % – евангелісти [173, с. 3].

У першій чверті існування Чернівецького університету на правничому факультеті навчалися тільки чоловіки. Лише на початку ХХ ст. жінки на Буковині отримали можливість здобувати юридичну освіту. Їхня кількість у різні роки коливалася від 1 до 10. Така ж тенденція спостерігалася і в інших університетах України, що знаходилися під владою Російської імперії. Зокрема, лише у 1901 р. була проведена університетська реформа, яка дозволила жінкам вступати до університетів [1].

Факультет постійно зростав. Щороку збільшувалося як кількість охочих записатися на навчання, так і кількість зарахованих студентів. Уже в перше п'ятиріччя (1880 р.) свого існування на факультеті налічувалося понад сотню студентів. Для порівняння: у той же час (1879–1880 навчальний рік) на юридичному факультеті Київського університету Св. Володимира з набагато довшою історією розвитку навчалися 125 студентів (факультет розпочав роботу в 1835 р.). У 1899 р. в літньому семестрі на правничий факультет Чернівецького університету було подано 248 заяв, у 1903 р. – 361, у 1905 р. – 354, у 1909 р. – 557. Однак, не виконавши умов зарахування (пред'явлення атестата зрілості, заповнення анкети у двох примірниках, сплата такси-матрикулу* та лекційного збору), не всі, хто подав заяву, був зарахований. Так, наприклад, із 354 поданих заяв у літньому семестрі у 1905 р. був зарахований лише 91 першокурсник [190]. Лише за першу чверть існування університету кількість студентів збільшилася майже утричі, а за наступні десять років – у шість разів (*див. додаток Ж*).

* Такса-матрикул – офіційний список абітурієнтів, які оплатили за вступ до університету.

Географія охочих навчатися на правничому факультеті не була такою різноманітною, як релігійна приналежність. Загалом це були вихідці з Буковини, Галичини, Угорщини, Боснії і Герцеговини та з інших провінцій Австро-Угорської імперії [174, с. 3]. З іноземних держав, за винятком Румунії, студентів майже не було. «Буковина» у 1900 р. писала: «...Фахівці, що працювали на тім факультеті, відповідаючи практичним вимогам науки права в Австрії, не могли дати щось такого, що притягало би чужинців; також, на жаль, не можна було спочатку викладати таких предметів, як філософію права, ... право народів; ... на заграничне право зовсім не зважали» [154, с. 3].

Студенти й викладачі факультету користувалися фондами університетської бібліотеки, основу якої з моменту відкриття університету склала місцева бібліотека [22]. Університетська бібліотека одразу ж почала співпрацювати з науковою бібліотекою м. Зальцбурга, королівською бібліотекою м. Берліна, міською бібліотекою м. Мюнхена та з Берлінським, Будапештським та Віденським університетами. Уже наприкінці 1899 р. в університетській бібліотеці налічувалося 27 800 примірників видань правової та державознавчої літератури. Щороку на придбання такої літератури витрачалося у середньому 941 фл. [426, с. 135–136]. Крім того, фонди бібліотеки поповнювали австрійські, німецькі та швейцарські університети. Деякі професори дарували факультетові свої зібрання книг. Так, К. Томащук залишив у спадщину бібліотеці 2 400 томів (сьогодні фонд його імені функціонує у відділі рідкісної книги в науковій бібліотеці Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича).

Багато викладачів видавали навчальні підручники й посібники методичного характеру. Так, наприклад, А. Гальбан у 1896 р. опублікував підручник з історії німецького права Поділля, Волині та України [439]. Його перу належить і тритомник «Римське право в німецьких державах: внесок у німецьку історію права». У 1902 р. Є. Ерліх видрукував загальнотеоретичний посібник про джерела права [428]. Професор К. Адлер видав «Австрійське вексельне право» [415]. У 1900 р. А. Скедлем опубліковано посібник

«Австрійський цивільний процес» [461]. Посібники з конституційного права готував професор Ф. Гауке [441; 442]. Е. Мішлером написано кілька праць із державної статистики [452], а Ф. Кляйнвехтером – близько десяти навчальних підручників із національної економіки [448].

Студенти мали формальне право на стипендію. Однак її отримувало дуже мало студентів. У 1905–1906 навчальному році стипендією були забезпечені лише 3 % студентів-правників. Усе це призводило до того, що малозабезпечені студенти змушені були навчатися упродовж тривалого часу, а іноді й узагалі не мали змоги завершити навчання [25]. Наприклад, майбутній західноукраїнський письменник Лесь Мартович був студентом юридичного факультету з 8 жовтня 1892 р. по 5 квітня 1900 р. Під час свого навчання займався громадською, журналістською діяльністю, служив у адвокатських канцеляріях [398, с. 30].

При призначенні стипендій перевагу надавали тим студентам, які відзначилися особливою успішністю на якомусь із семінарів. Лише окремі студенти-українці отримали змогу претендувати на отримання стипендій [32]. У 1895 р. таких стипендій було лише дві [156, с. 3]. У 1902 р. президент краю нагородив річними державними стипендіями трьох студентів-правників української національності: С. Левицького, В. Войнаровського та І. Вишньовського [161, с. 3]. У 1907 р. буковинський крайовий уряд надав стипендію в розмірі 210 крон єдиному українському студенту правничого факультету Григорію Ганкевичу [168, с. 3].

Відповідно до збірника розпоряджень з питань університетського життя для студентів-правників обов'язковими були пристойна поведінка, дотримання існуючих приписів адміністративних органів університету. За завдання матеріальної чи моральної шкоди альма-матер винні притягувалися до відповідальності [30]. Дисциплінарними стягненнями були: а) попередження декана; б) покарання ректора; в) відрахування з університету терміном від одного до чотирьох семестрів; г) безповоротне відрахування з університету; д) безповоротне відрахування з усіх університетів Австрії. Останнє стягнення могло застосовуватися лише Міністерством освіти і було досить суворим. На

відміну від цього виду покарання, у Київському університеті Св. Володимира застосовувалося виключення студента з університету назавжди, але після проходження трирічного терміну він мав право бути зарахованим до інших навчальних закладів імперії [3]. Окрім цього, за поведінку, яка не відповідала встановленим академічним правилам Чернівецького університету, студентів-порушників позбавляли стипендії, звільнень від плати за навчання та лекційних зборів [140, s. 28].

Відкриття австрійською владою університету в Чернівцях стало справжнім культурно-науковим переворотом на Буковині. Різноманітне населення краю отримало можливість здобувати вищу освіту, у тому числі юридичну. Однак, доступ до навчання зумовлювався рядом умов та був малодоступним для незаможної верстви населення. Попри політику онімеччення, за студентами різних національностей залишався ряд прав та свобод. І, як справедливо зазначав професор Є. Ерліх, під час виголошення ректорського звіту про підсумки 1906–1907 навчального року (9 грудня 1906 р.), головним завданням університету є «копати криницю життя» і ним «по всьому краю вже закладені мільйони паростків, чимало дерев уже сьогодні красуються у цвітінні і принесуть завтра багаті плоди», а «Чернівці та Буковина, без сумніву, не були б без університету тим, чим вони є».

2.2 Юридична наука

На юридичному факультеті в австрійський період його історії працював цілий ряд відомих учених-юристів, які зробили вагомий внесок у розвиток європейської та світової юридичної науки, започаткували свої наукові школи. Багато з них заклали фундамент, на якому будується теоретико-правова аргументація наукових досліджень в Україні й сьогодні. Дослідження їх наукової спадщини має як пізнавальне, так і практичне значення з точки зору збереження наукових традицій факультету.

Географія запрошень учених на факультет була досить обширною:

Відень, Гейдельберг, Германштадт, Грац, Інсбрук, Львів, Прага. Із 49 посад, заміщених на факультеті впродовж 1875–1918 рр., по одній зайняли хто з Германштадтського, Краківського, Львівського, Базельського університетів і Ризького політехнічного інституту, по дві – з Гейдельберзького, Празького і Фрейбурзького університетів, чотири – з Інсбрукського, сім – із Грацького та п'ятнадцять з Віденського університету [360, с. 20]. Окремі представники із запрошених викладацьких сил стали знаними у світовій юриспруденції та могли б зробити честь кожному юристу Європи.

Особливе місце серед них належить Євгену Ерліху – засновнику сучасної соціології права. Майже чверть століття тривав чернівецький період його науково-педагогічної діяльності. Народився він 14 вересня 1862 р. у Чернівцях. Вищу освіту здобув у Віденському університеті, де й отримав звання доктора права у 1886 р. Наслідуючи батька відомого юриста, С. Ерліха, почав займатися адвокатською практикою у Відні. Однак головним його покликанням стала наукова діяльність. Сферою наукових пошуків Є. Ерліха було вивчення проблем загальної теорії права і римського права [349, с. 313].

У 1893 р. в Берліні вийшла праця «Мовчазне волевиявлення», на підставі чого у серпні 1894 р. науковець отримав звання приват-доцента. У листопаді 1896 р. Є. Ерліху присвоєно звання екстраординарного професора, а у 1900 р. після виходу в 1899 р. монографії «Примусове і непримусове право в цивільному кодексі Німецької імперії» він отримав звання ординарного професора римського права [360, с. 21].

З 1900 р. розпочалася науково-педагогічна кар'єра Є. Ерліха в Чернівецькому університеті. У 1901–1902 навчальному році Є. Ерліх обирався деканом факультету, а в 1906 р. – ректором університету [164, с. 3].

Після приєднання Буковини до королівської Румунії декретом короля Фердинанда I від 12 вересня 1919 р. Чернівецький німецькомовний університет було реорганізовано в румунський [398, с. 74]. Це негативно відобразилося на професорсько-викладацькому складі факультету, оскільки абсолютна більшість його була австрійцями. Серед тих, хто припинив свою діяльність, був і Є. Ерліх,

якому рада юридичного факультету 22 жовтня 1921 р. остаточно відмовила в зарахуванні на професорську посаду через небажання кандидата викладати навчальні дисципліни румунською мовою. Такий перебіг подій спричинив навіть сутички між єврейськими та румунськими студентами, перші з яких гостро засуджували дії адміністрації університету [40]. Так завершилася педагогічна діяльність визнаного ученого-юриста на Буковині. Наприкінці 1921 р. він переїхав до Бухареста. Помер Є. Ерліх у Відні 2 травня 1922 р.

На правничому факультеті Є. Ерліх організував «семінар живого права» [299]. Нелегким видався шлях до здійснення цієї мрії. Ще в 1903 р. у Відні після свого виступу перед спілкою юристів з програмою «Вільна правова наука» Є. Ерліх звернувся до австрійського міністерства освіти з проханням дозволити проведення семінарів з «живого права» [328, с. 6]. Однак лише у 1909 р. професор отримав можливість зробити це, незважаючи на скромний гонорар, – 400 крон. Перша згадка про проведення такого семінару датується 10 жовтня 1909 р. У чернівецькій газеті була вміщена стаття про те, що професор Ерліх у співробітництві з професором Коглером провів «семінар живого права». Сам термін «живе право» (*lebendes Recht*) був уведений Є. Ерліхом у науковий обіг пізніше – у 1911 р. [264, с. 130]. Перший семінар призначався, однак, не для студентів факультету, а для юристів, які мали вищу освіту. На нього були запрошені передовсім місцеві судді, адвокати, нотаріуси, держслужбовці.

Є. Ерліх одним із перших юристів почав проводити дослідження, близькі до сучасних конкретно-соціологічних. Найбільш показовими для його манери викладання були наукові екскурсії. Збереглися дані про екскурсію на цукровий завод, проведену разом із соціально-науковою академічною спілкою [328, с. 88]. На підприємстві професор зібрав матеріал про його відділення, функції кожного працівника, про права та обов'язки працюючих. Однак головна мета екскурсії полягала у з'ясуванні юридичної природи підприємства, адже його робота була нерозривно пов'язана з простими юридичними фактами: договорами, дорученнями, виплатою зарплати й ін.

На основі зібраного матеріалу Є. Ерліх намагався дати «нове» теоретичне

обґрунтування існуючого (австрійського) права як суспільного явища, що вийшло за рамки держави. Учений розглядав право одразу в кількох аспектах. На його думку, існують три автономні, але не закриті один від одного правопорядки: право держави, право юристів та право спілок (живе право), яке складається з юридичних фактів. Не ігноруючи і не відкидаючи два перші, найбільшої ваги Є. Ерліх надав останньому. Так, він стверджував, що правом є норми, які складаються в суспільстві самі по собі і впливають із безпосереднього спостереження життя, торгівлі, звичаїв, із організаційних та установчих положень різноманітних союзів, які визнані законом, а також тих, які закон ігнорує і навіть заперечує [330, с. 41]. Професор вважав поняття права, яке створюється в судовій практиці та в діяльності інших органів, що використовують право, вузьким, тому що життя і поведінку людей спрямовують не вони, а звичаї суспільного життя.

Правовим звичаям Є. Ерліх приділяв особливу увагу. Не дивно, що навіть інавгураційна ректорська промова Є. Ерліха (2 грудня 1906 р.) мала назву «Факти звичаєвого права» [430, с. 3]. Перший український переклад цієї промови був опублікований у Віснику Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича в 2006 р. за науковою редакцією М. В. Никифорака [312]. Це було ґрунтовне дослідження, яке засвідчило обізнаність автора з більшістю виданих на той час у різних країнах світу публікацій з проблем звичаєвого права. Він виразно бачив користь соціальних досліджень для вивчення цього юридичного явища і, зрозуміло, намагався розробити їх методику. За словами автора, це була справа, якій він присвятив своє життя.

Цікавим є те, що С. Дністрянський (1870–1935 рр.), який у 1898–1918 рр. працював у Львівському університеті, дещо швидше дав наукове обґрунтування соціологічного методу в юриспруденції у дослідженні «Звичаєве право та соціальні зв'язки», опублікованого 1902 р. та у праці «Про витоки звичаєвого права» (1904 р.) [279, с. 116; 324, с. 36]. Однак концепції обох світил юридичної науки розвивалися самостійно та незалежно одна від одної.

У названій праці Є. Ерліха особливе місце займала група людей (сім'я, родина, рід, громада тощо) як перший фактор суспільного життя. Так, науковець зазначав, що «не було б ніякого права, не було б також і жодного звичаєвого права, якби не було людей, які розмірковували б над ним». Провідним стрижнем групи автор вважав суспільні почуття, які пов'язують одну людину з іншою. Це почуття згуртованості, відчуття безпеки. «Тому аж ніяк не правові норми, а одвічні суспільні почуття людини дали людству його найстарішу конституцію. Устрій, який ґрунтується на ній, можна, мабуть, назвати ... лише звичаєм». Подалі Є. Ерліх намагався відобразити процес переходу звичаю у право. Він стверджував, що думка про право зароджується лише після об'єднання групи людей у вищі одиниці, родів у племена, а племен у родову державу. І як тільки звичай загалом починає сприйматися як базис основного закону племені й держави, він стає правом. Для того, щоб звичай став легальним і обов'язковим для виконання, Є. Ерліх виділив наступні умови: а) його необхідно дотримуватися так довго, щоб пам'ять людей не могла пригадати випадків, які йому суперечать; б) звичай мусить продовжуватися (не перериватися) і використовуватися в мирних цілях, він мусить бути раціональним, надійним, обов'язковим; в) не можна, щоб звичаї суперечили один одному.

Зрештою, для найбільш повної аргументації і підтвердження думки щодо впливу звичаїв та широкого використання звичаєвого права професор зазначив, що з безмірної кількості суспільних відносин тільки деякі, у порядку винятку, привертають до себе увагу судів чи інших органів. «Адже ж наше життя проходить не в різного роду установах. Є мільйони людей, які вступають у безліч правових відносин і які є такими щасливими від того, що їм ніколи не доводиться звертатися в якусь інстанцію», – стверджував Є. Ерліх [312, с. 7].

Державу Є. Ерліх розумів, як щось нав'язане суспільству ззовні, як те, що живе якимось незалежним від суспільства життям і вороже йому [309, с. 143]. Звідси – природне прагнення будь-яким чином применшити її функцію у законотворчості. Є. Ерліх при цьому чітко не визначив критерій, який би

розмежовував норму позитивного права від звичаю чи іншої соціальної норми і таким чином прийшов до висновку про їхню взаємозамінність. Згодом замість того, щоб показати взаємозумовленість та взаємовплив звичаїв і норм позитивного права, вчений перетворив звичай у джерело позитивного права. І, нарешті, він зовсім залишив поза увагою принципово важливий момент, що позитивне право у ряді випадків безпосередньо пов'язане з формою державного устрою і суттєво перетворюється при зміні останнього, а не внаслідок впливу звичаїв. Адже якщо позитивне право мало б своїм джерелом звичай, то воно упродовж віків залишалося б незмінним, незалежно від зміни державних форм.

Загалом інавгураційна ректорська промова Є. Ерліха стала важливою проміжною віхою у формуванні його концепції соціології права.

Початок Світової війни у 1914 р. зруйнував грандіозний ерліхівський план щодо Буковини – провести опитування під назвою «Живе право буковинського народу» за спеціально підготовленою анкетною. Опублікувавши лише невелику частину своїх спостережень, Є. Ерліх припинив дослідницьку роботу в Чернівцях, але його ідеї завоювали визнання багатьох прихильників і послідовників у цілому світі.

Головним науковим досягненням Є. Ерліха стала монографія «Основи соціології права», опублікована у 1913 р. Ця подія справедливо вважається поштовхом до виокремлення соціології права як окремої науки.

У цій праці автор визначив метою соціології права вивчення «живого права народу», джерелом якого є не законодавець, а суспільство [326, с. 85]. Джерелом пізнання права є передовсім безпосереднє спостереження життя, вчинків, звичаїв і документів конкретного здійснення права. Найважливіше джерело вивчення права Є. Ерліх вбачав у правовому «документальному» дослідженні. Однак під терміном правовий «документ» він розумів найрізноманітніші явища: судові рішення, документи ділового життя, різного роду договори і т.д. Автор стверджував про недооцінку юридичною догмою значення безпосереднього спостереження «життя права» і вважав, що юрист повинен спостерігати і зважувати поведінку людей [327, с. 34].

Поряд із розробкою теоретико-методологічних проблем соціології права Є. Ерліх займався і соціологічним аналізом судової практики вищих інстанцій, а також договорів. Він вважав, що судді у своїх рішеннях мають орієнтуватися не на писане законодавство, а на «живе право», яке бере свій початок у самому суспільстві. Є. Ерліх вивів соціологію права з зали судових засідань. Окрім цього, незважаючи на значну зайнятість в університеті (до 10 годин занять на тиждень), Є. Ерліх брав активну участь у поширенні правових знань серед населення Буковини, з року в рік викладаючи теорію права на народних курсах [294, с. 6–7]. Загалом це було поширене явище того часу. Так, у 1905 р. було проведено п'ять таких курсів для 450 слухачів. Курси читалися у дві серії: перша – упродовж жовтня-грудня, друга – в березні. Скажімо, К. Адлер читав курс із вексельного права для 91 слухача, А. Раппапорт – про права промислових робітників (79 слухачів). Загалом на таких курсах навчалися чернівецькі робітники, підприємці, вчителі, студенти і службовці [360, с. 25].

Є. Ерліх був також активним учасником громадського життя краю. Виступав у пресі з актуальних питань соціально-культурного життя, займався правотворчою роботою в місцевому крайовому сеймі та місцевій раді [268, с. 106]. Так, газета «Czernowitzer Gemeinde Zeitung» («Чернівецька громадська газета») помістила статтю Є. Ерліха «Криза в Чернівецькій раді», у якій він схвально відгукувався про гострий виступ надрадника Тромпетера в міській раді проти різних зловживань.

«Управа громади є у всяких галузях образом неладу і занедбання, якому пари не можна знайти ніде. Те, що діється – се чистий сором. Але до того сорому, здається, немає в міродатних кругах почуття ніхто. Правда, всі органи громади ... мають цілий ряд дуже почесних мужів – осіб, які можуть стати окрасою кожної категорії, та все-таки загальне враження дуже сумне», – стверджував Є. Ерліх. Професор, як писала «Буковина», проектував заснування «партії чистих рук» у Чернівцях без різниці нації і віросповідання, бойовий клич якої був би «Восьма заповідь» [158]. Після Першої світової війни Є. Ерліх брав участь у міжнародних конференціях, представляючи фактично усю

Австрію.

Визнане твердження Є. Ерліха, що «центр ваги розвитку права в наш час, як і у всі інші часи, знаходиться не в законодавстві, не в юриспруденції чи судочинстві, а в самому суспільстві», стало крилатим висловом та візитівкою автора.

Ерліхівська концепція «живого права» неодноразово піддавалася критиці. Є. Ерліха критикували за розмиття законності, недооцінку ролі держави та її законотворчої діяльності, перебільшення ролі фактичних суспільних відносин. Одним із опонентів Є. Ерліха був Ганс Кельзен, який виступав із різкою критикою «Основ соціології права». Зокрема, Г. Кельзен указував на неприпустимість змішування проблем і методів нормативної юриспруденції і «пояснювальної» соціології права, введення поряд з поняттям «норми права» поняття «правового положення» [268, с. 114]. Вольфганг Фрідман указував на «три головні слабини» доробку Є. Ерліха і зводив їх до прагнення мінімізувати правотворчу роль держави. Загальновідомою є критика радянським правознавством учення про вільне право, а згодом і поглядів Є. Ерліха. Так, В. П. Марчук зазначав, що «історичною заслугою» Є. Ерліха є те, що він, погоджуючись з ідеєю «соціальної функції» права, сприяв певною мірою формуванню фашистської «правової теорії» у Німеччині [331, с. 150]. Однак, цілком природно, що того часу ерліхівські ідеї вільного праворозуміння могли піддати сумніву існуючий радянський лад, ослабити його засади, а тому і розглядалися критично й вороже [268, с. 114]. Сучасний дослідник Дуглас Лінд відзначає, що ідеї вільного вчення про право мали відносний успіх: дискредитували пандектизм німецького цивільного уложення 1899 р., знайшли практичне втілення, але разом з тим ідеї вчення про підхід до прийняття рішення суддями не здобули підтримки. Причинами цього, вважав Д. Лінд, є дві крайнощі вільного правознавства: невизначеність й абсолютизм. І, зрештою, російський учений М. В. Антонов підсумовує, що Є. Ерліх не пішов далі науки свого часу, його «соціологію» не можна трактувати в сучасному розумінні цього слова. Це була, передовсім, соціально-філософська концепція, у рамках

якої планувалося розробити методологію теорії, здатної інтегрувати нові дані психології, соціології та біології того часу [264, с. 136]. Українська дослідниця правопізнання Є. Ерліха Р. О. Гаврилюк знаходить певні, не відповідаючі реальності факти, і в працях самого М. В. Антонова. Зокрема, вона критикує його через неправильний переклад російською мовою найбільш поширеної національної групи Буковини русинів як росіян [285, с. 14]. Водночас дослідниця стверджує, що М. В. Антонов прийшов до безумовно вірного висновку про те, що безпосередній життєвий досвід не дозволив Є. Ерліху прийняти моністичну концепцію права.

Незважаючи на «плюси» чи «мінуси» концепції «живого права», наукові ідеї Є. Ерліха і нині привертають увагу до його науково-педагогічної спадщини. Майже всі його праці неодноразово перевидавалися багатьма мовами: англійською, французькою, японською, українською.

Актуальними залишаються погляди Є. Ерліха й на зміст юридичної освіти. Так, у 1912 р. на засіданні Конгресу німецьких юристів він виголосив доповідь, у якій обґрунтував необхідність збільшення уваги до вивчення майбутніми юристами психологічних, економічних і соціологічних питань права. Сьогодні ерліхівські ідеї втілюються у життя. Поза сумнівом, вклад Є. Ерліха у розвиток юридичної науки на Буковині очевидний.

До 150-річчя з дня народження Є. Ерліха на базі юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича 27–29 вересня 2012 р. проведена Міжнародна науково-теоретична конференція «Концепція «живого права» Євгена Ерліха та сучасні проблеми правопізнання». Серед доповідачів виступили М. І. Козюбра, П. С. Пацурківський, С. І. Максимов, А. З. Георгіца, М. В. Никифорак, В. С. Ковальський та ін.

Чотири роки свого життя (1898–1902 рр.) присвятив правничому факультетові та кафедрі кримінального права видатний європейський юрист, засновник сучасної криміналістики Ганс Гросс. Народився Ганс Густав Адольф Гросс 26 грудня 1847 р. у м. Граці в сім'ї державного службовця. На батьківщині здобув гімназійну, а згодом й університетську юридичну освіту. 31

липня 1870 р. у Грацькому університеті отримав звання доктора права.

З 1871 р. Г. Гросс працював судовим слідчим у Фельдбасі, Леобені (Верхня Штирія) та Граці [340, с. 119]. У 1873 р. опублікував працю «Проект розвитку права»; 21 листопада 1874 р. вийшла стаття «Грошовий штраф у проекті нового австрійського Кримінального закону»; 5 жовтня 1877 р. – стаття «До ввідного закону після пропозицій Комітету від 11 вересня 1877 р.» у «Загальній австрійській судовій газеті» [340, с. 119–120]. Але головна увага вченого була присвячена роботі слідчого, розробці та систематизації засобів і методів збору доказів, організації і плануванню розслідування [350, с. 99].

Результатом двадцятирічної праці на посаді слідчого став «Порадник для судових слідчих, поліцейських чиновників, жандармів» (1893 р.) [434]. Це перша наукова вершина Г. Гросса, яка принесла йому світове визнання. Ще в ХІХ ст. «Порадник» чотири рази перевидавався німецькою мовою, а до кінця життя вченого – майже всіма європейськими мовами. У цій праці, що поклала початок криміналістиці як науці і як навчальній дисципліні, центральне місце автор відвів міркуванням про те, яким повинен бути слідчий. Так, Г. Гросс визначив наступні характерні риси, які мають бути притаманні слідчому: 1) невтомна енергія і запопадливість; 2) об'єктивність; 3) наполегливість; 4) швидкість у читанні; 5) повне знання людської природи; 6) освіта; 7) приємні манери; 8) міцна статура; 9) енциклопедичні знання; 10) орієнтація – всебічне знання своєї установи і повноважень; 11) відмова від поспішності; 12) абсолютна скрупульозність і точність у деталях [340, с. 119]. Автор праці указував, що слідчий «має у своїй справі досягнути успіху», тобто «слідство повинне закінчитися повним з'ясуванням справи» [305, с. 14–15].

«Порадник» Г. Гросса призначався не тільки для судових слідчих. За словами самого автора, він був потрібним і для працівників прокуратури, суддів, чиновників поліції, корпусу жандармів, усіх урядових органів, покликаних охороняти громадський порядок.

Наприкінці ХІХ ст. учений все більше переконувався у потрібності викладання нової юридичної дисципліни – криміналістики. Проте шлях до її

визнання був не простим. «Викладання криміналістики не відповідає гуманітарним цілям університетів. Криміналістика є одиничною матерією, щоб її вивчати як цілісну науку», – вважало австрійське міністерство освіти [182, с. 3]. 1 серпня 1898 р. Г. Гросс був направлений на роботу до Чернівецького університету і вже 16 грудня того ж року його призначили ординарним професором кримінального права. У 1899–1900 навчальному році обраний деканом факультету.

У Чернівцях у 1899 р. професор опублікував третє видання «Порадника для судових слідчих» [433]. Саме тоді в науковий обіг уперше був уведений термін «криміналістика» для виокремлення нової самостійної науки, яка зароджувалася. Під криміналістикою Г. Гросс розумів науку про факти у кримінальному праві, тож вивчення його реалій і оцінка результатів цього вивчення – мета і завдання криміналістики. Учення про виявлення, вивчення і використання речових доказів, вивчення окремих видів злочинів і побуту злочинців мають становити зміст криміналістики [350, с. 100]. Об'єктом криміналістичного вивчення Г. Гросс визначив злочинну діяльність.

Речові докази Г. Гросс вважав найважливішим фактором для відкриття істини в кожній конкретній кримінальній справі, адже вони не можуть ні обманювати, ні помилятися, «вони непідкупні, вони німі». Професор ясно бачив, яку користь при розслідуванні кримінальних справ можуть принести новітні досягнення природничих наук, і став активним прихильником використання у криміналістиці нових технічних засобів, у першу чергу оптичного мікроскопа. Він першим зробив висновок про те, що пилюка, з якою ми щодня зустрічаємося, утворюється внаслідок знищення матеріальних предметів, що нас оточують, а вивчення часток пилу може допомогти відобразити обстановку на місці злочину і відіграти провідну роль у його розкритті. Підсумовуючи ці дослідження, Г. Гросс висловив думку, що будь-яка матеріальна взаємодія залишає речові докази, тому вивчення слідів (мікрооб'єктів) дає можливість установити об'єкти, які спричинили ці сліди. Вивчаючи основи хімії і фізики, ботаніки та зоології, фотографії і мікроскопії,

психології і фізіології, втілюючи ці дослідження у практику розслідування злочинів, Г. Гроссу вдалося сформулювати ряд важливих теоретичних положень, які він об'єднав під назвою «система криміналістики». Важливість цих та інших думок криміналіста належно була оцінена лише через сорок років, а сама реалізація його ідей затягнулася майже на ціле століття.

У 1898 р. в Чернівцях Г. Гросс заснував журнал «Архів кримінальної антропології і криміналістики», будучи його незмінним редактором до кінця життя. Станом на 1902 р. світ побачило 9 випусків «Архіву». За наступних десять років вийшло ще близько 40 номерів, що містили велику кількість статей, повідомлень, рецензій, а за 100 років існування журналу – понад 150 номерів [182, с. 3]. Це було єдине на початку ХХ ст. редаговане в Чернівецькому університеті видання такого рівня. Журнал одразу здобув європецьку популярність: був, зокрема, передплачений прокуратурою Австро-Угорщини. Того ж року Г. Гросс видав «Кримінальну психологію», в якій зробив спробу дослідити механізм учинення злочину засобами психології. Книга присвячувалась аналізу психології допиту свідків, обвинувачених, психології судової діяльності. Вона стала суттєвим досягненням у розвитку юридичної психології. Кримінальну психологію Г. Гросс розглядав як прикладну галузь загальної психології. Він стверджував, що для з'ясування правил, які керують психічними процесами у судовій діяльності, вимагається особлива сфера прикладної психології, яка вивчає всі психічні фактори, що можуть враховуватися при встановленні й обговоренні злочину [350, с. 101]. Автор визначив судову психологію як сукупність психологічних знань, які можуть стати у пригоді криміналісту. У структурі судової психології науковець виділив суб'єктивну психологію, під якою розумів психічну діяльність суддів, та об'єктивну – психічну діяльність тих учасників процесу, які забезпечують суддям матеріал для їхніх кінцевих висновків і суджень, необхідних для винесення вироку. Ці міркування Г. Гросса мають значну цінність, позаяк вони лягли в основу теоретичного обґрунтування юридичної психології. І хоча автор не вів мову про судову психологію як самостійну, відокремлену науку, а

теоретичні постулати не підтверджувалися експериментальними дослідженнями, вклад Г. Гросса в розвиток юридичної психології, поза сумнівом, значний. У 1905 р., вже у Празі, вийшло друге видання «Кримінальної психології».

Разом із У. Штерном та В. Лістом Г. Гросс видав низку збірників за спільною назвою «Психологія свідчень». Обширні публікації із психології свідчень свідків містилися і в «Архіві» Гросса.

3 березня 1902 р. Г. Гросса направили на роботу до університету у Празі. Далі він працював в університеті у м. Грац на посадах професора кафедри кримінального права і кримінального процесу, декана факультету, керівника інституту криміналістики. Саме там після подолання багатьох труднощів до нього прийшло визнання. Помер відомий криміналіст 9 грудня 1915 р. на своїй батьківщині.

У 1909–1911 рр. фінансово-правові дисципліни в Чернівецькому університеті читав Йозеф Алоїз Шумпетер. Народився він 3 лютого 1883 р. в м. Тріш. Вищу юридичну освіту здобув у Віденському університеті. Після здобуття ступеня доктора права недовгий час займався юридичною практикою в Єгипті (у «змішаному» англо-єгипетському суді Каїру) [362, с. 28]. І хоча за освітою Й. Шумпетер був юристом, за покликанням залишався економістом. У 1908 р. в Лейпцігу опублікована його перша велика теоретична праця «Суть і головний зміст теоретичної політекономії». Автор виявився як на той час наймолодшим австрійським ученим-економістом. Ця книга і стала формальною підставою для направлення його на правничий факультет у Чернівцях, де викладалися й дисципліни економічного профілю.

Педагогічна діяльність Й. Шумпетера у Чернівцях тривала недовго – неповні два навчальні роки. Однак цей період став досить важливим як для становлення його університетської кар'єри, так і для розширення сфери наукових пошуків. За роки викладання на факультеті Й. Шумпетер створив свою наступну працю – «Теорію економічного розвитку», що вийшла друком у 1912 р. у Лейпцигу. Книга ця належить до найвідоміших праць з економічної

теорії і за своїм значенням стоїть поруч із головними працями А. Сміта, К. Маркса, Дж. Кейнса. У ній здійснене дослідження підприємницького прибутку, капіталу, кредиту, відсотка і економічного циклу. Вона кілька разів перевидавалась і була перекладена англійською, французькою, іспанською, японською та у 2011 р. українською мовами [409; 459; 460].

Крім цього, за цей час було написано кілька статей та на основі університетських лекцій підготовлено й опубліковано брошуру «Як вивчають соціальні науки» (1910 р.). «Соціальна наука, – йдеться у ній, – вчення про соціальні події, наука про те, що об'єднує державу і суспільство, що визначає поведінку і долю прошарків суспільства і окремих індивідуумів, коротко кажучи, наука про соціальне буття і становлення людини» [408, с. 6].

У 1910–1911 рр., як стверджував Й. Шумпетер, у нього зародилася думка (в ході обговорень лекцій про державу і право) про створення наступної фундаментальної праці «Капіталізм, соціалізм, демократія» [407]. Учений визначив чотири передумови встановлення демократичного устрою. Першою умовою «успішного застосування демократичної форми правління» Й. Шумпетер вважав необхідність «людського матеріалу високої якості», сукупності не просто високоморальних особистостей з відповідними здібностями, але й таких, що здатні до політичної діяльності, чи точніше, які висувають свої кандидатури для виборів [475]. Друга умова полягає в тому, що сфера ефективної дії політичного рішення не повинна бути надто широка. Третьою умовою є наявність добре вишколеної бюрократії з «репутацією, традиціями, сильним почуттям обов'язку». Йдеться про виховане в кращих традиціях соціального управління чиновництво – незалежне та впливове. Автор праці відзначив, що «...бюрократія не є перепорою для демократії, а неминучим додатком до неї» [407]. Четверта передумова демократії – демократичний самоконтроль. Це, передовсім, стосується традиції взаємних поступок і терпимості, мирного та конструктивного подолання розбіжностей у поглядах. Таким чином, на думку Й. Шумпетера, тільки за дотримання цих умов і можливе належне функціонування демократичної системи.

Чернівецький період життя і творчості Й. Шумпетера був лише передмовою його кар'єри. Згодом він викладав у Грацькому (1912–1921 рр.), Боннському (1925–1932 рр.) та Гарвардському університетах (1932–1950 рр.), постійно запрошувався для викладу лекцій до Колумбійського університету, до вишів Данії, Норвегії, Швеції, Японії. У 1919 р. упродовж кількох місяців Й. Шумпетер був міністром фінансів Австрійської республіки. Утім, не принесла йому визнання діяльність на посаді керуючого приватного банку (Бідерманбанк) – у 1924 р. банк збанкрутував. Й. Шумпетер був одним із засновників, а в 1937–1941 рр. – президентом Економетричного товариства; у 1949 р. став президентом Американської економічної асоціації.

У 1918 р. вийшла з друку праця Й. Шумпетера, присвячена фінансово-правовим проблемам. Це була невелика брошура «Криза держави, заснованої на податках», де автор виклав свої пропозиції щодо забезпечення фінансової стабільності в період післявоєнного відновлення економіки шляхом оподаткування капітальних фондів, збалансованого торгового балансу й іноземних кредитів. Головним засобом досягнення стабільності науковець вважав повне звільнення приватного підприємництва від будь-яких обмежень з боку державної влади [405, с. 22–23].

Й. Шумпетера називають представником як австрійської, так і англо-американської школи. Однак більшість вважає, що як людина і науковець він був, передовсім, громадянином світу, який ніколи не вважав за потрібне говорити про свою національність.

Професор Альфред фон Гальбан (22.09.1865 р. – 26.09.1926 р.) був істориком середньовічного права, польським політичним і громадським діячем Буковини. У 1898–1899 навчальному році його обирали деканом факультету [166, с. 2]. Після закінчення чернівецької кар'єри працював у Львівському університеті, у 1919–1920 рр. був його ректором. А. Гальбан залишив значну наукову спадщину. Лише у фондах чернівецької наукової бібліотеки нараховується близько десятка його наукових праць та статей. Особливої уваги заслуговує монографія «До історії німецького права на Поділлі, Волині та

Україні», опублікована в Берліні у 1896 р., де автор розглядав значення німецького права на вказаних територіях, і тритомник «Римське право в германських народних державах: внесок у німецьку історію права» (1899 р., 1901 р., 1907 р.). В останній праці професор висловив думку про переоцінку впливу римського права на німецьке.

Двадцять років тривав чернівецький період науково-педагогічної діяльності Фрідріха Шулера фон Ліблая. Ф. фон Ліблой п'ять термінів обіймав посаду декана факультету – 1875–1876, 1880–1881, 1881–1882, 1883–884, 1889–1890 навчальні роки [360, с. 27]. У 1878–1879 та 1890–1891 навчальних роках Ф. Ліблая обирали ректором університету.

Майже 20 років своєї науково-педагогічної діяльності віддав юридичному факультету Чернівецького університету Франц Гауке. Тут він виріс від приват-доцента до професора, ректора університету.

Ф. Гауке народився 28 серпня 1852 р. у Відні. Там же, у Віденському університеті, здобув вищу юридичну освіту. Його академічна кар'єра розпочалася в університеті м. Інсбрука [485]. Там у 1884 р. він обійняв посаду приват-доцента з австрійського державного права.

У 1885 р. Ф. Гауке опинився на посаді неординарного професора юридичного факультету Чернівецького університету, а з 1889 р. став ординарним професором. У 1897–1898 навчальному році був деканом факультету. Майже постійно входив до державних екзаменаційних комісій із правознавчих та державознавчих дисциплін.

Чернівецький період відіграв провідну роль у становленні Ф. Гауке як відомого європейського спеціаліста в галузі державного права. У колі його найпомітніших праць з австрійського конституційного й адміністративного права – «Університетське представництво в ландтагах» (1893 р.); «Історичні основи монархічного права» (1894 р.); «Нарис конституційного права» (1903 р.); «Студії з австрійського права управління» (1908 р.); «Октройоване конституційне право» (1911 р.); «Історія розвитку і проблеми права на недоторканість» (1915 р.).

У 1900–1901 навчальному році Ф. Гауке обрали ректором університету. Його інавгураційна ректорська промова «Про деякі питання парламентського права», виголошена 1 грудня 1900 р., отримала схвальні відгуки в австрійському правовому світі [443; 288].

У 1904 р. Ф. Гауке перейшов на роботу до університету у Граці, де у 1908–1909 рр. був деканом юридичного факультету, а у 1911–1912 рр. – радником ректора.

У перші роки існування університету в Чернівцях фінансово-правові науки на юридичному факультеті були представлені чи не найслабше. Адже лише у 1890 р. був уведений курс фінансового права. Його почав читати екстраординарний професор Ернест Мішлер – економіст і статист за освітою. Перу Е. Мішлера належить кілька наукових досліджень зі сфери статистики й одне фінансово-правове дослідження, щодо фінансової системи місцевого самоврядування в Австрії [451; 452].

23 роки свого життя присвятив юридичному факультетові професор Карл Гіллер. Народився він у 1846 р. у місті Вюрцбург (Баварія), де й здобув вищу освіту. У 1868 р. розпочав підготовчу юридичну практику в місцевому суді. Займаючись нею, не залишав теоретичні заняття з метою отримати науковий ступінь. 19 грудня 1871 р. захистив докторську дисертацію в університеті Гейдельберга [466]. 23 вересня 1875 р. його призначено до Чернівецького університету на посаду професора австрійського матеріального і формального кримінального права.

Наукова спадщина К. Гіллера з кримінально-правової тематики досить різнопланова. У книзі «Дисциплінарні покарання в австрійських тюремних закладах і судових в'язницях» науковець крізь призму кримінального права спрямовує увагу на дисципліну у в'язницях [444]. Тут даються практичні настанови щодо накладення дисциплінарних покарань в австрійських в'язницях. Примітно, що висновки ґрунтуються на рекомендаціях і порадах начальників виправних закладів в Австрії. У праці «До теорії замаху в австрійському кримінальному праві» К. Гіллер тлумачив парадигму

теоретичного підґрунтя замаху в австрійському кримінальному законодавстві [445]. Особливої ваги він надав детальному розгляду ознак злочинного замаху та його однозначну оцінку законом. Помер К. Гіллер 24 квітня 1905 р. в м. Грац.

Із 1902 по 1910 рр. працював на факультеті на посаді ординарного професора австрійського кримінального права і кримінального процесу Адольф Ленц. Народився він 17 січня 1868 р. У 1891 р. отримав ступінь доктора права в університеті Відня. У 1903–1904 навчальному році обіймав посаду декана юридичного факультету у Чернівцях.

А. Ленц вважається засновником т.зв. кримінальної біології. У 1929–1931 рр. він проводив дослідження особистості злочинців (вбивць) за допомогою психологічних методів. А. Ленц стверджував, що біологічний підхід дозволяє бачити у злочині психофізичний феномен, а це означає, що духовне життя розглядається тут не побічно, як у кримінальній психології, а в її тісній єдності з тілесним життям [404, с. 79]. За А. Ленцем, кримінальна біологія – це логічно впорядковане вчення про особистість злочинця і його злочини як про індивідуальне переживання. Вищою метою кримінальної біології є виявлення взаємозв'язку особистості і злочинного діяння, – стверджував учений.

А. Ленц був прихильником теорії спадкової схильності до злочину. Він стверджував, що у спадок можуть передаватися не злочинні акти, а схильності, які знаходяться в їхній основі. У злочин легко перетворюються збудливість, агресія, схильність до насильницьких актів. Разом з цим учений визнавав і вплив соціального фактора. Помер А. Ленц 28 жовтня 1959 р.

Великим авторитетом серед студентів правничого факультету користувався Франц Екснер. Він народився у 1881 р. у Відні. Після навчання у Відні та Гейдельберзі у 1910 р. отримав ступінь доктора права. З 1912 до 1916 р. Ф. Екснер працював у Чернівцях.

Ф. Екснер був першим, хто звернув увагу на недосконалість генетичних концепцій учинення злочину, що будувалися на основі методу близнюків. У всіх попередньо проведених дослідженнях щодо пошуку гена злочинності

невивченою змінною був вплив навколишнього середовища. Ф. Екснер вважав, що, можливо, однакова поведінка близнюків більшою мірою залежить не від спільних генотипів, а від спільних, наприклад, сімейних умов тощо. Проведення досліджень для підтвердження гіпотези вченого потребувало суттєвих зусиль, адже потрібно було знайти близнюків, яких розлучили в ранньому дитинстві, а це досить рідкісні ситуації. І, незважаючи на те, що вченими було описано 130 таких випадків, даних про їхню схильність до злочинів отримати не вдалося – не було зареєстровано ні одного «спільного» злочину, вчиненого такими, розділеними, близнюками.

Ф. Екснер заснував щомісячний журнал під назвою «Кримінальна біологія та кримінально-правова реформа», який виходив друком до 1944 р. До того ж Ф. Екснер був відомим адвокатом (на Нюрнберзькому процесі, наприклад, виступав захисником генерала Альфреда Йодля). Помер Ф. Екснер у 1947 р.

Група знаних науковців-цивілістів на факультеті була представлена досить широко. Особливою популярністю користувався Олександр Гравайн. Як писала газета «Буковинские ведомости», він володів швидким і проникливим розумом, через що вже у тридцять років зумів здобути славу одного з найбільш здібних юристів. Його наукові напрацювання щодо вексельного і торгівельного права стали «правдивими перлами в правовій літературі» [160, с. 3].

У книзі «Строк давності і законне встановлення строку» (1880 р.) професор висвітлив розбіжності й суперечки, пов'язані зі строком давності за векселем [432]. Досліджуючи понятійну та практичну різницю між строком давності та встановленим законом правовим строком, він звертався до теорії загального приватного права. Відтак автор визначив критерії для юридичної оцінки окремих визначень строку давності, що викликають сумніви. У праці «Експертна оцінка проекту вексельного статуту для Російської імперії» (1883 р.) О. Гравайн схвалював чітко сформульовану термінологію цього статуту [431]. Водночас він критикував окремі формулювання і запропонував, яким чином їх можна вдосконалити.

Окрім наукової роботи, О. Гравайн займався літературною творчістю та переклав кілька поем і драм з іспанської та англійської мов на німецьку.

Визнаним спеціалістом з цивільного права в Австрії вважався Карл Адлер. Перу К. Адлера належить праця світового значення, яка не втратила своєї актуальності по сьогодні, – «Відповідальність без вини у цивільному і кримінальному праві» [261]. Книга побачила світ у 1914 р. у Санкт-Петербурзі. Певний науковий інтерес викликає праця «Австрійське вексельне право» [415].

Відомим в Австрії цивілістом-процесуалістом був Артур Скедль, який 26 років свого життя присвятив правничому факультетові у Чернівцях, викладаючи курси з австрійського цивільного права та цивільного процесу. Найбільшу увагу він приділяв проблемам цивільно-процесуальної реформи, новому Цивільно-процесуальному кодексу Австрії, недійсності скарг у суді. У праці «Австрійське цивільно-процесуальне право» вчений наполягав на самостійності цивільно-процесуального права в Австрії та на його відмінностях від «імперського» німецького права [461]. Попри це, не можна не помітити, на його думку, тісну спорідненість правових систем обох країн. Адже становлення австрійського процесуального права відбувалося за німецьким взірцем. Висвітлюючи принципи австрійського процесуального права, науковець окреслив такі аспекти, як матеріальне та формальне право суду на керівництво судочинством, обов'язкову підтримку й допомогу сторонам у цивільному процесі, вільну суддівську оцінку доказів, уніфікацію слухання справи, обов'язкову участь адвоката в цивільному процесі тощо.

У заснуванні Чернівецького університету важливу роль відіграв його перший ректор Костянтин Томащук – корінний буковинець, визначний політичний, громадський і освітній діяч краю. Майже п'ятнадцять років він викладав на юридичному факультеті «Австрійський цивільний процес», «Торгівельне право» та «Філософію права». К. Томащук був головою історико-правової державної комісії та екзаменаційним комісаром з державного екзамену для суддів [357, с. 21]. Однак не наука стала головним покликанням професора, а його політична діяльність. У 1870 р. К. Томащук був радником крайового

суду, через кілька місяців став депутатом Чернівецької міської ради. У 1871 р. був обраний депутатом буковинського крайового сейму, а пізніше і до кінця життя – депутатом державної ради Австрії (рейхсрату), де зарекомендував себе красномовним оратором [272, с. 110].

Активним політичним і громадським діячем Буковини був і екстраординарний професор Василь Волян – доктор медицини, фундатор системи охорони здоров'я на Буковині, депутат Буковинського сейму та державної ради Австрії (рейхсрату), член буковинського Крайового комітету [272, с. 78].

Університетську кар'єру В. Волян розпочав з моменту утворення вишу, а свої лекції з судової медицини підсилював практичними навиками у крайовій лікарні, де і працював. Попри це, у його науковому доробку лише праці про розвиток лікарні у Чернівцях.

У своїй науковій діяльності викладачі факультету намагалися завжди залишатися на рівні світових досягнень юридичної науки. Цьому сприяли і відрядження за кордон. Такі поїздки позитивно впливали на розширення наукового світогляду вчених, а знайомство з досягненнями зарубіжної правової науки яскраво відобразилось на становленні правових поглядів згаданих правознавців.

Юридичний факультет мав повноваження присвоювати вчений ступінь доктора права [35] (*див. додаток 3*). До 1900 р. на факультеті було підготовлено 344 доктори права [453, с. 124–127]. Однак ніхто з них не пов'язав свою долю з рідним факультетом. Та у майбутньому з них вийшли відомі адвокати, судді, науковці. Одним із них був Юліус Гачек. Після захисту докторської дисертації у 1895 р. він займався викладацькою діяльністю у Гейдельберзі та Геттінгені. У 1924–1926 рр. у Геттінгені Ю. Гачек був деканом юридичного факультету. До наукової спадщини Ю. Гачека належать праці з англійського, німецького і пруського державного й адміністративного права, теорії самоврядування, історії правосуддя в Галичині та на Буковині.

В австрійський період розвитку юридичного факультету його професори

та доценти мали суттєві досягнення у педагогічній та науковій діяльності. Свідченням визнання слугують почесні звання та високі нагороди. Так, наприклад, розпорядженням цісаря від 16 квітня 1881 р. «за великі заслуги перед університетом і студентством» професорові Ф. Кляйнвехтеру присвоєно звання урядового радника. За визначні досягнення на науково-педагогічній ниві він згодом був удостоєний звання почесного члена Румунської академії та почесного громадянина м. Чернівці. У 1884 р. О. Гравайна нагородили російським орденом Анни III ступеня за висновок щодо закону про введення в Росії вексельного права [29]. Професорові статистики В. Йону у 1886 р. присвоєно звання почесного члена міжнародного статистичного інституту в Лондоні. За заслуги «на педагогічній ниві та в науці» К. Гіллер у 1885 р. був удостоєний звання урядового радника, а в 1888 р. одержав нагороду Папи Римського – рицарський хрест Георгіївського ордена. В 1887 р. В. Воляна удостоїли румунського ордена «Залізна корона III класу», а в 1893 р. він одержав нагороду Папи Римського – рицарський хрест Георгіївського ордена. В. Волян також був нагороджений великою золотою медаллю цісаря Франца Йосифа I «За мистецтво і науку», Рицарським Хрестом ордена Франца Йосифа I, російським орденом Св. Станіслава, офіцерським хрестом румунського коронного ордена «Зірка Румунії», Командорським Хрестом ордена Св. Георгія із зіркою від Папи Римського. За заслуги на науково-педагогічній ниві А. Скедль у 1892 р. удостоївся румунського ордена «Залізна корона III класу» [360, с. 28]. Великим відзначенням Г. Гросса стала його нагорода Румунського Хреста ордена Франца Йосифа, а в 1908 р. – ордена «Залізної корони» за участь у реформі кримінального права і судочинства [362, с. 28]. Загалом більшість професорсько-викладацького складу мала громадське визнання населення Буковини. Доказом цього може слугувати, скажімо, отримання за заповітом частини бібліотеки поміщика Шапірера Сільвернуса професорами О. Гравайном та К. Гіллером [51].

Таким чином, юридичний факультет Чернівецького університету австрійського періоду став головним осередком становлення юридичної науки

на Буковині, а ґрунтовні наукові дослідження окремих його представників увійшли в золотий фонд світової та європейської правової та філософської думки.

Висновки до розділу 2

На основі фактів можемо стверджувати, що наймолодший юридичний факультет Австро-Угорщини значною мірою виконав завдання щодо забезпечення Буковинського краю правничими кадрами для адміністративних установ, судів, прокуратури, адвокатури, нотаріату тощо.

Організація навчального процесу на факультеті та його зміст визначалися загальноавстрійським законодавством і локальним збірником розпоряджень з питань університетського життя.

Мовою навчання була винятково німецька, що не могло не позначитись на національному складі студентства. Більшість серед нього належала євреям та німцям, меншість – українцям. Платність освіти, мізерний стипендіальний фонд затруднювали доступ до навчання вихідців із малозабезпечених верств населення.

Крім традиційних лекційних занять, на факультеті діяли правознавчий та державознавчий семінари. Великою популярністю у студентів користувався «семінар живого права» Є. Ерліха, семінар із національної економії, фінансової науки та просемінар «Вправи з аналізу газетних повідомлень на економічні теми, особливо про процеси на ринку грошей» Й. Шумпетера, семінар «Вправи із цивільного процесу» А. Скедля.

Навчально-виховний процес на факультеті забезпечувався висококваліфікованими педагогами, більшість з яких прибули з університетів Австрії та Німеччини. Значна частина професорів та доцентів факультету були удостоєні почесних звань та високих державних нагород Австрії, Румунії, Росії та інших країн. Окремі професори факультету мали честь обиратись до загальноавстрійських і крайових виборних органів.

Всесвітньо визнаними науковцями, які працювали на факультеті, були Є. Ерліх (основоположник соціології права), Г. Гросс (засновник сучасної криміналістики та кримінальної психології) та Й. А. Шумпетер (економіст). Кожен з них залишив помітний слід як у становленні юридичної науки на Буковині, так у світовому розвитку юриспруденції. Започатковані світилами наукові, навчальні та громадсько-політичні традиції на юридичному факультеті у Чернівцях утвердилися й набувають свого розвитку і нині.

Загалом, з 1875 р. по 1918 р. правничий факультет Чернівецького університету підготував більше тисячі дипломованих спеціалістів. Серед відомих українських громадських, політичних і культурних діячів – випускників факультету найбільшу суспільну вагу мали: Лесь Мартович (західноукраїнський письменник), Теодот Мелетійович Галіп (адвокат, український письменник), Микола Василько (лідер національного руху), Ілько Семака (громадсько-політичний діяч), Владислав Прус (громадсько-політичний діяч, суддя) та ін. Назвемо ще відомого у майбутньому науковця в галузі міжнародного права Василя Леонтійовича Орлецького, однак Перша світова війна не дозволила йому закінчити навчання на факультеті. Така ж доля спіткала політичних діячів Буковини Аурела Ончула та Бенно Штраухера.

РОЗДІЛ 3

ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ ЧЕРНІВЕЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ В РУМУНСЬКИЙ ПЕРІОД ЙОГО ІСОТРІЇ (1918–1940 РР.)

3.1 Підготовка правничих кадрів

Після силового приєднання Буковини до Румунії у 1918 р. декретом короля Фердинанда I від 12 вересня 1919 р. Чернівецький німецькомовний університет було реорганізовано в румунський. З 1 жовтня 1919 р. усі факультети мали повністю перейти на румунську мову навчання упродовж трьох років [398, с. 74].

З червня 1925 р. на територію Буковини поширив свою дію Закон Румунії про середню та вищу освіту, на основі якого у 1927 р. прийнято Регламент юридичного факультету у Чернівцях. З 9 грудня 1933 р. відповідно до новоприйнятого Закону про організацію університетського навчання, Чернівецький університет отримав автономні права в організації навчального процесу та наукових досліджень [143; 421, р. 28]. У зв'язку з цим значних перетворень зазнав навчальний процес у ньому, змінилось і правове становище студентства. Вступ до університету, навчально-виховний процес, право на отримання стипендій, здобуття наукового ступеня тощо почали регулюватися румунськими нормативно-правовими актами про вищу освіту. На перший план вийшли румунська мова, румунське громадянство та румунська національність, що призвело до різкого скорочення питомої ваги студентів інших національностей, зокрема українців.

У перші роки після встановлення румунської влади на Буковині юридичний факультет готував лише спеціалістів для практичної діяльності, тобто ліценціатів*. 21 листопада 1922 р. відбулося урочисте відкриття

* Ліценціат – перший науковий ступінь, який присуджувався на третьому році навчання у виші та дозволяв викладати в середньому навчальному закладі.

докторату на юридичному факультеті. За словами Максиміліана Гакмана, професора міжнародного приватного та публічного права, це була подія великого культурного значення. Костянтин Редулеску, тогочасний декан юридичного факультету, розкриваючи роль докторату, вказував на важливість поглибленого вивчення права студентами як майбутніми науковцями [187, р. 2].

Таким чином, із 1922 р. підготовка фахівців відбувалась за двоступеневою системою. Перший етап навчання, термін якого не міг бути меншим, ніж три роки, – ліценції, та другий етап – два роки – докторату*. Загалом навчання не мало перевищувати шести років [143, art. 16]. Ці терміни були незмінними досить довгий час, тільки з 1933 р. термін навчання для ліценціатів збільшився на один рік, тобто до 4 років, а з 1937 р. навчання докторатів зменшилося до 1 року.

Згідно із Законом про середню та вищу освіту (ст. 58), юридичному факультетові було надане право самостійно визначати навчальні курси, спеціалізації та створювати секції на факультеті.

У перші роки румунського періоду історії факультету програми навчальних курсів здебільшого запозичувалися в юридичних факультетів провідних румунських університетів (Бухарестського, Клузького, Ясського). Та з професійним ростом професорсько-викладацького складу навчальні курси вдосконалювалися, перероблялися, з'являлися нові.

Навчальний рік на юридичному факультеті розпочинався 1 жовтня та закінчувався наприкінці червня [143, art. 5, 6]. Цей термін включав і складання екзаменів.

Навчання на юридичному факультеті було платним. Платити доводилося за вступ, за відвідування занять, за складання і перескладання кожного екзамену, за користування бібліотекою тощо. Так, за відвідування лекційних та семінарських занять студенти у 1925–1926 навчальному році сплачували 50 лей рівними частками двічі кожного року – у жовтні та лютому. Плата приймалася деканом та спрямовувалась у базовий фонд факультету для талановитих

* Докторант – науковий ступінь, майже рівнозначний ступеневі кандидата юридичних наук.

студентів. Фондом розпоряджалася бюджетна комісія юридичного факультету. За складання чи перескладання кожного екзамену була встановлена плата в сумі 100 лей. 20 лей студенти юридичного факультету сплачували за користування фондами бібліотеки, причому 5 лей з цієї суми віддавали університетській бібліотеці, решту – бібліотеці факультету [44]. Бібліотечну таксу* збирали в деканаті факультету упродовж жовтня. На фінансування додаткових курсів ліценціати сплачували 50 лей, а докторанти – 100. Випускник факультету, який домагався вченого ступеня, платив за керівництво і рецензування дипломної роботи (відповідно 150 і 200 лей) [419, р. 84]. Невчасна сплата могла спричинити до виключення з університету.

Плата щорічно збільшувалася, і, як засвідчують тогочасні джерела, університетські такси були надто обтяжливими для зuboжілого буковинського населення. У 1933 р. через неспроможність оплати батьками за навчання своїх дітей у Чернівецькому університеті в парламенті Румунії навіть постало питання про закриття університету на Буковині [172].

Кожен рік навчання мав свою програму курсів. Так, для студентів першого курсу ліценції обов'язковими були: енциклопедія права, римське право (загальна частина), цивільне право Румунії, конституційне право Румунії, політична та національна економіка. На другому році кандидати в ліценціати вивчали римське право (особлива частина), цивільне право Румунії, адміністративне і кримінальне право Румунії, кримінальний процес Румунії, фінанси та статистику. Програма третього року навчання включала: комерційне право Румунії, цивільний процес Румунії, публічне міжнародне право, історію румунського права, криміналістику та судову медицину [143, art. 7].

З уведенням чотирирічного терміну навчання в 1933 р. програма навчальних курсів для ліценціатів дещо змінилася. Зокрема, перший курс включав: вступ до приватного права, вступ до публічного права, вступ до римського права, вступ до кримінального права, загальну теорію права, юридичну психологію та юридичну соціологію [421, р. 337; 422, pp. 172–173].

* Такса – встановлена Чернівецьким університетом обов'язкова плата (1918–1940 pp.).

Наступні роки навчання ліценціатів дублювали програму курсів «трирічного терміну навчання».

Курси докторату розподілялися на дві секції: юридичну та політико-економічну. Студенти докторату юридичної секції на першому році навчання вивчали: порівняльне цивільне право, порівняльне конституційне право, порівняльне кримінальне право та криміналістику. Другий рік навчання містив такі курси, як міжнародне приватне право, порівняльне комерційне та морське право, порівняльне церковне право та церковну політику, соціологію та філософію права.

Для студентів докторату політико-економічної секції на першому році навчання викладалися курси з політики та засобів масової інформації, національної економіки та політики, порівняльного конституційного права; на другому році – порівняльне комерційне та морське право, міжнародне публічне право, порівняльне адміністративне право, порівняльне церковне право та церковна політика.

Окрім згаданих обов'язкових курсів, зі згоди факультетської ради, обидві секції мали право розробляти спеціалізовані курси докторату з будь-яких предметів, що читалися на факультеті. Так, студентам докторату юридичної секції був запропонований спецкурс із римського права, а студентам політико-економічної секції – з фінансів і статистики.

Навчання здебільшого проводилося в лекційній формі. Однак з 1929 р. в постійну практику увійшли й семінарські заняття. Насамперед до навчальної програми студентів першого та другого курсів був уведений семінар із цивільного права Румунії; для студентів третього року навчання – з історії права Румунії [421, р. 72]. І тільки з 1937 р. стали проводитися семінарські заняття практично з усіх курсів, що читалися на факультеті. Семінари проводилися по 1–2 години на тиждень, якщо кількість студентів була меншою 30, і двічі по 1–2 години на тиждень, якщо кількість студентів перевищувала 30. Згодом почав практикуватися поділ студентів на підгрупи для проведення семінарських занять.

Проведення лекційних та семінарських занять забезпечувалося кваліфікованим викладацьким складом. До нього, відповідно до румунських нормативно-правових актів про вищу освіту та загальноуніверситетських документів, висувався ряд вимог. Так, згідно з Регламентом про призначення доцентів*, агрегаців** та професорів університету, лише титуловані професори (завідувачі кафедр) та професори-агрегаці (професори кафедри) мали право читати лекції. Їхні курси мали обов'язковий характер [145, art. 49]. У 1923–1924 навчальному році навчальний процес на факультеті забезпечували 5 титулованих професорів, 5 професорів-агрегаців, 1 доцент та 4 конференціати***. У 1938–1939 рр. кількість титулованих професорів досягла 10, професорів-агрегаців – 1, конференціатів – 2, асистентів – 1. У 1933–1936 навчальних роках нараховувалася найбільша кількість титулованих професорів – 14.

Упродовж тривалого часу на юридичному факультеті професор М. Гакман читав комерційне право, міжнародне публічне та приватне право [421, р. 73]. Професор К. Редулеску викладав адміністративне право, кримінологію, порівняльне кримінальне право та юридичну психологію [462, р. 104–106]. Професор Г. Дрегенеску читав цивільне та цивільне порівняльне право, вступ до приватного права [417, р. 9]. У 1933–1935 рр. професор А. Штефенеску-Ґалаці вів курс «Політика і преса», а з 1937–1938 навчального року – «Вступ до соціології у правовій науці», «Енциклопедію права» [422, р. 173]. Професор І. Ґіцеску впродовж багатьох років читав курси: фінанси і статистика, кримінальне право, комерційне кримінальне право, кримінологія [421, р. 72]. Професор І. Лунгуляк викладав римське та пандектне право [422, р. 173]. Професор К. Ісопеску-Ґрекул читав цивільне та кримінальне право, кримінальний процес [462, р. 104]. Професор Г. Алексіану – конституційне право та порівняльне конституційне право [462, р. 105].

* Доцент – викладач зі ступенем доктора права, який успішно склав габалітаційний іспит.

** Професор-агрегаць – з французької термінології; професор кафедри рівня екстраординарних професорів у Німеччині.

*** Конференціат – викладач, який проводив семінарські заняття.

Порівняльний аналіз навчальних програм різних років юридичного факультету румунського періоду його історії свідчить, що науково-педагогічне навантаження титулованих професорів та професорів-агрегаців коливалося в рамках 10–15 годин на тиждень лекційних та семінарських занять [423, р. 82–84]. Окрім, цього обов'язковими були і щотижневі консультації для студентів. Багато професорів університету також читали свої лекції для буковинського населення – т.зв. «Курси популяризації». Так, у 1923–1924 навчальному році Анастасе Штефенеску-Галаці виступив з лекцією «Виховання і політична культура, національна проблема, факти і поради» (3 год.) [417, р. 14]. У 1924–1925 навчальному році «Курси популяризації» читали: Т. Іонашку «Політика об'єднання законодавства» (2 год), І. Гіцеску «Засоби одужання економіки» (1 год), А. Папакостя «Традиціоналізм та політичний раціоналізм», К. Петреску-Ерчя «Законодавча влада в законодавстві різних держав» (1 год). У 1925–1926 навчальному році – Г. Дрегенеску «Соціальна функція права» (1 год), І. Гіцеску «Фашизм з політичної, соціальної та культурної точки зору» (1 год).

Семінарські заняття проводили асистенти та т.зв. конференціати. Асистентами могли бути випускники вищих закладів, які отримали диплом доктора права та пройшли конкурсний відбір на факультеті.

Інформацію про наявність вакантних місць у Чернівецькому університеті щорічно публікували в місцевих періодичних виданнях. Так, у газеті «Glasul Bucovinei» («Голос Буковини») від 3 листопада 1922 р. зазначалося, що, на основі ст. 80 Закону про середню та вищу освіту, оголошено конкурсний відбір на зайняття вакантних посад на кафедрах цивільного, міжнародного, адміністративного та румунського права юридичного факультету. Упродовж наступних двох місяців охочі взяти участь у конкурсі подавали заяву, додаючи свої наукові праці та інші необхідні документи [185, р. 1]. Зі збільшенням «асистентського стажу» викладач міг претендувати на посаду конференціата.

Для підготовки студентів до семінарських занять професорами факультету видавалися підручники, методичні рекомендації тощо. У 1923–1924

навчальному році адміністрація університету виділила кошти (на суму 150 000 лей) для опублікування лекцій університетських професорів [417, р. 8]. Так, К. Редулеску розробив науково-методичний двотомник «Кримінальне право і кримінологія для юридичного факультету у Чернівцях», «Курс кримінології, науки і тюремного законодавства», «Курс кримінального права і кримінальні процедури», «Курс кримінального права і криміналістики» [455]. М. Гакман видав навчальні курси з комерційного та міжнародного права [436–438]. Г. Дрегенеску для чернівецьких студентів-юристів склав навчальну програму з курсу «Цивільне порівняльне право», опублікував «Курс цивільного права» та «Енциклопедію права». Д. Гелешеску розробив курс лекцій «Цивільний процес». К. Спұлбер видав лекції з історії румунського права; К. Бераріу розробив лекційний курс «Конституційне право», а І. Лунгуляк – «Римське право» [417, р. 9].

Для отримання диплома ліценціата чи доктора студенти склали державні іспити. Згідно зі ст. 33 Регламенту факультету, диплом ліценціата надавався студентам після складання всіх іспитів у кінці третього (згодом – четвертого) навчального року. Іспити складалися 6–20 жовтня і 10–25 червня з кожного предмету окремо, а протоколи результатів подавалися в деканат іспитовою комісією за десятибальною шкалою, при цьому оцінки в 1–3 бали вважалися «незадовільними» [52; 57–60] (*див. додаток К*).

Кандидат на отримання ліценції, який задовільно склав іспити, але не був допущений до одного, у крайньому випадку, – до двох іспитів, оголошувався другорічником. Перескладання нескладених предметів попередньої сесії відбувалося на наступній сесії. Кандидат у ліценціати, який успішно пересклав іспит, мав право продовжувати навчання. Повторне нескладання іспиту тягло за собою перескладання повного курсу.

Відповідно до ст. 36 Регламенту факультету, кандидат, який не був допущений більше ніж до двох іспитових предметів, вважався відрахованим.

Реєстрація до іспиту ліценції відбувалася 1–5 жовтня та 1–6 червня

кожного року. Для реєстрації кандидатом на отримання диплома ліценції потрібно було довести свою учать у навчальних курсах, конференціях з тем програми відповідного екзамену та сплатити відповідну суму. Для екзамену ліценціата кожна спроба вартувала 100 лей, для отримання диплома ліценції – 150. Екзамен ліценції вважався складеним, якщо «за» проголосував хоча б один член екзаменаційної комісії, а інші – утрималися.

Ступінь доктора права надавався після успішного складання трьох екзаменів. Перші два екзамени склалися з предметів, що викладалися на першому та другому році докторантури. Третій екзамен складався з проблематики докторської роботи. До докторського екзамену не допускалися другорічники.

Комісії для екзаменів докторантури склалися з викладачів, які спеціалізувалися з питань, що підлягали розглядові.

Докторський екзамен складався з надрукованої роботи, тема якої обиралася кандидатом за домовленістю з професором факультету і за погодженням із факультетською радою. Вона друкувалася у 5 копіях за місяць перед її захистом.

Навчання як ліценціатів, так і докторантів було платним. За кожен екзамен докторату доводилося платити 150 лей. Перевірка докторської роботи вартувала 200 лей. За диплом доктора пошукувачі сплачували також 200 лей.

Із загальної суми зібраних коштів 5 % виділялись на потреби факультету. Решта суми пропорційно розподілялася між екзаменаторами. Тим самим екзаменатори були зацікавлені в прискіпливому ставленні до екзаменованих.

Організаційно-правові переміни, започатковані 1918 р., не могли не відобразитися на кількісних та якісних характеристиках студентства юридичного факультету (*див. додатки К, Л*). Так, навіть право вступу до університету обмежувалося рядом умов. Передовсім при реєстрації на той чи інший факультет перевага надавалася етнічним румунам, а особи іншої національності мали шанси лише за умови наявності вільних місць на факультетах [142, art. 1]. Така законодавча норма призвела до значного

скорочення чисельності студентів-нерумунів, а кількість студентів румунського походження в університеті за 1918–1940 рр. зросла майже удвічі [56]. Так, у 1933–1934 навчальному році, коли чисельність студентів юридичного факультету досягла найвищої межі в румунський період його історії, вони склали третину студентського контингенту Чернівецького університету. Серед 1012 студентів було 487 студентів та студенток румунської національності і лише 67 (59 студентів та 8 студенток) українців (решту місць заповнили євреї та інші).

Негативним наслідком обмеження вступу на факультет абітурієнтів-нерумунів було і те, що на факультет приймали всіх охочих румунської національності – попри слабку підготовку деякого з них. Підтвердженням цього є «незадовільні» результати екзаменів 1924–1925 навчального року: зі 139 студентів першого року навчання тільки 99 (або 70 %) отримали позитивні оцінки на екзаменах [60].

Своєрідним цензом для доступу в університет, окрім національного походження, стала і середня освіта. Згідно зі ст. 63 Закону про середню та вищу освіту, лише випускники румунських ліцеїв могли стати студентами, а абітурієнти, які здобули середню освіту за кордоном, мали право вступити до Чернівецького університету після отримання еквівалентності документів (нострифікації) та складання екзаменів. Екзамен цей відбувався за програмою румунського Міністерства освіти і містив завдання з мови, історії, географії та історії Румунії, а також зі спеціальних юридичних дисциплін [142, art. 1].

Для осіб, що досягли 17-річного віку, але не мали документів про закінчення середніх навчальних закладів, Закон про вищу освіту закріплював норму, що надавала їм право (за згодою факультетської ради) відвідувати певні навчальні курси і брати участь у деяких семінарських заняттях [141, art. 64]. Це були т.зв. аудієнти*, тобто вільні слухачі. Вони за своїм бажанням та з дозволу ради факультету могли бути допущені до складання екзаменів із повністю чи

* Аудієнт – особа, яка не була зареєстрована як студент, але мала право вільно відвідувати лекції та практичні заняття.

частково прослуханих курсів та практичних занять, які вони відвідували, з метою отримання академічних сертифікатів.

Реєстрація студентів на юридичному факультеті щороку проходила з 10 по 25 жовтня. І лише в окремих випадках цей термін міг бути продовженим до 1 грудня зі згоди декана [143, art. 24]. Згідно зі ст. 18 Регламенту юридичного факультету, реєструвались ті абітурієнти, які, окрім атестата про середню освіту, подавали акт про народження і документ про оплату за навчання.

При реєстрації студенти отримували зошит відвідувань, де підписами викладачів засвідчувалося їх відвідування занять, а секретаріатом – результати складання екзаменів [48; 62] (*див. додаток Н*).

Студентам юридичного факультету видавалася студентська картка, дійсна тільки впродовж одного навчального року (*див. додаток П*). Для її отримання подавалося фото розміром 3×6 см і сплачувалася певна плата, встановлена ректором. Нова студентська картка видавалася лише при пред'явленні старої, що анулювалася. При виключенні з університету студентська картка поверталася в деканат.

За будь-якого запиту викладача чи секретарів університету студенти зобов'язані були показувати студентську картку. У разі потреби могло бути заборонено відвідувати пари особі, яка не мала картки студента юридичного факультету. За будь-яке порушення, здійснене з використанням студентської картки, наступала відповідальність згідно зі ст. 18 Регламенту порядку та дисципліни студентів університету.

Про втрату картки студенти мали повідомити деканат, після чого – опублікувати оголошення про її анулювання в Офіційному віснику Чернівецького університету. Через місяць вони отримували нові студентські картки [142, art. 11]. Після складання державних екзаменів студентська картка поверталася в деканат, і лише тоді видавалося посвідчення про закінчення навчання на факультеті.

На юридичному факультеті вівся реєстр, у якому були записані студенти факультету. Кожен студент мав у цьому реєстрі анкету. У цьому документі

зазначалися прізвище та ім'я студента, місце і дата народження, національність, громадянство, віросповідання, рідна мова, підстави зарахування, результати екзаменів, проведених на факультеті, нагороди та покарання, а також містилися відмітки про університетську діяльність цих студентів.

Разом із реєстром укладалася спеціальна справа для кожного студента, в якій зберігалися необхідні при вступі документи: атестат середньої школи в оригіналі, довідка про народження тощо [64–65]. Ці документи зберігалися до кінця навчання, переходу в інший університет чи до відрахування. Обов'язковим елементом реєстрації стало написання заяви про дотримання низки законів, правил та розпоряджень, що вводилися Чернівецьким університетом. Після реєстрації студенти могли відвідувати навчальні курси та брати участь у практичних заняттях.

Відповідно до Закону про вищу освіту (ст. 65), студенти мали регулярно відвідувати навчальні курси, конференції та практичні заняття чи секції, до яких вони входили, щоби бути допущеними до складання екзаменів.

Студенти правничого факультету відвідували курси загальної медицини на медичному факультеті, канонічного права – на теологічному факультеті, та логіки – на філологічному. Окрім обов'язкових відвідувань курсів, студенти юридичного факультету мали можливість ходити на курси інших факультетів як вільні слухачі та здавати екзамени з цих предметів. Для цього вимагався дозвіл викладачів і деканів відповідних факультетів. Результати цих екзаменів також уписувалися в диплом.

Відповідно до Регламенту, студенти юридичного факультету перебували під наглядом за дисципліною, відвідуванням занять, участю в громадському житті.

Функцію контролю за поведінкою студентів здійснювала дисциплінарна комісія* факультету. Вона складалася з 3 викладачів-асесорів та 2 викладачів, які обиралися жеребкуванням на початку кожного навчального року з числа

* Дисциплінарна комісія університету займалася притягненням до дисциплінарної відповідальності студентів та викладачів факультетів за недотримання правил поведінки, визначених Статутом університету та Регламентами факультетів.

викладачів факультету. До цієї комісії в різні роки входили такі провідні румунські науковці-педагоги як Георге Алексіану, Георге Дрегенеску, Константін Ісопеску-Грекул та ін.

Згідно зі ст. 18 Регламенту порядку та дисципліни студентів університету, у разі порушення студентами вимог робочої дисципліни, ухилення від своїх обов'язків, відсутності поваги до викладачів, до порушників застосовувалися такі дисциплінарні стягнення: а) усна догана; б) догана «з розголошенням»; в) втрата права складати екзаменаційну сесію або дві послідовні сесії; г) виключення з університету назавжди; д) виключення з усіх університетів (країни) Румунії назавжди.

Декан факультету міг призначити покарання лише на рівні усної догани, ректор Чернівецького університету – стягнення, передбачені пунктами а) і б) Університетський сенат мав право застосовувати всі види дисциплінарних покарань.

Покарання у вигляді виключення з університету чи з усіх університетів країни назавжди накладалося університетським сенатом. Для накладення такого покарання вимагалася обов'язкова присутність не менше 2/3 усього складу університетського сенату.

У тому разі, коли порушення вчинялися студентами поза університетом, покарання ст. 18 Регламенту порядку та дисципліни студентів університету могли застосовуватись і Міністерством освіти та релігії Румунії за згодою університетського сенату.

Відрахування з юридичного факультету могло мати місце і тоді, коли студент упродовж двох поточних років не склав успішно екзамен одного навчального року, за винятком випадків, установлених факультетською радою, яка й вирішувала порядок складання екзаменів.

Міжвоєнний період для Чернівецького університету – це період досить радикальних організаційно-правових перетворень в умовах світової економічної кризи. Тому увага до соціальних проблем студентів університету була одним із найважливіших завдань його керівництва. Тоді часто цитувався

вислів короля Румунії Кароля II, що думки студентів мають бути спрямовані «на здобуття трьох елементів: знань, сили духу та здорового тіла, які роблять з кожного індивіда та достойного громадянина своєї країни» [421, р. 291].

Соціальний захист студентів університету у міжвоєнний період здійснювався шляхом надання стипендій, безкоштовних місць для проживання в гуртожитках, медичної допомоги та сприяння фізичному розвитку. Згідно із Законом «Про організацію університетського навчання» від 9 грудня 1933 р., передбачалося створення так званого Університетського правління, яке почало функціонувати 19 лютого 1934 р. Університетське правління складалося з 4-х відділів: 1) відділ соціальної допомоги, що займався питаннями утримання гуртожитків та їдальні; 2) відділ медичної допомоги, який, у разі необхідності, забезпечував студентів стаціонарним лікуванням; 3) відділ спорту, що піклувався про фізичний розвиток студентської молоді (з 1935 р. – відділ військової справи та спорту); 4) інформаційний відділ професійної орієнтації університетської молоді, іншими словами – бюро (біржа) праці [421, р. 30].

До моменту створення університетського правління за окремі напрями соціального захисту студентів відповідали університетські та факультетські комісії, наприклад, бюджетна комісія (розглядала питання надання стипендій), комісія з питань гуртожитків та їдальні, комісія з питань медичного обслуговування студентів і т.д.

Студенти юридичного факультету румунської національності, які були матеріально незабезпеченими і здавали екзамени своєчасно, мали право на отримання стипендій чи неповних стипендій (50 % стипендії). Матеріальна незабезпеченість мала бути підтверджена відповідними документами [49] (*див. додаток Р*). Стипендії надавалися лише на основі конкурсу. Відповідно до університетського Регламенту про надання стипендій (ст. 112), розмір стипендії не міг бути меншим від 100 лей на місяць.

Кількість стипендій та неповних стипендій визначалася кожного року бюджетом держави. На юридичному факультеті рада факультету визначала кількість стипендій та неповних стипендій, які призначалися для студентів

першого курсу та надавалися студентам наступних курсів тільки на один рік.

Конкурс на отримання стипендії проводився щороку з 1 по 15 жовтня і складався з усного та письмового екзаменів з румунської мови та літератури, історії та географії Румунії, а також із предметів, які кандидат вивчав на останньому році навчання в ліцеї – для першокурсників; письмового та усного екзаменів з предметів, які кандидат пройшов у попередньому році навчання на факультеті – для студентів інших курсів [144, art. 5, art. 9].

Міністерство освіти та релігії призначало комісію у складі університетських викладачів для розгляду заяв кандидатів на отримання стипендій. Для першокурсників комісія складалася з трьох викладачів: по одному від юридичного факультету, факультету мов та факультету природничих наук. Для студентів, які бажали отримувати стипендію у наступному році навчання, комісія складалася з трьох професорів факультету.

Студенти, які витримали випробування перед стипендіальною комісією та здобули право на отримання стипендії, мали право отримувати її і в наступні роки, якщо вони регулярно відвідували заняття, не гірше, ніж на 4 бали складали екзамени (за десятибальною шкалою), не порушували дисципліни в університеті. У цьому випадку рада факультету пропонувала Міністерству освіти та релігії до 15 липня кожного року подальше надання стипендій цим студентам.

В 1921 р. з нагоди урочистої інавгурації король Фердинанд I пожертвував 200 000 лей Чернівецькому університету. Ці кошти університетський сенат мав розподілити між матеріально незабезпеченими студентами, формально незалежно від національності та віросповідання. Так, було створено «Фонд-Кароль-Фердинанд» [147]. З коштів цього фонду передбачалися 10 стипендій по 1000 лей щорічно упродовж 4 років (серед них – 3 стипендії для студентів юридичного факультету).

Для отримання такої стипендії студенти мали подати до 15 квітня 1921 р. ряд документів. Це свідоцтво про безробітність, довідки, що вони є студентами Чернівецького університету, документи про належність до румунського

громадянства тощо.

У 1923–1924 навчальному році на юридичному факультеті лише 11 студентів отримували стипендії, що складало 4,64 % від загальної кількості студентів факультету (всього на факультеті того року навчалося 237 студентів). У наступному навчальному році кількість стипендіатів зменшилася до 10 (вони отримували по 600 лей на місяць), хоча чисельність студентів юридичного факультету зросла майже на третину і складала 378 студентів.

Упродовж 1938–1939 навчального року держава надала 180 стипендій по 1500 лей для Чернівецького університету. Серед них 40 стипендій для студентів юридичного факультету. Окрім державних стипендій, студенти Каролінського (Чернівецького) університету отримали і 8 стипендій по 1500 лей від буковинського православного митрополита коштом Церковного фонду (2 з них – для студентів-юристів); 5 стипендій по 6000 лей, виданих муніципалітетом м. Чернівців (1 – для студентів юридичного факультету); 5 стипендій по 1000 лей від фонду «Кароль-Фердінанд» (1 – для студентів-юристів); 18 стипендій від університету для студентів-сиріт, які втратили батьків у Першій світовій війні.

Цієї підтримки, однак, було мало. У різні роки румунського періоду історії юридичного факультету державними стипендіями забезпечувалися не більше як 10 % студентів. Так, у 1937 р., коли кількість студентів юридичного факультету досягла 936, стипендію отримували 42 студенти-юристи.

За невідвідування навчальних курсів та практичних занять без поважних причин, за неуспішне складання екзаменів у встановлені терміни стипендіат втрачав стипендію [144, art. 11].

Малозабезпечені студенти мали право на безплатне поселення в університетські гуртожитки, при цьому не сплачуючи ні за проживання, ні за опалення, ні за освітлення.

У 1923–1924 навчальному році функціонувало три студентських гуртожитки: вул. 11 листопада (сучасна – 28 червня), вул. Ксенопола (сучасна – вул. Вавілова), вул. Г. Лазара (на сьогодні – вул. Братів Руснаків [42; 417, р. 6]).

Наступного 1924–1925 навчального року за клопотанням міністра Ангелеску було виділено 2 млн. лей для побудови нового гуртожитку для студенток університету, оскільки їх чисельність щорічно зростала (з 18 у 1919–1920 рр. до 53 у 1937–1938 рр. лише на юридичному факультеті).

У Чернівецькому університеті діяла комісія з питань гуртожитків та їдальні. Комісія складалася з голови (президента) та представників від факультетів. Так, у 1923–1925 рр. цю комісію очолював ректор університету Валеріан Шесан. Представником від юридичного факультету в ній був Константін Редулеску, професор криміналістики [418, р. 15, р. 25]. За поселення в гуртожитки студентів-юристів у 1938–1939 рр. відповідали Максиміліан Гакман, тогочасний декан юридичного факультету, та Крістофор Короаме, професор кафедри політичної та національної економіки.

29 липня 1921 р. під керівництвом буковинського митрополита Нектаріє було відновлене медичне товариство, яке діяло ще за Австро-Угорщини, але вже з румунською назвою: «Медична допомога для студентів університету з Чернівців». Пізніше був створений комітет з питань медичного обслуговування студентів Чернівецького університету, до якого входили представники як від професорсько-викладацького складу, так і від студентства усіх факультетів. Представниками університетського комітету з питань медичного обслуговування студентів від юридичного факультету були у 1924–1925 рр. Г. Дрегенеску та в 1937–1938 навчальному році – М. Гакман [418, р. 16]. У 1938–1939 рр. головою комісії медичного, санітарного і соціального захисту був професор К. Короаме.

З 1935 р. в Чернівецькому університеті відкрито довійськову підготовку студентів. Упродовж 1935–1936 навчального року довійськову підготовку пройшли 398 студентів, окрім студентів-теологів, яких було звільнено від її проходження. Та вже з наступного року довійськова підготовка виявилась обов'язковою для всіх студентів Чернівецького університету [421, р. 302].

Загалом перехід Чернівецького університету під владу королівської Румунії відзначився всебічним процесом румунізації, що яскраво відобразилося

на його організаційно-правових основах, на змісті юридичної освіти, на привабливості юридичного факультету.

3.2 Розвиток юридичної науки

Реорганізація Чернівецького німецькомовного університету в румунський негативно відобразилася на професорсько-викладацькому складі, абсолютна більшість якого була австрійцями (єдиним викладачем-румунцем на той час був К. Ісопеску-Грекул) [55]. За таких умов викладачі-нерумуни визнали за краще залишити викладацьку роботу. На вакантні місця були запрошені викладачі з університетів Румунії (Бухарестського та Яського), випускники місцевого юридичного факультету та практики (судді, прокурори, адвокати зі ступенем доктора права).

Серед румунських науковців-педагогів правничого факультету у Чернівцях міжвоєнного періоду назвемо: Константіна Ісопеску-Грекула, Георге Алексіану, Максиміліана Гакмана, Константіна Редулеску, Георге Дрегенеску, Ераста Тарангула, Анастасе Штефенеску-Галаці, Іона Ґіцеску, Іоана Лунгуляка та ін.

Провідним румунським конституціоналістом міжвоєнного часу був Георге Алексіану. Він народився у 1897 р. у місті Панчіу (Румунія, округ Вранча). У 1915 р. вступив на правничий факультет Бухарестського університету. У 1925 р. отримав наукову ступінь доктора права.

З 1 жовтня 1926 р. він почав працювати на юридичному факультеті Чернівецького університету. У квітні 1927 р. обійняв посаду професора конституційного порівняльного права Чернівецького університету, а у 1930 р. отримав звання титульного (штатного) професора [420, р. 149]. У 1937–1938 навчальному році обирався членом дисциплінарної комісії юридичного факультету Чернівецького університету.

Основні напрямки наукових досліджень Г. Алексіану спрямовані на фундаментальне вивчення засад конституційного права, де він намагався

розробити румунську концепцію конституційного права, відокремлену від французької та бельгійської. У період 1932–1936 рр. педагогічна діяльність Г. Алексіану відійшла на другий план: він проводив на тиждень лише по три години лекційних занять із конституційного права. Це було пов'язано з посиленою науковою діяльністю Г. Алексіану (за той час вийшли три томи з курсу конституційного права) [421, р. 72–74].

Окрім фундаментальних праць із конституційного права, його перу належать дослідження й з адміністративного та податкового права. Зокрема, в них значну увагу Г. Алексіану приділив розробці законодавчих основ політичної відповідальності органів державної влади.

У доробку провідного конституціоналіста Румунії міжвоєнного періоду налічується близько 40 праць. У бібліотеці Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича збереглися деякі його роботи, серед яких: «Конституційне право» (1915 р.), «Відповідальність публічної влади» (1926 р.), «Кодекс прямих податків» (1926 р.) (у співавторстві з Ербічану Веспасіаном), «Курс конституційного права» (1932 р.), Т. 2, «Курс конституційного права» (1934 р.), Т. 3, «Вчення про публічне право» (1930 р.).

Під час науково-викладацької роботи у Чернівецькому університеті та з урахуванням вимог румунського законодавства про вищу освіту Г. Алексіану здійснив поїздки до провідних правничих вузів Франції, Італії, Австрії, Угорщини та Чехословаччини з метою підвищення кваліфікації та обміну досвідом [462, р. 106].

Учений співпрацював із багатьма румунськими і закордонними виданнями з конституційного та адміністративного права, серед яких «Журнал пандекти Румунії» та «Журнал публічного права». Був одним із упорядників Генерального зводу кодексів Румунії та Колекції законів Румунії.

У 1927–1928 рр. завдяки зусиллям професорського складу юридичного факультету Чернівецького університету, у т. ч. й Г. Алексіану, на Буковині побачив світ один із перших місцевих юридичних журналів «Щомісячний журнал з права, соціології та кримінології» («Revistă lunară de drept, sociologie și

criminologie»). У ньому друкувалися дослідження науковців та практикуючих юристів, розглядалась суддівська практика з метою підвищення рівня юридичної освіти буковинців [188].

Крім викладацької діяльності, Г. Алексіану займався і практикою: був адвокатом, консультантом у касаційному суді з питань конституційного законодавства, співпрацював із Бухарестським адміністративно-науковим інститутом. Він також опікував церковний православний румунський фонд на Буковині і був радником митрополита Буковини В. Пую з правових питань [462, р. 106].

Педагогічна діяльність Г. Алексіану, пов'язана з юридичним факультетом Чернівецького університету, закінчилася в серпні 1938 р. із призначенням його королівським резидентом* Буковини (13 серпня 1938 р. він урочисто прийняв службу присягу королівського резидента) [271, с. 88; 425, р. 117]. Урочисте представлення Г. Алексіану як королівського резидента на Буковині відбулось 29 серпня 1938 р. в Чернівцях. Обіймаючи цю посаду, Г. Алексіану проводив активну діяльність щодо уніфікації діючого законодавства у краї та поширення на Буковину дії румунського цивільного, цивільно-процесуального та комерційного кодексів, що розпочалось 15 жовтня 1938 р. із скасуванням діючого до цього у краї австрійського законодавства.

Діяльність Г. Алексіану на Буковині завершилась 1 лютого 1939 р. у зв'язку із переведенням його на посаду королівського резидента до найбільшої в Румунії області Бучеджі (Bucegi) [425, р. 119].

Під час Другої світової війни Г. Алексіану з 19 серпня 1941 р. по 26 січня 1944 р. був призначений губернатором Трансністрії. Тісна співпраця з генералом І. Антонеску і фашистською Німеччиною під час перебування на цій посаді стала для нього фатальною. Його звинуватили у військових злочинах проти миру та людства і разом з іншими політичними лідерами Румунії, що співпрацювали з гітлерівською Німеччиною, 1 червня 1946 р. стратили. І тільки у 2008 р., за численними апеляціями сина, Г. Алексіану було виправдано.

* Королівський резидент – глава області (цинуту) у Румунії у 1938–1940 рр.

Наукова спадщина Г. Алексіану із конституційного права нині вважається однією з найфундаментальніших у конституційному праві Румунії. Він визнаний «піонером» румунської науки конституційного права.

Знанням спеціалістом з кримінального та кримінально-процесуального права був Константін Ісопеску-Грекул. Народився він у Чернівцях у 1871 р. Завершивши навчання в ліцеї, став студентом юридичного факультету в Чернівцях. Після здобуття правничої освіти і проходження короткої адвокатської практики вступив до магістратури, після неї посів посаду радника крайового трибуналу.

За порадами колег К. Ісопеску-Грекул вирішив присвятити себе академічній кар'єрі й у 1897 р. став доктором права у Чернівцях [189, р. 201]. Спеціальні знання отримав у Відні, Лейпцигу, Берліні та Гейдельберзі [462, р. 111].

Повернувшись на батьківщину у 1906 р., склав професійний екзамен на приват-доцента Чернівецького університету, а через три роки отримав звання професора (1909 р.) [150, с. 3]. К. Ісопеску-Грекул став першим румуном серед викладачів юридичного факультету Чернівецького університету.

У 1907 р. К. Ісопеску-Грекула обрано депутатом сейму Буковини, він почав відігравати провідну роль у культурно-національному русі буковинських румунів, очоливши Румунський сеймовий клуб [189, р.202]. Пізніше став президентом національного румунського консилиуму у Відні в 1916–1919 рр.

Під час налагодження дипломатичних відносин з Австрією (наприкінці 1919 р.) румунський уряд іменував К. Ісопеску-Грекула королівським комісаром і призначив амбасадором у Відні [149, с. 4].

К. Ісопеску-Грекул займався проблемами уніфікації законодавства Румунії. Для цього у 1921–1922 рр. в Чернівцях був заснований спеціальний журнал. Серед тих, чії праці публікувалися на сторінках журналу, були Г. Дрегенеску, А. Штефанеску-Ґалаці, І. Цуркан та, зрозуміло, К. Ісопеску-Грекул [462, р. 123].

У бібліотеці м. Сучави збереглися кілька праць та одна стаття з

віденського часопису К. Ісопеску-Грекула [462, р. 111]. У бібліотеці Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича можна відшукати лише дві його праці: «Цивілізована держава й національне право» (Чернівці, 1923 р.) [447] та «Панєвропа та уніфікація законодавства» (Крайова, 1930 р.) [446].

Окрім науково-педагогічної, займався і літературною діяльністю. Як поет, творив під псевдонімом Константін Верді.

У 1924 р. К. Ісопеску-Грекул знову повернувся на Буковину і продовжив займатися академічною діяльністю в Чернівецькому університеті. У 1923–1924 навчальному році входив до складу університетської комісії з питань дисципліни студентів [417, р. 24]. У 1937–1938 рр. обіймав посаду заступника голови дисциплінарної комісії [422, р. 172]. У 1928 р. був обраний депутатом Чернівецької міської ради.

Обрання К. Ісопеску-Грекула в 1930 р. ректором Чернівецького університету терміном на три роки дало йому можливість отримати у 1933 р. звання «*doctor honoris causa*» за значні заслуги та вагомий внесок у науку, навчальну та політичну діяльність. У 1932–1933 рр. отримав сенаторський мандат.

До кінця свого життя К. Ісопеску-Грекул займався викладацькою, політичною та громадсько-просвітницькою роботою. За заслуги був нагороджений орденами «Фердінанда», «Румунської Корони», «Орла Румунії» та великим хрестом «Румунської Корони» [422, р. 166].

Науковець був шанованою у краї людиною. Друзі, колеги, рідні та знайомі називали його «дядьком Такіцою». Помер К. Ісопеску-Грекул 29 березня 1938 р. в Чернівцях. Згодом про цю смерть прокурор Верховного Касаційного суду та юстиції Румунії Аурел Тарнавський написав так: «Швидка смерть цього гордого сина Буковини, оплакана колегами і друзями, викликала співчуття в усіх прошарках буковинського населення. І я дійсно не вірю, що, окрім співчутливого і щирого митрополита Володимира, хтось інший у цьому куточку країни, можливо, був би приємнішим, улюбленішим і тим, хто

користувався б такою довірою кожного, як Такіца» [189, р. 199].

Спеціалістом із кримінально-правових наук був Константін Редулеску. К. Редулеску народився 2 січня 1872 р. в Бухаресті. Отримавши ступінь доктора права у Брюсселі (Бельгія), був заступником прокурора, згодом – суддею, а з 1894 р. – адвокатом. Академічну кар'єру розпочав на правничому факультеті Бухарестського університету на кафедрі криміналістики, кримінального права та процесу.

З 1 жовтня 1920 р. К. Редулеску став штатним професором криміналістики у Чернівцях. Він обирався деканом факультету чотири рази поспіль (з 1921 р. по 1925 р.) [417, р. 14; 418, р. 43].

К. Редулеску входив до складу різних університетських комісій. У 1923–1925 рр. був заступником голови дисциплінарної комісії на правничому факультеті та членом комісії з питань вступних випробувань, відповідальним за поселення студентів у гуртожитки і забезпечення їдалень [417, р. 16, р. 25, р. 26; 418, р. 15, р. 25]. 23 червня 1926 р. обраний членом університетського сенату [420, р. 15].

У 1936–1937 н.р. професор К. Редулеску отримав запрошення читати лекційні курси на юридичному факультеті Яського університету (міжуніверситетський обмін викладачами на той час відповідав вимогам румунського законодавства про вищу освіту).

До кінця життя професор К. Редулеску займався науково-педагогічною діяльністю. Видав курси лекцій з криміналістики, кримінального права та кримінального процесу, кримінального порівняльного права [462, р. 113].

У фондах бібліотеки Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича зберігається науково-методичний двотомник К. Редулеску «Кримінальне право і кримінологія для юридичного факультету у Чернівцях» (1922 р.), а також декілька праць з кримінально-порівняльного права [455].

За час його керівництва на факультеті відкрилися нові кафедри, і на кінець 1923 р. їх кількість досягла семи. З його ініціативи організовувалися зустрічі з провідними зарубіжними вченими задля підвищення фахової

майстерності викладачів факультету. К. Редулеску дбав про підготовку й удосконалення лекційних курсів та про зміцнення матеріальної бази факультету. Помер К. Редулеску 3 липня 1938 р.

Відомим у міжвоєнній Румунії цивілістом був Георге Дрегенеску. Народився він у 1884 р. в м. Галаці. Здобувши ступінь доктора права у 1913 р. в Берліні, почав займатися адвокатською діяльністю. Згодом був прокурором та радником із правових питань асоціації захисту роботодавців Міністерства праці Румунії, членом сільськогосподарського комітету в Бухаресті, головою сільськогосподарського комітету в Чернівцях, членом комісії з уніфікації права Румунії [419, р. 112; 420, р. 148].

Із 1920 р. Г. Дрегенеску було призначено штатним професором публічного права на юридичному факультеті Чернівецького університету. Одразу ж він зарекомендував себе не тільки яскравим науковцем, але й активним університетським діячем. Так, у 1925–1927 рр. його обрали деканом факультету, а у 1923–1924 та 1937–1939 навчальних роках – членом університетського сенату [417, р. 15; 422, р. 10; 423, р. 10]. У 1924–1925 навчальному році Г. Дрегенеску входив до складу університетського сенату з питань медичного обслуговування студентів, а з 22 жовтня 1937 р. – до складу дисциплінарної комісії факультету і до комісії фізичного виховання [418, р. 17; 422, р. 172]. Деякий час (із 26 червня 1926 р.) він виконував обов'язки ректора-джерента*.

З метою підвищення науково-педагогічної кваліфікації Г. Дрегенеску неодноразово стажувався у закордонних університетах. Так, у 1937 р. і 1939 р. стажувався на кафедрах Берлінського, Паризького, Брюссельського, Празького, Віденського та Мюнхенського університетів.

Г. Дрегенеску довгий час був редактором «Журналу права і політики», заснованого у 1919 р. в Бухаресті. На сторінках видання мали змогу друкуватись і викладачі Чернівецького університету. Зокрема, у першому номері (липень–вересень 1919 р.) професор надрукував власні дослідження з

* Ректор-джерент (rector-gerent) – виконуючий обов'язки ректора на період до затвердження нового ректора.

цивільно-правової проблематики, у другому (жовтень 1919 р. – березень 1920 р.) – статтю «Значення правової енциклопедії і філософії права». Велика роль Г. Дрегенеску у заснуванні періодичного видання «Архів IV», який спочатку виходив у Бухаресті, а згодом і в Чернівцях [462, р. 123].

До наукової спадщини Г. Дрегенеску належать декілька досліджень із цивільного та цивільно-порівняльного права. Він розробив навчальну програму з курсу «Цивільне порівняльне право» для юридичного факультету Чернівецького університету, пропозиції щодо реформування вищої юридичної освіти тощо [427].

У брошурі «Пропозиції щодо реорганізації вищої юридичної, політичної та економічної освіти», опублікованій 1930 р. в Чернівцях, Г. Дрегенеску передовсім виступав за автономію університету. Він стверджував, що університет має бути відокремленим від політичної діяльності та «політичного впливу, який знищує наукову діяльність, замість того, щоб дати їй можливість розвиватися» [427, р. 3].

Для того, щоб юридичний факультет був справді «корисним» як для розвитку культури, так і для інших життєвих потреб, він має готувати, поряд із досвідченими суддями та адвокатами, й інших фахівців для решти сфер суспільного життя, що тісно пов'язані з правом (економічної, соціально-культурної тощо), – зазначав автор. Для вирішення цього завдання Г. Дрегенеску вважав за необхідне поділити весь період навчання ліценціатів і докторатів (окрім першого року навчання) на три секції: юридичну, політико-адміністративну й економіко-фінансову. Такий підхід призвів би до поглиблення знань з обраного напрямку навчання та спростив їх застосування у практичному житті. На першому ж році навчання Г. Дрегенеску планував викладання загальнотеоретичних дисциплін для того, щоб студент мав «можливість отримати генеральні (необхідні) знання, аби зрозуміти і впевнитись, якої галузі він є гідним...». До таких він відносив навчальні курси в галузях права, політики, економіки з урахуванням основоположних принципів кожної з них [427, р. 4].

Поряд із загальнообов'язковими курсами, автор брошури пропонував проведення практичних завдань із письмовими роботами та семінарів, де поряд із дискусіями будуть надаватися рекомендації для написання наукових робіт.

Г. Дрегенеску вважав за потрібне ускладнення процедури отримання диплому ліценції. Це передбачало поетапну процедуру здобуття ступеня ліценціата. Так, фаховий екзамен повинен був включати: 1) письмові роботи: а) письмова робота, виконана вдома; б) колоквіум щодо цієї роботи; в) три аудиторні письмові роботи (перша – загальна, дві інші – з найважливіших предметів обраної секції); 2) один усний екзамен з обов'язкової навчальної дисципліни відповідної секції. Лише після успішного проходження цієї процедури студента можна було іменувати ліценціатом.

Дещо із запланованого Г. Дрегенеску згодом утілилося в життя. Так, 9 грудня 1933 р., відповідно до новоприйнятого Закону про організацію університетського навчання, Чернівецький університет отримав автономні права в організації навчального процесу та наукових досліджень. З уведенням чотирирічного терміну навчання у 1933 р. програма першого курсу для ліценціатів включала ряд загальнотеоретичних дисциплін: вступ до приватного права, вступ до публічного права, вступ до римського права, вступ до кримінального права, загальну теорію права, юридичну психологію та юридичну соціологію. А з 1937 р. на факультеті почали проводитися семінарські заняття майже з усіх курсів, які читалися на факультеті.

Загалом під час викладання Г. Дрегенеску зарекомендував себе обізнаним педагогом та науковцем, а в період свого деканства відзначився покращенням соціального забезпечення студентства юридичного факультету. Він дбав про відкриття нових гуртожитків, піклувався про належне медичне обслуговування професійними лікарями. Це сприяло збільшенню чисельності студентів юридичного факультету. За заслуги перед румунським королівством Г. Дрегенеску був нагороджений орденом «Зірка Румунії» в ранзі офіцера.

Спеціалістом із міжнародного публічного і приватного права був Максиміліан Гакман. Народився він у 1877 р. у с. Опришени Радівецького

повіту Буковини у сім'ї священика. Правову освіту здобув у Лейпцигу та Берліні. Був кандидатом у адвокати, секретарем національного румунського консилиуму на Буковині у 1918 р.

Штатним професором на юридичному факультеті Чернівецького університету М. Гакман став з 1919 р. Цього ж року і по 1921 р. його обирали деканом юридичного факультету Чернівецького університету [418, р. 43]; а у 1938–1939 навчальному році він був останнім його керівником [423, р. 10]. 15 жовтня 1919 р. терміном на три роки М. Гакман був призначений головою екзаменаційної комісії для проведення правничо-історичного державного екзамену в Чернівецькому університеті [148, с. 4]. У 1921–1922 рр. обраний ректором Чернівецького університету. Двічі обирався до університетського сенату: вперше – 17 березня 1926 р., у 1938–1939 навчальному році – знову [419, р. 5; 423, р. 10]. М. Гакман обіймав і виборні адміністративні посади. Так, 24 червня 1923 р. він був обраний сенатором від університету до румунського парламенту [418, р. 16, р. 43].

У різні роки входив до складу цілого ряду університетських комісій: у 1924–1925 рр. був членом бюджетної комісії юридичного факультету, а у 1937–1938 навчальному році його обрали до складу комісії з питань медичного обслуговування студентів [418, р. 16; 422, р. 172].

Окрім науково-педагогічної діяльності на юридичному факультеті Чернівецького університету, професор М. Гакман виявився активним і в міжнародному науковому житті: зокрема, у вересні 1935 р. брав участь у Міжнародному конгресі права в Мюнхені, в 1936 р. – в роботі третього Конгресу Академії права в Берліні [293, с. 5].

Учений займався культурно-просвітницькою роботою з чернівецькою молоддю: проводив наукові конференції із студентською спілкою «Junimea» («Молодь»), у березні 1944 р. обраний президентом Товариства румунської культури та літератури на Буковині, яке проіснувало щоправда, недовго.

М. Гакман друкувався в різних виданнях Буковини, зокрема в журналі «Candela» («Свіча»), що був заснований румунськими викладачами

теологічного факультету ще за австро-угорських часів на Буковині (в 1882 р.) під керівництвом митрополита Сільвестра Мораріу [462, р. 123]. Видання це подавало матеріали різного плану: наукові повідомлення, рецензії, біографії тощо. М. Гакман співпрацював із багатьма румунськими виданнями, серед яких «Часопис публічного права», «Румунські пандекти», «Журнал комерційного права» тощо.

Перу М. Гакмана належить чимало наукових і науково-методичних праць. Основні напрямки його наукової діяльності – це дослідження міжнародного публічного та приватного, комерційного і вексельного права. На початку 1930-х рр. М. Гакман видав двотомник «Порівняльне торговельне право» (1930 р., 1932 р.), «Міжнародне публічне та приватне право» (1924 р.) та монографію «Німецька дипломатія у міжвоєнний період» (1933 р.) [435–437]. У румунській академічній бібліотеці знаходяться 17 його праць [462, р. 111]. Бібліотека Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича зберігає кілька історико-політичних нарисів, теоретико-правових досліджень і два трактати з міжнародного приватного та публічного права й вексельного права авторства М. Гакмана.

За заслуги перед румунським королівством нагороджений орденом «Корона Румунії».

За час деканства М. Гакмана помітно активізувалась наукова діяльність факультету, розширилися його міжнародні зв'язки. Важливим кроком науковця став поділ факультету за зразком румунських університетів (Бухарестського, Яського, Клузьського) у 1921 р. на два відділення: юридичне й політико-економічне. Помер професор М. Гакман у 1961 р. у м. Турда (Румунія).

Активну участь у житті факультету й університету загалом брали Анастасе Штефенеску-Галаці, Іон Ґіцеску та Іоан Лунгуляк, але їх наукові здобутки були відносно скромними.

Так, університетська кар'єра А. Штефенеску-Галаці розпочалася в Чернівцях як професора-заступника у 1922 р., а з 1 січня 1924 р. він – штатний професор на кафедрі політології й засобів масової інформації [418, р. 45]. З

1927–1928 навчального року і до 1931 р. його обирали деканом факультету [420, р. 16]. Основні напрямки його наукової роботи стосувалися соціології та політики.

І. Ґіцеску найдовше перебував на посаді декана юридичного факультету Чернівецького університету – шість років (1931–1937 рр.) [421, р. 195]. Свою університетську кар'єру в Чернівцях розпочав із 1 листопада 1919 р., а штатним професором став із 1 січня 1924 р.

Юридичній науці відомі дві праці І. Ґіцеску: «Набуття права давності у римському та румунському праві» (дисертація на здобуття наукового ступеня ліценціата) та «Аграрні питання і кооперативи в Румунії» (дисертація на здобуття наукового ступеня доктора права) [462, р. 110].

За заслуги перед королівством нагороджений орденом «Зірка Румунії» у ранзі командора.

Доктор права І. Лунгуляк розпочав університетську кар'єру як професор-заступник на юридичному факультеті в Чернівцях, а з 1926 р. став штатним професором з римського права.

Наукову спадщину І. Лунгуляка складає ряд маловідомих праць, серед яких: «Перешкоди для вищого посвячення у грецькій та уніатській церкві», «Знецінення добра як проблема права», «Витоки іпотеки в римському праві». Остання була габілітаційною роботою (*abilitare*) для отримання звання доцента. Також І. Лунгуляк видав курс лекцій із римського права [462, р. 112].

Для збагачення наукового світогляду майже щороку на юридичний факультет запрошувалися визнані науковці з інших країн. Зокрема, 14 березня 1925 р. з лекцією «Ідея держави в працях Руссо, Канта і Гегеля» на факультеті виступив видатний представник французької науки, декан юридичного факультету університету м. Бордо Леон Дюгі; у 1934 р. Чернівецький університет відвідав професор юридичного факультету з Парижа Местре, який виступив із лекцією «Юридичний та адміністративний контроль»; у 1932 р. в університеті відбулася конференція, присвячена 300-річчю з дня народження Д. Локка та Б. Спінози; 20 травня 1937 р. з лекцією виступив професор

міжнародного права Паризького університету Л. Лефюр [293, с. 6–7].

Отже, румунський період творення юридичної науки примітний іменами відносно маловідомих для світової юриспруденції румунських науковців, однак деякі з них визнані справжніми «піонерами» у розвитку правничої науки міжвоєнної Румунії.

Висновки до розділу 3

З переходом Чернівецького університету під юрисдикцію Румунії кардинально змінилися організаційно-правові основи діяльності юридичного факультету. Насамперед відбулося введення дворівневої системи підготовки майбутніх фахівців права на зразок румунських вишів (Бухарестського, Клузького, Ясського). Після закінчення першого етапу навчання (три роки, згодом – чотири) студенти-юристи отримували диплом ліценції та здобували перший науковий ступінь, який дозволяв викладати в середньому навчальному закладі та займатися практичною діяльністю за фахом. Після п'яти років навчання, тобто закінчення докторату, студенти-правники отримували диплом доктора і можливість займатися науково-педагогічною роботою у вищих начальних закладах.

Права та обов'язки студентів юридичного факультету того часу регламентувалися румунськими нормативно-правовими актами про вищу освіту й актами локального значення, серед яких – Регламент юридичного факультету (1927 р.). Регламент мав негативний вплив на навчальний процес на факультеті. Так, він передбачав прийняття на факультет всіх бажаючих, попри слабку підготовку частини з них. Позитивною стороною Регламенту факультету стало підвищення дисципліни студентства, покращення відвідування лекційних та практичних занять.

За румунський період історії Чернівецького університету юридичний факультет значно розширився за своїми кількісними характеристиками. Висока вага юристів у складі студентства (більше третини) була характерною

тенденцією для вишів міжвоєнної Румунії. Вкажемо, що батьки цінували факт навчання своїх дітей на юридичному факультеті Чернівецького університету і навіть у скрутні часи економічної кризи (1929–1934 рр.) не відмовлялись від витрат на їх навчання. Загалом, з 1918 р. по 1940 р. факультет випустив більше 2000 фахівців, з них: близько 1500 ліценціатів, решту – докторантів. Серед відомих у майбутньому випускників-юристів наведемо: Дениса Квітковського (журналіст, політик, буковинознавець), Леона Вовка (керівник групи юристів-експертів з питань оподаткування на одному з великих промислових підприємств Канади), Миколу Суховерського (громадянин Канади, член уряду (з 1989 р.) Української Народної Республіки в екзилі). Останній, за подвижницьку працю на благо рідного українського народу й активну боротьбу за незалежність і соборність України, в 1993 р. удостоєний звання почесного доктора Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Університет у 1918–1940 рр. виконував функцію румунізаторського ідеологічного центру, тому не дивно, що вступ до нього представників українського населення був дуже ускладнений. Це призвело до помітного зменшення кількості студентів-українців у Чернівецькому університеті в цілому та на юридичному факультеті зокрема. Так, з 1920 р. по 1938 р. число студентів-українців зменшилося майже втричі: зі 122 до 45, а кількість студентів румунської національності збільшилася у чотири рази: зі 170 до 696.

Румунський період розвитку юридичної освіти відзначався виразною спрямованістю на забуття всього українського: українці мали забути про свою національність, перетворитися у вірнопідданих короля, стати сліпим знаряддям окупаційного режиму, румунізаторської політики.

Професорсько-викладацькому колективові належала велика роль в організації юридичної освіти і науки на факультеті. Кожен із його представників був румунським науковцем, юристом-практиком та педагогом. До науково-педагогічної спадщини цього колективу належать дослідження з міжнародного публічного та приватного права, торговельного та вексельного права (М. Гакман); кримінально-порівняльного права, кримінального процесу

та кримінології (К. Редулеску); цивільного та цивільно-порівняльного права, філософії права (Г. Дрегенеску); соціології та політики (А. Штефенеску-Галаці); римського права (І. Гіцеску, І. Лунгуляк). Деякі з них мали честь обиратися до державних та крайових органів управління. Науковці українського походження в когорту викладачів юридичного факультету Чернівецького університету міжвоєнного часу не залучалися.

Загалом 1918–1940 рр. стали періодом як кількісного зростання факультету, так і занепадом деяких культурно-наукових здобутків попередньої історичної епохи.

РОЗДІЛ 4

РОЗВИТОК ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ Й НАУКИ В ЧЕРНІВЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

4.1 Розвиток мережі юридичних освітніх закладів

У 1940–1991 рр. північна частина Буковини й Хотинщина опинилися під радянською владою. Юридичний факультет було розформовано, а студентів переведено до Львівського держуніверситету [157]. Упродовж півстоліття він не існував – відпала державна потреба в ньому та його вихованцях.

Бурхливий розвиток демократії, ринкових відносин в Україні, що розпочався після проголошення незалежності, зробив нагальною потребу збільшення кваліфікованих правознавців. Тому відродження юридичного факультету в Чернівецькому університеті та створення інших вишів правового профілю у Чернівецькій області диктувалося потребами часу.

Сьогодні у Буковинському краї юристів готують: юридичний факультет Чернівецького університету імені Юрія Федьковича, Чернівецький факультет Національного університету «Одеська юридична академія», економіко-правничий факультет Буковинського державного фінансово-економічного університету, юридичний факультет приватного вищого навчального закладу «Буковинський університет», Чернівецька філія Міжрегіональної Академії управління персоналом (спеціалізація «Комерційне та трудове право»). Майже в усіх цих вишах студенти-правники можуть отримати освітньо-кваліфікаційні рівні «молодшого спеціаліста» та «бакалавра», а «спеціаліста» й «магістра» – лише у Чернівецькому університеті імені Юрія Федьковича та на Чернівецькому факультеті Національного університету «Одеська юридична академія». Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 р., навчання за згаданими освітньо-кваліфікаційними рівнями у цих вишах має здійснюватися до 2016 р. З 2017–2018 навчального року можна буде

навчатися за такими ступенями вищої освіти: молодший бакалавр, бакалавр та магістр [134, ст. 5, ч. 2].

У Чернівецькій області, крім згаданих вишів, диплом молодшого спеціаліста з права можна отримати і в Чернівецькому кооперативному економіко-правовому коледжі, Кіцманському та Хотинському технікумах Подільського державного аграрно-технічного університету та коледжі Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Ідея відродження юридичного факультету Чернівецького університету імені Юрія Федьковича належить його випускникові 1926 р. Леону Вовку, який уже в поважному віці працював керівником групи юристів-експертів з питань оподаткування на одному з великих промислових підприємств Канади [484]. Він надихнув нею П. С. Пацурківського, який восени 1990 р. у складі делегації викладачів та студентів Чернівецького університету перебував на стажуванні у Саскачеванському університеті (Канада) [278, с. 200].

Ідею відродження юридичного факультету підтримав тодішній ректор Чернівецького університету С. С. Костишин та виконавчий комітет Чернівецької обласної ради депутатів на чолі з І. М. Гнатишиним. Кілька перших місяців факультет розташовувався у центральному, п'ятому, корпусі. Пізніше, у жовтні, для розвитку юридичного й інших новоутворених факультетів Чернівецький облвиконком передав університету приміщення колишнього Чернівецького обкому компартії України. Сьогодні ж студенти-юристи навчаються в університетському корпусі № 2 по вулиці Університетській, 19.

Першочергово найскладнішою виявилась проблема знаходження адекватної форми діяльності факультету, адже, щоб працював юридичний факультет, потрібні були спеціалізовані кафедри та штатні викладачі. Тодішній декан юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка В. Г. Гончаренко запропонував відродити юридичний факультет у Чернівецькому університеті на перших порах у формі філії юридичного факультету столичного університету з подвійним

підпорядкуванням її обом університетам на началах консенсусного управління [484]. 30 квітня 1991 р. Міністерство вищої та середньої спеціальної освіти УРСР прийняло рішення про відновлення з 1 травня 1991 р. юридичного факультету Чернівецького університету. Деканом обрано П. С. Пацурківського, який незмінно залишається на цій посаді донині.

Такі дружні зв'язки між вишами надали можливість із самого початку залучити до викладацької та наукової роботи на факультеті кращих викладачів Київського університету, докторів юридичних наук, професорів В. Л. Мунтяна, М. І. Козюбру, О. О. Шевченка, Л. К. Воронову, М. М. Михеєнка, В. М. Шаповала, М. Й. Штефана, Л. П. Юзькова; кандидатів юридичних наук, доцентів М. І. Неліпа, В. Ф. Мелашенка, Я. І. Безуглу, В. Ф. Кузнецову, С. Д. Шапченка, Є. В. Фесенка; докторів юридичних наук, професорів Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України Я. М. Шевченко, В. Б. Авер'янова, О. М. Костенка, докторів юридичних наук, професорів Львівського національного університету імені Івана Франка З. В. Ромовську та В. М. Косака [481]. Майже 40 % основних нормативних курсів читалося студентам докторами наук, професорами. Усе це забезпечило високий фаховий та методичний рівень навчального процесу, його зв'язок із новітньою науковою думкою того часу. Завдяки плідній діяльності світил української науки на юридичному факультеті Чернівецького університету започатковано планомірну підготовку власних науково-педагогічних кадрів, закладено початок формування сучасних наукових досліджень.

Улітку 1991 р. за участю провідних фахівців юридичного факультету Київського університету та доктора юридичних наук, професора кафедри цивільного права і процесу Львівського національного університету імені Івана Франка Зорислави Василівни Ромовської здійснено перший набір студентів на юридичний факультет загальною чисельністю 52 особи на денну та 82 – на заочну форми навчання [67, сс. 173–174, 222, 224, 239].

На початку червня 1991 р. на факультеті відкрито першу кафедру – теорії та історії держави і права (з 11 листопада 2014 р. – кафедра філософії та теорії

права). З моменту створення кафедри нею керували знані науковці, професори: Леонід Петрович Юзьков, Василь Лук'янович Мунтян, Віталій Петрович Марчук, Антон Антонович Козловський та Михайло Васильович Никифорак [471]. Велику допомогу у становленні кафедри надали вчені кафедри теорії та історії держави і права Київського університету – проф. Микола Іванович Козюбра, проф. Аркадій Петрович Ткач, проф. Олександр Оксентійович Шевченко. Так, М. І. Козюбра читав лекції з теорії держави і права, допомагав уточнювати проблематику кафедральних наукових досліджень, був науковим консультантом докторських дисертацій А. А. Козловського і М. В. Никифорака, кандидатської дисертації О. М. Шиби. Під керівництвом А. П. Ткача кандидатську дисертацію захистила С. Б. Карвацька. О. О. Шевченко читав лекції з історії держави і права зарубіжних країн.

Перший завідувач кафедри Л. П. Юзьков кафедрою керував недовго – менше року, будучи позаштатним професором. У червні його призначили завідувачем новоствореної кафедри факультету – конституційного права.

Л. П. Юзьков – автор близько 200 наукових праць, які за теоретичним рівнем та методологією жодним чином не втратили своєї актуальності й досі, по суті, є класичними в науці конституційного права.

Наступним керівником першої кафедри юридичного факультету став В. Л. Мунтян – доктор юридичних наук, професор, автор наукових розробок правових проблем охорони природи, екологічного права та навчального курсу з природоохоронного права, який започаткував на юридичному факультеті Київського державного університету імені Тараса Шевченка. Науковий доробок В. Л. Мунтяна складає понад 150 наукових праць, з яких 10 – монографії і навчальні посібники [339; 403].

Згодом кафедрою завідував кандидат юридичних наук, доцент В. П. Марчук. Чернівецький період життя мав неабияке значення для його науково-педагогічної діяльності, оскільки головним науковим інтересом ученого було дослідження наукового доробку Є. Ерліха, корінного чернівчанина. Одна з перших його праць – «Свободное право» в буржуазной

юриспруденції. Критика понять Е. Эрліха» (1977 р.) [331]. Уже в Чернівцях дослідник перевидав це дослідження під назвою «Соціологічні теорії права в Німеччині. Історія і сучасність» (1998 р.), опублікував ряд наукових статей [330; 332; 333].

Переїхавши до Києва, В. П. Марчук не полишав підтримувати тісні наукові зв'язки з кафедрою теорії та історії держави і права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича: співпрацював з редакційною колегією міжнародного журналу «Проблеми філософії права» у підготовці тематичної добірки, присвяченої Є. Ерліху (2005 р.).

Наступним, четвертим керівником кафедри теорії та історії держави і права призначено А. А. Козловського – знаного дослідника проблем філософії права, соціології права, теорії держави і права, юридичної логіки та психології права, який у своїх дослідженнях сформулював і розробляє проблеми гносеології права.

У 2003 р. А. А. Козловський став професором кафедри теорії та історії держави і права, співзасновником міжнародного теоретичного часопису «Проблеми філософії права» [265, с. 467]. Журнал вважається не лише першим, але й поки єдиним на теренах України періодичним виданням із проблем філософії права, а також методології і загальної теорії юридичних наук.

Чернівецький період науково-педагогічної діяльності А. А. Козловського завершився призначенням його віце-президентом з наукової роботи Міжнародного науково-технічного університету (м. Київ) та завідувачем кафедри права Європейського Союзу в ньому (2006 р.).

З 2008 р. кафедру теорії та історії держави і права очолив доктор юридичних наук, професор, історик права М. В. Никифорак.

Під керівництвом М. В. Никифорака на кафедрі склався потужний викладацький колектив (*див. додаток Т*). Багато зусиль докладає професор для підготовки аспірантів, а свій педагогічний досвід передає молодим викладачам кафедри. За останні роки (2008–2015 рр.) захищено 6 кандидатських дисертацій, готується до захисту ще одна. М. В. Никифорак здійснює наукову

редакцію «Ерліхівського збірника». У 1994–2012 рр. вийшло з друку шість випусків цього журналу.

Підвищенню наукового потенціалу кафедри сприяють постійно діючі аспірантури зі спеціальностей 12.00.12. – філософія права (функціонує з 2002 р.) та 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень (відкрита у 2006 р.) [463].

Викладачі кафедри підвищують і вдосконалюють свою професійну майстерність і кваліфікацію, беруть участь у науково-практичних конференціях, «круглих столах» із проблем правознавства, ведуть іншу наукову та громадську діяльність. Кафедра й сама виступає організатором багатьох конференцій. Зокрема, 2005 р. було проведено XIII міжнародну історико-правову конференцію «Право в системі соціальних норм: історико-юридичні аспекти», а в 2014 р. – «Імперське праворозуміння: століття XXI». У 2012 р. спільно з кафедрою конституційного, адміністративного та фінансового права проведено міжнародну конференцію, присвячену 150-річчю від дня народження Є. Ерліха «Концепція «живого права» Євгена Ерліха та сучасні проблеми праворозуміння».

Викладачі кафедри здійснюють організацію роботи Буковинської Малої академії наук при факультеті для учнів 9–11 класів. Чимало її випускників стали студентами факультету.

Кафедрою підтримуються постійні прямі зв'язки з аналогічними кафедрами Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Львівського національного університету імені Івана Франка, Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка», відділом історико-правових досліджень Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України.

У травні 1992 р. на факультеті створено кафедру конституційного права (з 1996 р. реорганізована в кафедру конституційного, адміністративного та фінансового права, що було продиктовано вимогами часу – необхідністю підготовки кваліфікованих фахівців у сфері державного управління та юристів

у податковій, банківській та інших сферах публічних фінансів). Її завідувачем Вчена рада університету призначила доктора юридичних наук, професора кафедри конституційного, адміністративного і фінансового права Київського національного університету імені Тараса Шевченка Л. П. Юзькова. Однак через два місяці Верховна Рада України 259 голосами обрала його першим Головою Конституційного суду України, а виконання обов'язків завідувача кафедри перейшло до кандидата юридичних наук, доцента М. К. Якимчука, вихованця Львівського університету. 1 вересня 1992 р. цю посаду обійняла доктор юридичних наук, професор, академік Академії правових наук України, фундатор української позитивістської наукової школи з фінансового права, Заслужений юрист України Л. К. Воронова.

Л. К. Вороновій належить провідна роль у формуванні та фаховому становленні професорсько-викладацького складу кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права й юридичного факультету загалом [369, с. 76]. Її зусиллями на факультеті закладено підґрунтя потужної наукової школи з фінансового права, яка вже у власному річищі, впевнено розвивається під керівництвом П. С. Пацурківського. Серед членів цієї школи вирізняються кандидати юридичних наук, доценти Р. О. Гаврилук, І. І. Бабін, Д. В. Костя, Л. В. Вакарюк, В. А. Вдовічен, Л. І. Вдовічена.

Серед інших відомих науковців і практиків, які своїми зусиллями сприяли становленню й розвитку кафедри, назовемо докторів юридичних наук, професорів В. М. Шаповала, Н. Ю. Пришву, Л. В. Ковалю, А. З. Георгіцу.

З 1 січня 1999 р. кафедру конституційного, адміністративного та фінансового права очолює доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України П. С. Пацурківський. Кафедра під його керівництвом стала науковим лідером факультетського життя (*див. додаток Т*). Поєднання досвіду провідних фахівців кафедри з енергією талановитої молоді є запорукою розвитку, у першу чергу науки фінансового права у Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича.

Науковому становленню та зростанню викладацького персоналу кафедри

сприяють постійно діючі докторантура (12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право) й аспірантура (12.00.02 – конституційне право; муніципальне право та 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право) [463]. Першою аспіранткою зі спеціальності 12.00.07 та першою докторанткою цієї ж спеціальності стала Р. О. Гаврилюк.

На базі кафедри функціонує редакційна колегія щоквартальника «Науковий вісник Чернівецького університету» серії «Правознавство», заснованого ще в 1996 р. Збірник належить до переліку фахових видань ДАК України.

Масштабними є й міжнародні зв'язки кафедри. Загалом це вузи пострадянських країн: аналогічні кафедри Московського державного університету ім. М. В. Ломоносова, Санкт-Петербурзького і Воронежського державних університетів, Московської державної юридичної академії, Уральської державної юридичної академії, Саратовської академії права Російської Федерації, Науково-дослідного інституту фінансового та податкового права Республіки Казахстан, ряду інших провідних юридичних навчальних закладів та найпередовіших центрів юридичної науки цих країн [463]. Нині кафедрою робиться акцент на міжнародне співробітництво з вишами країн-членів ЄС. До найбільш перспективних систематичних зв'язків увійшли юридичні наукові школи Ягеллонського університету м. Кракова та Жешувського університету (Республіка Польща), Карлового університету у Празі (Чеська Республіка), Оксфордського університету (Великобританія), Сучавського університету (Румунія).

Кафедра цивільного права юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича заснована 1 вересня 1993 р. Засновником кафедри стала академік Академії правових наук України, Заслужений діяч науки і техніки України, завідувач відділу проблем цивільного, трудового, та підприємницького права Інституту держави і права НАН України імені В.М. Корецького, доктор юридичних наук, професор

Я. М. Шевченко. На кафедрі працювали й інші відомі науковці та практики, які своїми зусиллями сприяли її становленню та розвитку. Серед них доктори юридичних наук, професори Н. С. Кузнецова, З. В. Ромовська, М. Й. Штефан, доцент Я. І. Безугла, заступник голови Судової палати у цивільних справах Верховного суду України М. В. Патрюк.

Більше десяти років (з 2002 р.) кафедру очолювала кандидат юридичних наук, доцент Н. Д. Гетьманцева. З травня 2015 р. кафедрою завідує доктор юридичних наук, доцент М. І. Боднарук [472] (*див. додаток Т*). У листопаді 2003 р. на кафедрі відкрито аспірантуру зі спеціальності 12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення [463]. Першою аспіранткою кафедри стала Г. А. Трунова.

Кафедра підтримує постійні зв'язки з аналогічними кафедрами Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Львівського національного університету імені Івана Франка, Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», Академією праці і соціальних відносин.

Викладачі кафедри успішно поєднують наукову і навчальну діяльність із практичною, громадською діяльністю, зокрема: доц. А. А. Бутирський – суддя господарського суду Чернівецької області; доц. М. І. Боднарук – голова профспілки Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича; доценти Н. Д. Гетьманцева, В. М. Никифорак, Н. М. Процьків, О. Я. Орловський, асистент О. В. Маленко – адвокати [472].

У жовтні 1994 р. Вченою радою університету на факультеті засновано кафедру кримінального права і процесу (після створення кафедри правосуддя у 2004 р. відбулася реорганізація кафедри у кафедру кримінального права і криміналістики). Її завідувачем тоді обрано кандидата юридичних наук, доцента М. К. Якимчука [468]. Нині кафедру очолює кандидат юридичних наук, доцент С. І. Нежурбіда (*див. додаток Т*).

У різні часи на кафедрі працювали відомі в Україні практичні працівники, серед них проф. В. Т. Бачинський (завідувач кафедри судової медицини та

медичного правознавства Буковинського державного медичного університету, начальник обласного бюро судово-медичної експертизи Департаменту охорони здоров'я та цивільного захисту населення Чернівецької ОДА), В. С. Іщенко (заслужений юрист України, 1995–2001 рр. – голова Чернівецького обласного суду, 2001 р. – голова Чернівецького Апеляційного суду), Г. Г. Москаль (заслужений юрист України та Криму, генерал-лейтенант у відставці, експарламентський депутат України), В. Д. Онофрейчук (військовий прокурор Чернівецького гарнізону), А. П. Огородник (заслужений юрист України, голова Чернівецького окружного адміністративного суду України), В. І. Ніндіпова (прокурор Чернівецької області) [463].

Підтримуються також постійні прямі зв'язки кафедри з такими вишами як: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Львівський національний університет імені Івана Франка, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, НУ «Одеська національна юридична академія», Русенський університет (Болгарія), університет м. Граца (Австрія). У найближчому майбутньому кафедра планує налагодити співробітництво зі школами кримінального права, криминології та криміналістики Оксфордського університету (Великобританія), Тюбінгенського університету (ФРН), Лодзького університету (Республіка Польща) та іншими вишами країн Європи.

Для якісного забезпечення навчального процесу студентів усіх освітньо-кваліфікаційних рівнів кафедра бере участь у спільній операційній програмі «Румунія – Україна – Республіка Молдова – 2007–2013» у рамках проекту «Транснаціональний і освітній обмін в галузі Європейських студій як сприяння зменшення ефекту кордону на східному рубежі ЄС» [463].

1 лютого 2001 р. як самостійний навчальний і науково-дослідний структурний підрозділ юридичного факультету утворена кафедра міжнародного права (з 11 листопада 2014 р. – кафедра європейського права та порівняльного правознавства) [469]. Очолив новостворену кафедру професор А. З. Георгіца. До цього нормативні дисципліни з конституційного права зарубіжних країн,

міжнародного публічного і міжнародного приватного права викладалися кафедрою конституційного, адміністративного та фінансового права. Перші роки викладання конституційного права зарубіжних країн забезпечував член-кореспондент Академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор В. М. Шаповал.

У різні роки на кафедрі працювали доктор юридичних наук, професор М. В. Никифорак, кандидати юридичних наук, доценти С. В. Вишновецька та Л. Ю. Гіждіван, доктор юридичних наук, доцент О. А. Музика-Стефанчук (у 2012 р. очолював кафедру).

З 2 вересня 2013–2014 навчального року посаду завідувача кафедри обійняв С. Г. Меленко – один із перших випускників юридичного факультету Чернівецького університету імені Юрія Федьковича (1998 р.) (див. додаток Т).

Сьогодні викладачі кафедри підтримують постійні зв'язки з Сучавським університетом Румунії та здійснюють відповідні конкретні заходи щодо налагодження постійних контактів із відділом правознавства УНІОН РАН [463].

Наймолодшою кафедрою факультету є кафедра правосуддя, яка почала функціонувати з 1 вересня 2004 р. Завідувачем кафедри тоді призначено кандидата юридичних наук, доцента О. В. Гетманцева. Сьогодні кафедру очолює доктор юридичних наук, доцент О. В. Щербанюк.

Вагомий внесок у розвиток кафедри здійснив доктор юридичних наук, професор, академік Академії правових наук України, Заслужений діяч науки і техніки України М. Й. Штефан [470].

Кафедру неможливо уявити без практиків. У різні роки на кафедрі працювали: Заслужений юрист України А. П. Огородник (голова Чернівецького окружного адміністративного суду), М. В. Патрюк (заступник голови судової палати у цивільних справах Верховного Суду України), В. Я. Марчак (суддя Апеляційного суду у Чернівецькій області, доктор юридичних наук), В. Г. Перепелюк (заступник начальника відділу забезпечення роботи Голови та заступників Голови Вищого адміністративного суду України, кандидат

юридичних наук), О. Г. Єфтенєв (суддя Хотинського районного суду в Чернівецькій області, кандидат юридичних наук), А. В. Федіна (суддя Першотравневого районного суду міста Чернівці, кандидат юридичних наук), І. І. Осіпова (нотаріус м. Чернівці).

На кафедрі, крім штатних викладачів, працюють і науковці-практики: О. К. Черновський (екс-голова апеляційного суду Чернівецької області, кандидат юридичних наук), В. М. Чебан (суддя Шевченківського районного суду м. Чернівців, кандидат юридичних наук), І. А. Скуляк (суддя Першотравневого районного суду м. Чернівців, кандидат юридичних наук) тощо [463] (*див. додаток Т*).

При кафедрі правосуддя працює «Юридична клініка», створена у 2006 р. [300]. Керує юридичною клінікою кандидат юридичних наук В. В. Гордєєв.

Кафедра правосуддя підтримує постійні прямі зв'язки з аналогічними кафедрами провідних українських вишів, а також співпрацює з Інститутом Левіта (США) за проектом «The BUILD Initiative» («Побудова незалежності та продовження демократичних традицій в Україні»). У проекті беруть участь студенти III–V курсів (25 осіб). Фінансування проекту здійснюється за рахунок Інституту Левіта (США).

З 2011 р. кафедра підтримує зв'язки із Яським університетом (Румунія). У рамках співпраці за проектом «Erasmus Mundus» – «EMERGE» кандидат юридичних наук, доцент А. Л. Паскар з 1 жовтня по 30 листопада 2012 р. читала лекції румунською мовою для студентів Яського університету [463].

Штатні викладачі кафедри поєднують науково-педагогічну діяльність із практичною. Зокрема, О. В. Гетманцев та Л. А. Кондрат'єва здійснюють адвокатську діяльність.

З 2001 р. розпочинається історія становлення та розвитку Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія». У перші роки свого існування це був Навчально-консультаційний центр із юридичним коледжем у м. Чернівцях. Центр засновано відповідно до наказу

Міністерства освіти і науки України «Про створення навчально-консультаційного центру Одеської національної юридичної академії у місті Чернівці» від 15.01.2001 р. та наказу Одеської національної юридичної академії від 19.01.2001 р. для підготовки фахівців заочної форми навчання [464].

На початку 2004 р. на базі центру створене юридичне училище для підготовки молодших спеціалістів-юристів, яке через два роки перетворилось у юридичний коледж. 15 вересня 2011 р. наказом ректора ОЮА навчально-консультаційний центр реорганізовано в Чернівецький факультет Національного університету «Одеська юридична академія» [464]. На факультеті готують прокурорсько-слідчі кадри, спеціалістів із цивільної, господарської та судово-адміністративної юстиції.

Навчально-виховний процес на Чернівецькому факультеті НУ «ОЮА» забезпечує професійний науково-педагогічний колектив у складі 42 викладачів, з них 28 – штатних (*див. додаток У*). Серед викладачів є доктори наук, більшість викладачів – кандидати наук. Крім того, для викладання окремих навчальних дисциплін залучається професорсько-викладацький склад Національного університету «ОЮА».

Науково-педагогічна діяльність на факультеті здійснюється професорсько-викладацьким складом чотирьох кафедр, три з яких (теорії та історії держави і права, конституційного, адміністративного та фінансового права, спеціально-правових дисциплін) утворені в жовтні 2010 р. на підставі наказу ректора Одеської національної академії внаслідок реорганізації кафедри загальноправових дисциплін. 15 жовтня 2012 р. кафедру спеціально-правових дисциплін поділено на дві: цивільно-правових дисциплін та кримінально-правових дисциплін.

Кафедра теорії та історії держави і права є однією з провідних кафедр, яка забезпечує цикл навчальних дисциплін, що закладають фундаментальні основи для подальшого вивчення як галузевих дисциплін юриспруденції, так і інших суспільних наук. Завідувачем з 2013–2014 навчального року призначено кандидата юридичних наук Ю. В. Сайфуліну.

Кафедрою конституційного, адміністративного та фінансового права керує доктор юридичних наук Т. А. Латковська. Кафедра розвиває та підтримує тісні наукові зв'язки з Московською державною юридичною академією та Саратовською державною юридичною академією. Співробітники кафедри активно співпрацюють із науково-освітніми установами міст Києва, Харкова, Львова, Сум.

Декан факультету, кандидат юридичних наук, доцент Б. П. Сірко завідує кафедрою кримінально-правових дисциплін з моменту її створення, а кафедрою цивільно-правових дисциплін – керує доктор юридичних наук, доцент В. Д. Сидор.

У грудні 2012 р. у складі Буковинського державного фінансово-економічного університету відкрито економіко-правничий факультет [465]. Деканом факультету з часу його створення призначено кандидата юридичних наук, доцента О. В. Меленко. Нині обов'язки декана виконує М. Г. Марич.

Історія юридичного факультету приватного вищого навчального закладу «Буковинський університет» починається 15 червня 1995 р. Виш був заснований як Приватний технікум аудиту і правознавства. Згодом на його ґрунті з'явилися коледж (1998 р.), інститут (2000 р.), університет (2006 р.) [477].

Навчально-виховний процес на юридичному факультеті забезпечують три кафедри: цивільно-правових дисциплін (завкафедри – доктор юридичних наук, професор В. В. Молдован), кримінально-правових дисциплін (завкафедри – кандидат юридичних наук, доцент В. М. Мельничок), суспільних і філологічних дисциплін (завкафедри – кандидат філологічних наук, доцент Г. А. Валігура) [176, с. 13] (*див. додаток У*).

Навчальну та наукову діяльність юридичного факультету забезпечує власна бібліотека загальним фондом понад 30 тис. примірників наукової, методичної літератури, нормативних матеріалів. Для підготовки фахівців зі спеціальності «Правознавство» використовуються сучасні інформаційні технології.

У 2013 р. факультет заснував фаховий журнал «Право та педагогіка», у

якому розглядаються актуальні питання юридичної науки й методика викладання навчальних дисциплін на юридичних факультетах вищих начальних закладів. У журналі можуть публікувати свої наукові досягнення як викладачі, здобувачі, так і студенти. Друком вийшли два випуски.

15 березня 1999 р. як структурний підрозділ Всеукраїнського університету Міжрегіональної Академії управління персоналом була створена Чернівецька філія Міжрегіональної Академії управління персоналом. За напрямком «Правознавство» навчання відбувається лише зі спеціалізації «Комерційне та трудове право» [479].

За роки свого існування навчальний заклад підготував майже тисячу фахівців, які працюють у народному господарстві Чернівецької області, в тому числі органах виконавчої влади, органах місцевого самоврядування, судових органах, підприємствах та організаціях краю.

Чернівецький факультет Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» засновано в 1997 р. [482]. На час відкриття до складу факультету входила й кафедра екології та права. Але через мізерні обсяги держзамовлення, невелику популярність цього структурного підрозділу та чималу конкуренцію вищих навчальних закладів Буковини, які готують студентів-юристів, відбулося припинення набору абітурієнтів на правничу спеціальність.

Базову освіту та диплом молодшого спеціаліста юридичного профілю можна отримати в ряді освітніх закладів I–II рівнів акредитації Чернівецької області.

З 22 червня 2000 р. у зв'язку з реорганізацією Чернівецького кооперативного технікуму створено Чернівецький кооперативний економіко-правовий коледж [480]. У 1978 р. в технікумі вперше в професійно-технічній освіті України було відкрито правознавче відділення. Уже в 80-ті роки випускники відділення поповнили кадри підприємств і організацій споживчої кооперації та правоохоронних органів Чернівецької області.

Нині коледж надає освітні послуги, пов'язані зі здобуттям вищої освіти за

освітньо-кваліфікаційним рівнем «молодший спеціаліст» на основі базової та повної середньої освіти. Термін навчання за напрямом «Право» на основі базової загальної середньої освіти становить 4 роки, а повної – 3 роки [480]. При цьому навчання здійснюється на денній формі навчання як за контрактом, так і за державним замовленням.

Відповідно до Болонської конвенції, з метою координації діяльності вищих навчальних закладів різних форм власності та рівнів акредитації, поглиблення теоретичних та практичних знань студентів у 2006 р. спільними постановою-наказом Міністерства освіти і науки України та Центральної спілки споживчих товариств України «Укркоопспілка» був створений навчальний комплекс «Кооперація» у складі Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича та Чернівецького кооперативного економіко-правового коледжу. Щорічно до числа студентів університету в рамках цього комплексу зараховується близько 180 випускників коледжу, з них близько півсотні йдуть на юридичний факультет Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

У 2006 р. на базі Кіцманського сільськогосподарського технікуму створено Кіцманський державний аграрний технікум, а на базі Хотинського ветеринарного технікуму відкрито Хотинський сільськогосподарський технікум. Ці навчальні заклади є структурними підрозділами Подільського державного аграрно-технічного університету. Серед кількох спеціальностей є і «Правознавство» [474; 478]. За цим напрямком підготовки навчання в технікумах відбувається на базі 9-ти та 11-ти класів. Тривалість навчання складає, відповідно, чотири і три роки.

Із 2014–2015 навчального року в коледжі Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича відкрито нову спеціальність – «Правознавство». Перший набір на навчання на базі 9–11 класів склав майже 60 осіб. Навчальний процес забезпечує професорсько-викладацький склад юридичного факультету та викладачі коледжу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Усі випускники коледжу матимуть

можливість продовжити навчання у Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича за відповідним напрямом підготовки.

Проголошення незалежності України стало визначальним та доленосним для продовження юридичної освітньої традиції на теренах Буковини: з'явилася можливість здобуття вищої юридичної освіти спочатку на відновленому юридичному факультеті Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, а пізніше – і в інших новостворених навчальних закладах Чернівецької області. Значна кількість вишів Буковини, де готують юристів, сприяє здоровій конкуренції та забезпечує ефективну підготовку майбутніх правознавців.

4.2 Підготовка юристів

Улітку 1991 р. здійснено перший набір студентів на відновлений юридичний факультет Чернівецького університету. Державний план набору складав тоді 50 студентів [67, с. 173–174]. Однак правила прийому давали можливість бути зарахованому понад план абітурієнтам, які вступали на факультет на основі договору і склали позитивно екзамен [175].

У перший навчальний рік (1991–1992 рр.) на конкурсній основі абітурієнти склали наступні вступні екзамени: з української або російської мови та літератури (письмово, твір), іноземної мови (усно), основ держави і права (усно).

Абітурієнти юридичного факультету мали скласти вступні випробування лише державною мовою. У разі, коли вступники не були атестовані з української мови та літератури, їм дозволялося скласти екзамен з російської мови та літератури, однак упродовж трьох семестрів в обов'язковому порядку вони вивчали українську мову та літературу з подальшим екзаменуванням. Якщо ж вступником, атестованим з української мови та літератури, було обрано написання твору з російської мови та літератури, то після зарахування такий студент проходив односеместровий курс із вивчення української мови та

літератури і складав відповідний залік.

Абітурієнти, які закінчили середню школу із золотою (срібною) медаллю або середні спеціальні навчальні заклади і середні професійно-технічні училища з дипломом із відзнакою, складали тільки один вступний екзамен, вказаний першим у переліку. Для абітурієнтів юридичного факультету таким був екзамен з української мови та літератури. Склавши його на «відмінно», вступники звільнялися від наступних екзаменів і зараховувалися на навчання. Особи, які отримали оцінки «чотири» або «три», продовжували брати участь у конкурсному відборі на загальних умовах.

Поза конкурсом при отриманні позитивних оцінок зараховувались військовослужбовці, звільнені в запас, які користувалися встановленими урядом пільгами; діти-сироти та діти, які залишилися без батьківського піклування; абітурієнти, що проживали у забрудненій зоні внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС і направлені на навчання в порядку цільової підготовки; інваліди I та II груп, яким не протипоказане навчання за обраною спеціальністю.

Примітно, що перша вступна програма курсу «Основи держави і права» містила чималий перелік питань, які об'єднувалися у п'ять розділів: I. Радянська держава, право і мораль; II. Система радянського законодавства; III. Конституційне законодавство; IV. Окремі галузі законодавства СРСР; V. Режим законності. Юридична відповідальність [177].

У подальші роки вступна кампанія загалом не змінювалася. Для медалістів, переможців обласних та всеукраїнських олімпіад із «Правознавства», призерів конкурсу-захисту науково-дослідних робіт Буковинської Малої академії наук, абітурієнтів-чорнобильців тощо вводилася співбесіда з «Основами правознавства», за відмінними результатами якої відбувалося зарахування абітурієнтів на навчання. Решта продовжували складати екзамени на загальних засадах.

Упродовж 2005–2006 рр. в Україні здійснювався перехід до проведення вступних випробовувань до вищих навчальних закладів шляхом зовнішнього

незалежного оцінювання (ЗНО), що було результатом підписання у 2005 р. міністром освіти України Станіславом Ніколаєнком Болонської декларації (м. Берген). Так Україна приєдналася до Болонського процесу, який став по суті революційним у сфері європейської вищої освіти, у тому числі української. Після проведення кількох експериментальних ЗНО з 2005 р. всі ВНЗ, підпорядковані Міністерству освіти і науки України, почали зараховувати результати зовнішнього тестування. З 2008 р. проходження зовнішнього незалежного оцінювання стало державною підсумковою атестацією та обов'язковою умовою вступу до вищого навчального закладу. З того часу розпочалося структурне реформування національної системи вищої освіти України, зміна освітніх програм і потрібних інституційних перетворень у вищих навчальних закладах нашої держави.

Реакцією адміністрації Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича стало рішення Вченої ради від 29 червня 2005 р. про початок навчання за кредитно-модульною системою з 1 вересня 2005–2006 навчального року для всіх студентів I курсу денної форми навчання. Повністю виш перейшов на навчання за кредитно-модульною системою через п'ять років.

Сьогодні навчання на факультеті триває чотири (неповна вища освіта) та п'ять (повна вища освіта) років, незалежно від його форми. У перші роки діяльності факультету на денній формі студенти навчалися стільки ж, а на заочній – шість років.

Плата за навчання ніколи не перешкоджала охочим навчатися на юридичному факультеті, хоча її розмір як у 90-ті роки, так і нині, досить значний. Так, у перший та кілька наступних років плата за навчання становила 15 тисяч карбованців за весь період навчання як на денному, так і на заочному відділеннях. У 2014–2015 навчальному році рік навчання, наприклад, для бакалавра денної форми вартував 11 500 грн., для заочного відділення – 7 300 грн. [476]. Цікавим видається порівняльний аналіз вартості одного року навчання на стаціонарі в момент відродження факультету і нині стосовно до долара США. В результаті виконання елементарних математичних дій

отримуємо такі цифри: в 1991–1992 навчальному році рік навчання на юридичному факультеті вартував 14,5 \$*; на початку 2014–2015 навчального року – 885 \$, а наприкінці – 460 \$ (для бакалаврів).

З моменту відродження факультету відбувався щорічний приріст і охочих поступити на навчання, і зарахованих на обидві форми навчання. Зокрема, у перший навчальний рік на денну і заочну форми навчання були зараховані 134 першокурсники; у 1995–1996 навчальному році – 194; у 2001–2002 рр. – 373; у 2005–2006 рр. – 361; у 2011–2012 рр. – 193. У 2014–2015 навчальному році на перший курс зараховані 273 студенти (*див. додаток Ф*). Порівняльний аналіз різних років навчання свідчить про те, що заочна форма навчання переживає себе. Так, за останні чотири роки щорічно на перший курс цієї форми навчання в середньому були зараховані 35 студентів при ліцензійному обсязі 120 одиниць. На противагу в 2000–2010 рр. середня їхня кількість становила понад 160 студентів при ліцензійному обсягові – 200. Сьогодні на факультеті навчаються понад 900 студентів денної форми навчання.

Якщо ж узяти до уваги держзамовлення, то воно навпаки, має тенденцію до зменшення (передовсім на денній формі навчання, на заочному відділенні кількість державних місць – мінімальна). Наприклад, у 1991–1992 навчальному році ліцензійний обсяг для першокурсників становив 50 державних місць, тобто 100 %; у 1997–1998 навчальному році зі 125 осіб за держзамовленням навчалися 75 – 60 %; у 2008–2009 навчальному році при ліцензійному обсязі 250 осіб держзамовлення становило 44 місця – 17,6 %; у 2014–2015 навчальному році при такому ж ліцензійному обсязі держзамовлення зменшилося до 15 місць, тобто до 6 % [463].

Студенти, які навчаються за держзамовленням, мають право на стипендію. Розмір стипендії, а також критерії її отримання в різні роки незалежності України змінювалися. Так, до 2000 р. першочергово отримували стипендію діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування, малозабезпечені, студенти, які мали дітей, та за рейтингом (крім середнього

*<https://ru.wikipedia.org/wiki/Карбованець>.

балу «три») [75, с. 224–226]. Згодом прохідний бал для отримання стипендії підвищився до «чотирьох».

У перший навчальний рік відродженого факультету розмір стипендії становив 125 карбованців [67, с. 251]. У 1995–1996 навчальному році студенти були справжніми «мільйонерами»: вони отримували від 820 000 до 1 640 000 карбованців [71, с. 42–45]. Сьогодні ж підвищена стипендія становить 830 грн., а звичайна – 730. Окрім цього, за активну участь у громадській, спортивній, науково-дослідній роботі та за відмінне навчання окремі студенти-правники щорічно преміюються в розмірі подвійної максимальної стипендії та отримують іменні стипендії Є. Ерліха, Вченої ради Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Чернівецької обласної ради, Чернівецької обласної адміністрації, Президента України, Верховної Ради України тощо.

У різні навчальні роки стипендію Є. Ерліха отримували у майбутньому знані науковці, кандидати юридичних наук В. В. Хохуляк (1998 р.), І. І. Бабін (2001 р.), О. П. Донченко (2002 р.); Вченої ради університету – О. Д. Максимюк (2002 р.), С. Д. Мігоряну (2003 р.), Д. В. Костя (2004 р.); Президента України – С. Г. Меленко (1999 р.), Л. І. Костів (2003 р.). Іменні стипендії Чернівецької обласної ради та Чернівецької обласної адміністрації передовсім отримують студенти з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

На факультеті студенти до 2016 р. (у відповідності до Закону України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 р.) мають змогу здобути як неповну вищу освіту – «бакалавр», так і повну вищу освіту – ОКР «спеціаліст» або «магістр». Починаючи з третього курсу, студенти навчаються на різних спеціалізаціях: державно-правовій, цивільно-правовій, кримінально-правовій, міжнародно-правовій та судовій. Магістрам пропонується вибір філософсько-правової, фінансово-правової, кримінально-правової та міжнародно-правової. Для кожного освітньо-кваліфікаційного рівня розробляються робочі програми навчальних дисциплін, які щорічно оновлюються та вдосконалюються.

У робочих програмах навчальних дисциплін належною мірою враховано

вимоги освітньо-кваліфікаційних характеристик та освітньо-професійних програм із підготовки фахівців відповідних освітньо-кваліфікаційних рівнів та вимоги «Концепції вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника (юриста) відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої (юридичної) професії на юридичному факультеті Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича та відповідного розвитку юридичного факультету».

Увесь навчальний процес зазначених освітньо-кваліфікаційних рівнів, поділяється на три цикли. Кожен цикл підготовки складається з нормативних і вибіркових навчальних дисциплін та дисциплін самостійного вибору ВНЗ.

Навчальний рік складається з двох семестрів – осіннього та весняного, що закінчуються підсумковими семестровими контролями. Упродовж семестру студенти, як правило, проходять два модульні контролі з кожної навчальної дисципліни. Кінцевий бал – це сума балів модульних контролів та залікового чи екзаменаційного контролю.

Починаючи з другого курсу, студенти проходять навчальну та педагогічну (для магістрів) практики. Так, студенти другого курсу зобов'язані практикуватися в органах виконавчої влади або органах місцевого самоврядування [77, с. 124], студенти третього курсу – в органах прокуратури [72, с. 65; 75, с. 26–27], четвертого – у судах [73, с. 3–5], а п'ятого: спеціалісти – за майбутнім місцем роботи [78, с. 43; 101, с. 4], магістранти – на базі факультету [101, с. 4].

На факультеті при кафедрі правосуддя працює «Юридична клініка», створена у 2006 р. з ініціативи голови Чернівецького апеляційного суду у відставці В. С. Іщенка, ректора університету С. В. Мельничука, декана юридичного факультету П. С. Пацурківського, доц. О. В. Гетманцева та при підтримці фонду «Відродження» [300].

Відповідно до п. 1.1 та п. 1.3 Положення про юридичну клініку Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича юридична клініка є структурним підрозділом юридичного факультету і не є юридичною

особою [138]. Юридична клініка організовує і забезпечує проведення теоретичних та практичних занять, роботу з документами правового характеру, проведення правоосвітніх, правороз'яснювальних та інших навчально-практичних заходів. Окрім цього, Положення про юридичну клініку передбачає вивчення спецкурсу з «Основ юридичної клінічної практики».

Консультантами юридичної клініки є студенти старших курсів. Їх відбір відбувається на основі конкурсу (передовсім ураховуються результати навчання, а також проводиться тестування та співбесіда). У 2014–2015 навчальному році в юридичній клініці працює 15 студентів-консультантів четвертого курсу.

Правнича клініка юридичного факультету бере активну участь у різних семінарах, тренінгах, дебатах за участю правничих клінік, громадських приймалень тощо. Упродовж 2008–2009 навчального року студент-консультант М. Красноштан представляв юридичну клініку на всеукраїнських семінарах. У 2011 р. на Всеукраїнських студентських судових дебатах з цивільного права у Харкові студентки-консультантки Ж. Костинська та Ю. Романюк вибороли 3-тє місце, причому першу з них визнано «Кращим оратором».

Для максимального залучення студентів-правників до наукової роботи на кожній кафедрі функціонують студентські наукові гуртки та проводяться магістерські семінари за основними напрямками наукових досліджень. Так, на кафедрі філософії та теорії права створено науковий гурток з теорії права, до роботи в якому залучені студенти I–II курсів (керівник доц. С. Б. Карвацька). Активно працюють на кафедрі конституційного, адміністративного й фінансового права такі гуртки: з фінансового права (керівник доц. Р. О. Гаврилюк), конституційного права (керівник доц. О. В. Щербанюк), адміністративного права (керівник доц. Н. С. Федорук). На кафедрі цивільного права функціонує два студентські гуртки: з цивільного права (керівники: доц. Ю. П. Пацурківський, доц. Т. М. Волощенко.), трудового права і права соціального забезпечення (керівники: доц. Н. Д. Гетьманцева, доц. О. Я. Орловський). На кафедрі кримінального права і криміналістики створено

гуртки імені Карла Гіллера (кримінально-правовий напрям), Ганса Гросса (криміналістичний напрям), Франца Екснера (кримінологічний напрям). Кілька років діє гурток із міжнародного права (керівник доц. О. Д. Чепель). До його активної роботи залучаються студенти III–V курсів. На кафедрі правосуддя функціонує студентський науковий гурток «Процесуальні студії».

Робота такої кількості гуртків забезпечує всебічну реалізацію наукового потенціалу студентів за напрямками, що перебувають у сфері наукових інтересів кафедр факультету. Члени студентських наукових гуртків щорічно беруть активну участь у всеукраїнських та міжнародних круглих столах, конференціях, конкурсах творчих робіт.

Вкажемо на вагомі здобутки студентів-правників, які під керівництвом досвідчених викладачів факультету достойно представляли факультет поміж аналогічних факультетів та правничих вишів України. Так, ще у 2004 р. на базі Львівського національного університету імені Івана Франка відбулися III Всеукраїнські судові дебати з цивільного права і процесу імені С. Дністрянського. Тогорічні випускники цивільно-правової спеціалізації Ю. Тодосійчук і Н. Дутчак посіли на них II місце та були нагороджені почесними грамотами. На цих же судових дебатах у 2012 р. студентки факультету О. Андроник та К. Чуйка вибороли перше місце. 21–22 лютого 2015 р. в місті Ірпінь відбулися I Всеукраїнські судові дебати з податкового права, де факультетська команда «Парадигма» у складі О. Сірака та О. Ходоби, посіла почесне друге місце. Інша команда у складі студентів-юристів К. Павлик, О. Савкіної та О. Сірака посіла третє місце на II етапі Всеукраїнської студентської олімпіади зі спеціальності «Правознавство», яку було проведено в Юридичному інституті Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Факультет виступає організатором багатьох студентських конференцій, «круглих столів» тощо. Так, 29–30 вересня 2012 р. на базі факультету працювала Перша Всеукраїнська школа з фінансового права, яку організував Чернівецький осередок Західного Регіону Ліги студентів Асоціації правників

України. У школі мали змогу взяти участь студенти з усієї України, зокрема були представники з Національного університету державної податкової служби України, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національного університету «Юридична академія імені Ярослава Мудрого», Хмельницького університету управління та права, Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Львівського національного університету імені Івана Франка, Волинського національного університету імені Лесі Українки, Національного університету «Острозька академія», Донецького державного університету, Національного університету «Одеська юридична академія» та студенти Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Загалом приїхало близько 40 учасників.

Перед студентами виступили доктор юридичних наук, професор П. С. Пацурківський, доктор юридичних наук, доцент Р. О. Гаврилюк, доктор юридичних наук, професор директор Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності Національної академії правових наук України О. П. Орлюк, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник Науково-дослідного інституту фінансового права О. А. Музика-Стефанчук та ін. [467].

Через рік, 28–29 вересня 2013 р., розпочала роботу Друга Всеукраїнська школа з фінансового права, учасниками якої стали провідні науковці та студенти багатьох вищих навчальних закладів України. Метою школи було обговорення актуальних теоретичних та практичних проблем у сфері фінансового права та правозастосування, сприяння розвитку молодіжної юридичної науки та продовження наукових традицій у вивченні фінансового права, ознайомлення учасників із основними ідеями Чернівецької наукової школи фінансового права.

18–19 жовтня 2014 р. відбулась Третя Всеукраїнська школа з фінансового права. Студенти-правники вивчали парадигми та константи природно-правової доктрини фінансового права, проблеми формування балансу між інтересами людини та держави, правову природу громадянського суспільства та

намагались віднайти компроміс публічного та приватного інтересу в соціумі.

На кафедрі європейського права та порівняльного правознавства стало доброю традицією проведення «круглих столів», у яких беруть участь студенти міжнародно-правової спеціалізації та провідні викладачі кафедри. За останні роки було проведено чотири такі заходи: «Людина – основна цінність правової держави» (10 грудня 2012 р.), «Проблеми реалізації міжнародних виборчих стандартів в Україні» (12 березня 2013 р.), «Міжнародне кримінальне правосуддя» (22 квітня 2013 р.), «Проблеми застосування смертної кари у сучасному світі» (29 квітня 2013 р.).

Навчання на факультеті для освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» завершується державним комплексним екзаменом, для освітньо-кваліфікаційних рівнів «спеціаліст» та «магістр» – державним комплексним екзаменом та захистом науково-дослідних робіт. Для кожного освітньо-кваліфікаційного рівня заздалегідь формуються державні екзаменаційні комісії, до складу яких входять завідувачі кафедр, доктори юридичних наук, кандидати юридичних наук та практикуючі фахівці. Останні, як правило, призначаються головами цих комісій.

Перший випуск спеціалістів та магістрів денної та заочної форм навчання відбувся у 2000 р. (до цього випускники навчалися за освітньо-кваліфікаційним рівнем «юрист»). Серед 330 тогорічних (2000 р.) випускників диплом із відзнакою отримало 28 студентів, або майже 9 %. У 2006 р. з 350 спеціалістів та магістрів такий же диплом отримало 50 студентів, тобто 14,3 %; у 2014 р. з 290 випускників – 13, або 4,5 % (див. додаток X). Загалом з моменту відродження факультету повну вищу освіту здобули майже 6000 студентів, з них майже 600 отримали диплом з відзнакою (10 %).

Важливим кроком у підготовці фахівців-юристів стало створення Єдиного банку даних про випускників юридичного факультету Чернівецького університету. Випускники магістратури та випускники-спеціалісти денної форми навчання зайняті науковою та науково-педагогічною роботою, працюють в органах прокуратури України, в судах України, юристами у різних

зкладах, установах та організаціях, у банківській сфері країни. Окремі з них мають дуже високі професійні досягнення. Зокрема, Кабінет Міністрів України сьогодні очолює А. П. Яценюк, за якого Верховна Рада України проголосувала рекордною кількістю голосів (371) уперше 27 лютого 2014 р. та 27 листопада 2014 р. – вдруге (341 голос). Також із 27 лютого 2014 р. М. Ю. Бурбак став міністром інфраструктури України, а П. Д. Петренко – міністром юстиції України та обіймають ці посади і донині.

Навчально-виховний процес на факультеті забезпечує потужний професорсько-викладацький колектив, який об'єднаний у шість кафедр: філософії та теорії права, конституційного, адміністративного й фінансового права, кримінального права і криміналістики, цивільного права, європейського права та порівняльного правознавства та кафедри правосуддя.

За останні чотири роки (2011–2015 рр.) на факультеті захищено 7 докторських (В. Я. Марчак – 2011 р., О. В. Щербанюк, С. Г. Меленко та Л. І. Заморська у 2014 р., Р. О. Гаврилюк, М. І. Боднарук й А. А. Бутирський – 2015 р.) та понад 20 кандидатських дисертацій.

За кількісними та якісними характеристиками увесь професорсько-викладацький колектив (на постійній основі та сумісники) поділяється так: 13 – доктори юридичних наук, що становить 14,3 %, 57 – кандидати юридичних наук, тобто – 62,6 % та 21 викладач без наукових ступенів та вчених звань, тобто – 23,1 % (див. додаток Ц). Таким чином, більшість нормативних курсів читаються професорсько-викладацьким колективом факультету з науковими ступенями та вченими званнями, що забезпечує високу фахову підготовку майбутніх юристів.

У сучасних умовах, зважаючи на європеїзацію освітніх послуг в Україні, актуальним науково-методичним завданням у вищих навчальних закладах, що готують правників, стає пошук нових ефективних форм і методів вищої правової освіти: від розроблення і введення в навчальні плани нових перспективних дисциплін до впровадження інноваційних методик і форм викладання.

Так, навчальні програми факультету збагатилися новими або оновленими за змістом предметами. Серед них – «Права людини», «Антропологія права», «Об'єктивне і суб'єктивне фінансове право», «Податкове право Європейського союзу» (читається англійською мовою для магістрантів фінансово-правової спеціалізації), «Європейське право навколишнього середовища», «Європейська інтеграція» та ін.

Класичні (традиційні) юридичні дисципліни (конституційне право, міжнародне публічне право, адміністративне право, цивільне право, кримінальне право, цивільне процесуальне право, кримінальне процесуальне право, господарське право, трудове право та ін.) також постійно оновлюються за змістом внаслідок динамічних змін у чинному законодавстві, ратифікації Україною нових міжнародно-правових документів.

У повсякденній педагогічній роботі викладачі факультету використовують різні форми навчання. До класичних належать лекційні та семінарські навчальні заняття, виконання індивідуальних завдань, навчальні практики, контрольні заходи, самостійна робота студентів. Важливою складовою навчального процесу вважається впровадження інноваційних технологій у навчальний процес, що допомагає готувати висококваліфікованих, конкурентноспроможних правників, здатних виконувати складні науково-дослідницькі, фахово-прикладні та творчі завдання.

Високу ефективність навчального процесу на факультеті забезпечує застосування таких методів, форм і прийомів навчальної роботи, як: аналіз помилок, колізій, казусів; аудіовізуальний метод навчання; дискусії із запрошенням фахівців; ділова (рольова) гра (студенти перебувають у ролі законодавця, експерта, юрисконсульта, нотаріуса, клієнта, судді, прокурора, адвоката, слідчого) тощо. Останній метод найбільш поширений на кафедрах правосуддя та кримінального права і криміналістики.

Своєрідним знаком якості і свідченням професійного рівня факультету є опубліковані викладачами підручники, навчальні посібники та методичні рекомендації. Серед них – кілька з грифом Міністерства освіти та науки

України. Вкажемо, зокрема, на підручники: «Фінансове право України» (2006 р.) та «Банковско-фінансово-правовий словарь-справочник» (1998 р.) за редакцією Л. К. Воронової, П. С. Пацурківського «Сучасні проблеми правопізнання» (2000 р.), А. З. Георгіци «Конституційне (державне) право зарубіжних країн» (2008 р.), А. З. Георгіци та С. О. Чикурлія «Міжнародне публічне право» (2002 р.), М. К. Якимчука «Наукові засади управління в органах прокуратури України» (2002 р.), В. Г. Перепелюка «Конституційні процедури. Державне процесуальне право» (2004 р.), Н. С. Федорук «Адміністративне право України (загальна частина)» (2011 р.), М. В. Никифорака «Методика викладання юридичних дисциплін у вищій школі» (2005 р.), «Історія державно-правових інститутів Буковини» (2003 р.), «Історія держави і права зарубіжних країн» (2012 р.) (у співавторстві з О. Д. Максимюком), І. І. Бабіна «Податкове право України» (2012 р.), А. В. Шевчука, М. Д. Дякур «Кримінальне право України (Особлива частина)» (2010 р.), Г. П. Жаровської, О. І. Ющик «Кримінальне право України (Загальна частина)» (2013 р.), В. Я. Марчака «Обмежена осудність» (2010 р.), В. М. Никифорака «Цивільне право України» (2006 р.) (у співавторстві), О. Т. Волощук «Міжнародний комерційний арбітраж» (2011 р.) тощо.

В останні роки викладачами факультету розроблено електронні варіанти з усіх навчальних дисциплін для дистанційного навчання.

В основу підготовки студентів Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія» покладено стандарти, які діють в ОЮА загалом [464].

Абітурієнти зараховуються до вишу на основі конкурсного відбору за сертифікатами Українського центру оцінювання якості освіти. Серед обов'язкових предметів – українська мова і література, історія України; іноземна мова або математика.

Термін навчання для бакалаврів (незалежно від форми навчання) триває 4 роки. Для отримання повної вищої освіти (ОКР «юрист» або «магістр права») на денній формі навчання триває один рік, на заочній – один рік для перших та

два роки для других.

Студенти мають можливість навчатися як за рахунок державних коштів, так і на платній основі. Питома вага студентів-державників денної складає майже 10 % від загальної кількості студентів на курсах.

Навчання з першого курсу розподіляється на спеціалізації: прокуратури та слідства, цивільної та господарської юстиції, судово-адміністративної. Основу навчання складають лекції, семінарські та практичні заняття. Акцент робиться на навчальні дисципліни з урахуванням обраної спеціалізації. Після закінчення другого курсу студенти проходять навчальну практику в органах місцевого самоврядування, починаючи з третього – у відповідних органах, з урахуванням обраної спеціалізації. Магістерська практика поділяється на дві – педагогічну та практичну. Практика триває, як правило, чотири-вісім тижнів.

Семестр завершується складанням заліково-екзаменаційної сесії з предметів, які читалися впродовж нього. Так, наприклад, на першому курсі у першому семестрі заліки складаються з української мови (за професійним спрямуванням), іноземної мови (за професійним спрямуванням), юридичної деонтології, теорії держави і права, канонічного права, латинської мови та правової статистики; екзамен – з історії української культури, філософії, історії держави та права зарубіжних країн, судових та правоохоронних органів України.

Після закінчення четвертого курсу, починаючи з 2012–2013 навчального року, студенти складають державний екзамен з предметів, що є профільними на кожній спеціалізації (до цього на державний екзамен виносилися питання лише з теорії держави і права). Так, студенти судово-адміністративної спеціалізації складають комплексний екзамен із конституційного та адміністративного права; студенти спеціалізації прокуратури та слідства – з кримінального права, кримінального процесу та криміналістики; цивільної та господарської юстиції – з цивільного права, цивільного процесу та господарського права.

Вступ на п'ятий курс навчання відбувається на підставі диплома

бакалавра. Бакалаври-випускники факультету зараховуються за середнім балом додатку до диплома, інші абітурієнти – за результатом комплексного екзамену з правових дисциплін. Для тих, хто бажає навчатися за освітньо-кваліфікаційним рівнем «магістр», обов'язковим є складання вступного екзамену з іноземної мови.

Чернівецький факультет НУ «ОЮА» надає можливість здобуття другої вищої освіти на основі диплому спеціаліста [464]. Однак вибір спеціалізацій для цього обмежений: можливе навчання лише на цивільно-правовій спеціалізації заочної форми навчання. Зарахування відбувається на третій курс.

За час існування Чернівецького факультету НУ «ОЮА» повну вищу освіту тут отримали понад 550 студентів, у тому числі близько 30 – з відзнакою.

Сьогодні контингент студентів факультету досяг понад 750 осіб, майже половина з яких навчається на денній формі. Зокрема, перший курс налічує 61 особу, другий – 55, третій – 104, четвертий – 71, п'ятий – 65 (25 спеціалістів та 40 магістрантів).

Згідно із внутрішнім Положенням про студентські наукові гуртки, студенти факультету займаються науковою роботою в гуртках. Так, на кафедрі теорії та історії держави і права організовано роботу гуртка «Механізми реалізації та здійснення основних прав людини і громадянина» для студентів II–IV курсів. На кафедрі конституційного, адміністративного та фінансового права функціонує гурток під назвою «Проблеми теорії фінансового права», до роботи в якому залучаються студенти III–V курсів. Кафедрою кримінально-правових дисциплін організовано роботу двох гуртків: «Кримінального права», до роботи в якому залучаються студенти II–III курсів, та «Кримінально-процесуального права» – для студентів III–IV курсів. На кафедрі цивільно-правових дисциплін також функціонує два гуртки: «Цивільного права», у роботі якого беруть участь студенти II–IV курсів, та «Цивільно-процесуального права» – для студентів III–IV курсів. Робота в гуртках активізує участь студентів факультету у всеукраїнських та міжнародних конференціях.

Науково-педагогічна діяльність на факультеті здійснюється

професорсько-викладацьким складом чотирьох кафедр: теорії та історії держави і права, конституційного, адміністративного та фінансового права, цивільно-правових дисциплін, кримінально-правових дисциплін.

Прийом на економіко-правничий факультет Буковинського державного фінансово-економічного університету здійснюється згідно з «Правилами прийому до БДФЕУ» за наявності результатів тестів зовнішнього незалежного оцінювання. Абитурієнти також можуть вступити до вишу на базі диплому молодшого спеціаліста, пройшовши співбесіду з фахових дисциплін. Для них термін навчання складає 3 роки.

Підготовка фахівців у виші здійснюється за денною, заочною (дистанційною) та екстернатною формами навчання [136]. На юридичному факультеті підготовка фахівців здійснюється за денною та заочною формами навчання.

Станом на 1 вересня 2014–2015 навчального року загальна кількість студентів-юристів денної форми навчання сягає 165 осіб, з них: першокурсників – 43, другокурсників – 48, третьокурсників – 33, четвертокурсників – 41 [465].

Формами підсумкового (семестрового) контролю з навчальних дисциплін є поточні модульні контролі та екзамени за обсягом навчального матеріалу, визначеного навчальною програмою і в терміни, встановлені навчальним планом [137].

Кожен семестр закінчується складанням сесії. Наприклад, студентам I курсу в першому семестрі виставляють поточні модульні контролі з іноземної мови (за професійним спрямуванням), безпеки життєдіяльності, теорії держави та права, історії держави та права України, історії держави та права зарубіжних країн та юридичної психології; історія України, українська мова (за професійним спрямуванням), юридична деонтологія, організація судових та правоохоронних органів – екзамени [473].

Наприкінці четвертого року навчання студенти складають державний екзамен із господарського та фінансового права.

Викладачами кафедри філософії та права активно використовуються елементи інтерактивних методик викладання: тести, ситуаційні завдання, елементи ділових ігор, підготовка і аналіз правових документів, рецензування та реферування наукової літератури, підготовка та захист наукових робіт із використанням мультимедійної техніки.

Належна увага на кафедрі приділяється науковій роботі студентів. З результатами своїх досліджень вони виступають на засіданнях наукових гуртків, студентських наукових конференціях.

Студенти, навчаючись на юридичному факультеті приватного вищого навчального закладу «Буковинський університет», здобувають освіту за двома освітньо-кваліфікаційними рівнями: «молодший спеціаліст» та «бакалавр».

На 2013–2014 навчальний рік ліцензійний обсяг становив 65 місць для молодшого спеціаліста та 175 місць для бакалаврів, з них 95 – на денну та 80 на заочну форми навчання. Навчання – виключно платне.

За час існування факультет випустив понад 1,5 тисячі фахівців із правознавства, що працюють на різних посадах у правоохоронних органах, судових та державних установах, банках, нотаріаті, адвокатурі, у юридичних відділах державних та приватних промислових підприємств, освітніх закладах. Сьогодні на факультеті навчається на денній формі навчання: на базі дев'ятого класу 238 студентів, на базі одинадцятого – 92 студенти; на заочній формі навчання – 132 студенти [483].

Навчальний рік складається з двох семестрів, кожен з яких закінчується заліково-екзаменаційною сесією. Випускники-бакалаври наприкінці навчання складають комплексний державний екзамен, програма якого обіймає чотири навчальні дисципліни: теорії держави і права, цивільного, кримінального і трудового права. Для цього екзамену формується державна екзаменаційна комісія, на якій головує, як правило, запрошений працівник суду.

Велика увага на факультеті приділяється практичним навикам студентів. Студенти другого, третього та четвертого курсів проходять виробничо-навчальну практику в юридичних відділах районних державних адміністрацій,

адвокатських та нотаріальних конторах, відділеннях МВС України, районних та обласних судах тощо.

Крім цього, набуті теоретичні знання студенти можуть застосовувати на практиці під час роботи в «Юридичній клініці». Як правило, в якості консультантів залучаються студенти старших курсів на добровільних засадах. За результатами роботи клініки проводяться студентські науково-практичні конференції «Юридична клініка: обмін досвідом», на які запрошуються керівники юридичних клінік та студенти інших навчальних закладів [176, с. 13].

Студенти факультету активно залучаються до науково-дослідної роботи кафедр та гуртка з кримінального права, який функціонує на кафедрі кримінально-правових дисциплін, беруть участь у регіональних та загальноукраїнських науково-теоретичних конференціях, соціологічних дослідженнях. Щорічно на базі факультету проводяться міжвузівські студентські конференції та проходить тиждень права, під час якого проводяться лекції, брейн-ринги «Знавці права», виставки сучасної юридичної літератури та стіннівок, зустрічі з працівниками судових та правоохоронних органів.

Примітно, що на факультеті є багато обдарованих студентів-правників. Серед них – студентка четвертого курсу З. Бачинська, переможниця конкурсу творчих студентських робіт у Вінницькому окружному апеляційному суді «Зробимо суд кращим: адміністративні суди України та шляхи вдосконалення їх роботи очима молоді». Конкурс відбувався в листопаді 2013 р.

Таким чином, юридичну освіту на Буковині можна здобути за такими освітньо-кваліфікаційними рівнями: «молодший спеціаліст», «бакалавр», «спеціаліст» та «магістр». Навчання здебільшого платне, однак це не перешкоджає великому напливу бажаючих навчатися на юридичних факультетах ВНЗ Чернівецької області. Для істотного підвищення конкурентоспроможності юридичної вищої освіти Буковини у всеукраїнському та світовому вимірі класичне навчання поєднується з новими перспективними дисциплінами та впровадженими інноваційними методиками і формами викладання.

Навчальний процес у закладах Чернівецької області юридичного спрямування забезпечується висококваліфікованими педагогами, докторами та кандидатами юридичних наук, практиками. Це надає можливість студентам-правникам здобувати ґрунтовну юридичну освіту, що підтверджується великим попитом на випускників цих вишів: майже 90 % з них працевлаштовані за фахом.

4.3 Основні напрямки юридичних наукових досліджень

Відповідно до основних законодавчих актів України про науку і освіту в Україні, здійснення наукової діяльності університетами є обов'язковим, тому наукова діяльність на юридичних факультетах Чернівецької області є невід'ємною складовою освітньої діяльності та здійснюється з метою інтеграції наукової, навчальної і практичної діяльності викладачів-правників. У своїх наукових дослідженнях учені, зберігаючи вірність традиціям, водночас відповідають на світові тенденції розвитку інформаційного суспільства.

Наукову юридичну скарбницю України своїми досягненнями збагачує Чернівецька школа фінансового права. Її засновником став доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України П. С. Пацурківський.

До основних наукових ідей П. С. Пацурківського, які привертають увагу широкого кола науковців – дослідників не тільки фінансового права, але й права в цілому, слід віднести наступні: обґрунтування висновку про феноменологічність фінансового права [371; 372]; застосування системного підходу до пізнання фінансового права [373]; формування нового методологічного інструментарію для забезпечення пізнання якісно оновленого права, у першу чергу методу структурно-функціонального аналізу до правопізнання тощо [369, с. 78].

П. С. Пацурківський став автором природно-позитивної доктрини фінансового права [481], а переконливі аргументи науковця доводять існування кількох стійких методологічних моделей (парадигм) системного підходу до

пізнання об'єктивної реальності. Відповідно до першої парадигми системного підходу, основні завдання системного дослідження лежать у площині знаходження способів рівноваги, збалансованості аналізованих систем [373, с. 54]. Друга парадигма системного аналізу – це аналіз неврівноважених і необоротних станів складних і надскладних динамічних систем [369, с. 78]. Основна системна парадигма, за словами професора, – третя. Вона спрямована на аналіз найрізноманітніших системних теорій, за допомогою яких досліджують об'єкти і їх категоріально-понятійний апарат. П. С. Пацурківський називає цю модель метасистемною парадигмою [373, с. 58].

У рамках згаданих моделей системного підходу до пізнання об'єктивної реальності науковці кафедри проводять власні дослідження системних властивостей фінансового права в цілому та окремих його інститутів та інших складових частин.

Так, доктор юридичних наук, доцент Р. О. Гаврилюк на основі першої парадигми системного дослідження запропонувала й обґрунтувала егалітарну концепцію податкового права, яка, за словами автора, вказує, що зміст податкового права полягає у нормуванні й поєднанні двох невід'ємних сторін, атрибутів єдиного начала – природних потреб індивіда, їх індивідуальної для кожного й загальної для всіх, тобто публічної частини [369, с. 80; 286, с. 30–31]. З висновків науковця випливає, що теоретичним і методологічним ядром егалітарної парадигми податкового права є принцип симетрії приватних і публічних потреб індивіда [282, с. 107].

Нині Р. О. Гаврилюк досліджує доктрину природного права з позицій постнекласичних стандартів науковості, а також генезис методологічних підходів і закономірність еволюції метатрадиції пізнання природного права та обґрунтовує можливість застосування методологічного інструментарію цієї традиції для пізнання податкового права [285].

У 2014 році друком вийшли дві монографії Р.О. Гаврилюк, у яких із філософсько-методологічних позицій антропосоціокультурного підходу досліджується природа податкового права [283; 284]. У цих наукових працях

основна увага приділена витокам податкового права (розглядається як результат дуальної природи людини – індивідуальної та соціальної) та константам податкового права (аналізуються парадигмальні константи етатистської доктрини податкового права) тощо.

Також у рамках першої парадигми системного мислення дослідила феномен інституту фінансового права Л. В. Вакарюк. Як впливає з її праць, під фінансово-правовим інститутом авторка розуміє сукупність структурно-відокремлених фінансово-правових норм, які утворюють цілісний комплекс, достатній для повного та узгодженого регулювання визначеного виду найбільш стійких та функціонально однорідних фінансових відносин або окремих сторін, елементів фінансових відносин, незалежно від їх видової належності [198, с. 7].

У своїх розробках науковець наводить власну класифікацію функцій фінансово-правових інститутів та виділяє дві групи критеріїв їх диференціації: внутрішні (ті, що знаходяться в межах самого фінансового права) та зовнішні (ті, що знаходяться поза його межами) [276, с. 81]. На основі цих критеріїв Л. В. Вакарюк розподіляє функції фінансово-правових інститутів на: установчу, регулятивну, охоронну та інформаційну [275, с. 21].

За допомогою методологічного інструментарію другої парадигми системного пізнання юридичну конструкцію податку дослідив І. І. Бабін. Науковець вперше обґрунтував необхідність розгляду юридичної конструкції податку в двох аспектах: з точки зору законодавчої техніки та з точки зору формальної логіки [193, с. 5]. З точки зору законодавчої техніки «юридична конструкція податку» – це спосіб надання податковій юридичної сили шляхом законодавчого визначення елементів його внутрішньої структури. З точки зору формальної логіки «юридична конструкція податку» – це внутрішня логічно узгоджена будова податку.

Під юридичною конструкцією податку І. І. Бабін розуміє наукову категорію, яка вказує на складну внутрішню будову цього правового явища, на взаємопов'язаність та взаємозумовленість його окремих частин та їх органічних об'єднань [267, с. 87]. Указаний термін найбільш адекватно відображає сутність

логічної побудови (внутрішньої структури) податку.

Системний підхід та структурно-функціональний аналіз у своїх наукових розвідках щодо з'ясування правової природи природоресурсних платежів, їх юридичної конструкції і властивостей використав Д. В. Костя. Під природоресурсними платежами науковець розуміє загальнообов'язкові публічні платежі неподаткового характеру, наділені властивостями компенсаційності та індивідуальної відплатності, установлені законодавчим органом і забезпечені держаним примусом, що сплачуються фізичними та юридичними особами за здійснення спеціального природокористування з метою перерозподілу природної ренти, стимулювання раціонального використання природних ресурсів та дотримання екологічних вимог господарювання [223, с. 13].

Також Д. В. Костя вперше обґрунтував, що право власності є юридичною основою конструкції зобов'язання по сплаті відповідних ресурсних платежів між природокористувачем та державою як публічним розпорядником природного об'єкта від імені народу [223, с. 4].

В. А. Вдовічен працює над комплексним дослідженням поняття, змісту та механізму реалізації податково-правового компромісу інтересів держави та платників податків у податкових правовідносинах. Науковець з'ясував, що податково-правовий компроміс досягається шляхом узгодження інтересів держави і платника податків, при цьому не протиставляє платника податків та державу як одержувача податкових надходжень, а виходить із діалектичної єдності інтересів платників податків, яка проявляється у поєднанні у них власне інтересу приватного та інтересу суспільного [200, с. 4; 277].

Л. І. Вдовічена дослідила правове регулювання діяльності держави у сфері уникнення подвійного оподаткування [201]. Вона встановила, що виникнення подвійного оподаткування детермінується двома видами причин (умов) – фактичними та юридичними. Фактична причина – це здійснення діяльності та отримання доходів платниками податків за межами національної держави, а юридичною (правовою) причиною є відсутність належного правового регулювання діяльності держави у сфері оподаткування таких видів діяльності

та доходів від неї [201, с. 4].

Філософсько-правовий напрямок наукових досліджень також займає одне з провідних місць на юридичному факультеті Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Його зародження пов'язане з науковою діяльністю А. А. Козловського. На факультеті працюють його учні, кандидати юридичних наук, доценти: С. В. Савчук, О. П. Донченко, С. Б. Боднар, О. Д. Максимюк, В. О. Васильчук, а також Н. А. Гураленко.

Дослідження, проведені С. В. Савчуком із юридичної соціології, стали першими у вітчизняному правознавстві [248; 382]. Зокрема, автор довів, що юридична соціологія – це самостійна правова наука, на відміну від соціології права, яка є окремою галуззю загальної соціології, а її предметом виступають специфічні закономірності мікросоціогенезу правових норм, соціодинаміка їх функціонування та безпосередні наслідки соціальної дії як необхідна умова оптимізації правового регулювання [383, с. 109; 384, с. 8]. На відміну від соціології права, об'єктом якої є суспільство як ціле, а право є тільки окремим його елементом, об'єктом юридичної соціології, стверджує вчений, є право як ціле, як самодостатній нормативний феномен у його взаємозв'язках і взаємодії з іншими соціальними чинниками [248, с. 4].

Над філософськими і теоретико-правовими проблемами судового прецеденту як компонента системи джерел працювала Н. А. Гураленко [207; 307]. У своїх дослідженнях науковець уперше в українській юридичній науці здійснила комплексний філософсько-правовий аналіз судового прецеденту як джерела права. Під судовим прецедентом вона розуміє «сформований на попередньому досвіді пізнання за допомогою раціонально-інтуїтивного стилю юридичного мислення результат правотворчої діяльності одного з вищих судів, що містить обов'язкове право положення, яке конкретизує, доповнює чи заміняє нормативне регулювання певних суспільних відносин і слугує підставою для подальшої правореалізаційної діяльності» [307, с. 220].

У 2013 р. друком вийшла монографія Н. А. Гураленко «Суддівське правопізнання: праксеологічний вимір», де автор провела дослідження

концептуальних філософсько-правових ідей щодо пракселогічних спрямувань суддівського правопізнання через аналіз стану і перспектив формування основ сучасного демократичного судочинства та розвитку теорії філософії права [306].

Із застосуванням комплексного підходу, заснованого на єдності онтологічних, гносеологічних, аксіологічних та методологічних характеристик свободи як категорії права з метою виявлення її структурно-функціонального змісту, досліджувала категорію свободи О. П. Донченко [210]. Свободу як категорію права вона визначає як форму творчої самореалізації особистості у структурі філософсько-правового знання та обґрунтовує, що така самореалізація особистості – це формально-змістова категорія сучасного права України, яка базується на динамічній єдності природно-правових і позитивістських засад [210, с. 4]. Таким чином, свобода як категорія права виступає формою самовизначення суб'єктів права стосовно вибору своїх життєвих цілей та засобів їх досягнення [308, с. 50].

Над визначенням змісту філософсько-правової категорії рівності в умовах зміни правової ідеології працює С. Б. Боднар [194]. Дослідження О. Д. Максимюка пов'язані з прямим та опосередкованим гносеологічним обґрунтуванням невідворотності як принципу юридичної відповідальності [225]. Справедливість як категорію права у філософсько-правову вимірі вивчає В. О. Васильчук [199].

Поруч із філософсько-правовим напрямком наукових досліджень на кафедрі філософії та теорії права активно розвивається й історико-правовий. Його представниками є доктор юридичних наук, професор М. В. Никифорак, кандидати юридичних наук, доценти О. Б. Бунчук та І. Ж. Торончук.

М. В. Никифорак найбільшу увагу приділяє дослідженню становища Буковини в державно-правовій системі Австрії (1774–1918 рр.) [238; 349]. В основі багатьох його публікацій – дослідження історії розвитку державно-правових інститутів Буковини в період її перебування у складі Австрії: місцевих органів влади [346; 347], судових та правоохоронних органів [348;

356; 359; 361], органів самоврядування [352; 358], джерел права [353; 354] тощо. Багато уваги М. В. Никифорак приділив вивченню засад правової освіти [292–294; 360; 355; 363–365], а також найбільш цікавим персоналіям юридичної науки на території Буковини [350; 357].

На основі введених у науковий обіг архівних та опублікованих документів і матеріалів М. В. Никифораком уперше висвітлені важливі аспекти історії більшості державно-правових інститутів Буковини, які недостатньо або й зовсім не досліджувалися в попередні періоди історії краю.

І. Ж. Торончук здійснює дослідження статусу Буковини у правовій системі Румунії (1918–1940 рр.) [253]. На підставі аналізу наукової літератури, архівних документів, а також нормативно-правових актів він проаналізував передумови та обставини, за яких Буковина була анексована Румунією 1918 р. Велика увага у наукових розробках І. Ж. Торончука приділена місцевим органам влади, що діяли в Румунії та на Буковині у міжвоєнний період [390; 391]. У деяких працях досліджено зміст, структуру й особливості системи самоврядування на Буковині [389]. Значну наукову цінність складають праці з питань діяльності каральних органів на Буковині (суду, прокуратури, поліції, сигуранци та жандармерії) через малодосліджуваність цієї проблеми у науковій літературі.

О. Б. Бунчук – дослідниця правового світогляду Івана Франка [196]. Значення її досліджень полягає насамперед у тому, що вона вперше у сучасній вітчизняній юридичній науці здійснила комплексний аналіз поглядів І. Я. Франка на загальнотеоретичні та історичні проблеми права.

Загальнотеоретичні дослідження права стали об'єктом наукових розробок доктора юридичних наук, доцента С. Г. Меленка та кандидатів юридичних наук, доцентів С. Б. Карвацької, С. В. Місевича та Н. С. Федорук.

С. Г. Меленко досліджував консолідацію як вид систематизації нормативно-правових актів [229]. З його праць випливає, що консолідація – це самостійний логіко-гносеологічний та ієрархічний вид систематизації нормативно-правових актів, який полягає у впорядкуванні нормативно-

правового матеріалу за об'єктом, суб'єктом, предметом та методом правового регулювання [229, с. 15].

Нині С. Г. Меленко досліджує проблеми основних світоглядних положень давньогрецької філософсько-правової думки у проекції її еволюційного буття під впливом комплексу факторів різноманітної природи й характеру. Результати його досліджень знайшли своє логічне завершення у монографії «Давньогрецькі витoki української філософсько-правової думки» (2013 р.) та захисті докторської дисертації [334; 228].

Теорія управління – предмет наукових пошуків Н. С. Федорук [235; 344]. У своїх дослідженнях вона характеризує теорію управління як окремий напрямок у межах загальної теорії держави і права. Науковець стверджує про наявність двох основних типів доктринальних підходів до розуміння теорії управління як частини юридичної науки: юридичного позитивізму та соціологічного позитивізму [344, с. 99]. Саме із застосуванням соціологічного підходу теорію управління стали визнавати комплексною соціологічною наукою, яка у своїх дослідженнях використовує поняття, категорії та методи не тільки юридичних, а й соціологічних, політологічних та психологічних наук, обґрунтовує Н. С. Федорук.

Сьогодні Н.С. Федорук активно займається вивченням загальнотеоретичних проблем адміністративного права.

Джерела канонічного права стали об'єктом наукового аналізу С.В. Місевича [232]. У працях науковця акцент зроблено на аналізі джерел східно-християнського канонічного права та процесі їх систематизації. Наукова цінність досліджень С.В. Місевича вбачається перш за все у положенні про те, що джерела канонічного права мають усі ключові ознаки джерел права у традиційному розумінні [232, с. 4].

Наукова діяльність С. Б. Карвацької розпочалася як історика права із захистом у 1996 р. кандидатської дисертація на тему «Ризький мир як завершальний етап визвольних змагань українського народу за утворення державності» [215]. Сьогодні її наукові дослідження спрямовані на вивчення

загальнотеоретичних питань. Ряд праць С. Б. Карвацької присвячені юридичній герменевтиці.

Група конституціоналістів на факультеті представлена також досить потужно. Першим конституціоналістом, який на довгі роки пов'язав свою долю з Чернівецьким університетом у цілому та з юридичним факультетом зокрема, став А. З. Георгіца. Науково-педагогічний стаж А. З. Георгіци складає понад 32 роки. За цей час ним написано більше сотні наукових та навчально-методичних праць, серед яких три монографії (дві у співавторстві) та чотири навчальні посібники [291; 297; 298].

Найвизначнішою заслугою професора стала розробка теорії сучасного конституціоналізму. Зокрема, А. З. Георгіца дав авторську дефініцію цього поняття, а також обґрунтував необхідність утвердження конституціоналізму як загальнодержавної ідеології та запропонував введення в науковий обіг правової категорії «конституційний патріотизм» [314, с. 14]. Під конституціоналізмом він розумів складну і специфічну політико-правову категорію, що включає в якості складових структурних елементів доктрину, діюче законодавство та юридичну практику реалізації відповідних ідей і норм, що їх закріплюють [295, с. 59]. Конституційний патріотизм учений визначив як любов та повагу до Основного Закону держави [296, с. 112].

Науковий доробок О. В. Щербанюк складає понад 50 наукових публікацій, у тому числі три монографії [410; 411]. У багатьох наукових працях О. В. Щербанюк аналізує еволюцію ідеї суверенітету в політичному житті суспільства, наукові джерела про народний суверенітет, зміст, принципи та сутнісні ознаки влади народу і народного представництва, системні характеристики принципу конституційного закріплення єдності народного суверенітету і влади народу, розкриває зміст народного суверенітету як джерела державного суверенітету [258]. Дослідження О. В. Щербанюк дозволяють по-новому подивитися на історію розвитку політико-правової думки про народний суверенітет і в цілому збагачують теорію народного суверенітету.

Порівняльним дослідженням інституту глави держави у Франції, Росії та Україні займається О. Т. Волощук [202; 280]. Вона досліджувала, з одного боку, теоретичні питання напівпрезидентської (змішаної) моделі президентства, а з іншого – практику реалізації конституційних норм інституту Глави держави у Франції, Росії та Україні [316].

У своїх працях науковець уточнює доктринальне розуміння понять «президент» та «інститут Президента». Термін «президент» автор пропонує розглядати через юридичну конструкцію «інститут Президента». Юридична організація цього органу держави передається за допомогою відповідного статусу, в якому закріплюються умови його існування, склад та функціонування [281, с. 51].

У 2013 р. у співавторстві з А. З. Георгіцією О. Т. Волощук опублікувала монографію «Концепція розподілу влад: становлення, розвиток, застосування» [291]. У цій праці проведено комплексне порівняльно-правове дослідження процесів формування і втілення в конституційні норми концепції розподілу влад, її здійснення у державах із різними формами правління, зокрема стосовно політичного і державного ладу Великобританії, США, Франції. Особлива увага у монографії приділяється дослідженню проблем формування та розвитку влади демократичного типу в Україні у контексті світового досвіду.

Порівняльно-правове дослідження проблем статусу та професіоналізації діяльності депутатів парламенту на сучасному етапі провела О. Д. Чепель [256; 396]. Їй належить власне визначення поняття «парламентський мандат», під яким вона розуміє публічну функцію, якою член парламенту уповноважується шляхом виборів, зміст якої визначається, як правило, конституцією і згідно з якою парламентарій, представляючи всю націю, бере участь у здійсненні суверенітету народу [256, с. 10].

Багато років над проблемою конституційно-правового статусу суддів в Україні та державах Східної Європи працювала В. І. Чебан [255; 395]. У своїх наукових розробках вона вперше запропонувала покласти в основу розгляду еволюції інституту конституційно-правового статусу суддів у Східній Європі

критерій цивілізованості та виділила у цьому процесі шість періодів: 1) додержавний; 2) давньосхідної держави і права (III–I тисячоліття до н.е.); 3) античної держави і права (друга половина I тисячоліття до н.е. – перша половина I тисячоліття н.е.); 4) середніх віків (середина I тисячоліття н.е. – XVI–XVII ст.ст.); 5) Нового часу (XVII – початок XX ст.); 6) від початку XX ст. до сучасного стану держави і права різних народів [395, с. 71].

При характеристиці конституційно-правового статусу судді В. І. Чебан розвиває положення про те, що його правове регулювання охоплює кілька елементів [395, с. 146]. Перший елемент характеризує порядок формування, тобто призначення або обрання, другий – конституційні принципи правового статусу суддів. Третій елемент містить характеристику прав і обов'язків (повноважень) суддів. Четвертий охоплює підстави (загальні умови) звільнення суддів з посади, а п'ятий – зміст гарантій незалежності суддів.

Проблеми екологічного права досліджує Л. В. Струтинська-Струк [252]. Вона визначила характерні ознаки поняття «біологічна безпека» як складового елемента загального поняття «екологічна безпека». На основі виявлених у процесі дослідження ознак біологічної безпеки наведено власну дефініцію цього поняття. Так, біологічна безпека у сфері здійснення генетично-інженерної діяльності розуміється як стан, за якого попереджається виникнення небезпечних для здоров'я людини та довкілля наслідків використання генетично-модифікованих організмів, що обумовлено відсутністю недопустимого ризику [387, с. 89; 388].

Цивільно-правові дослідження та дослідження з суміжних напрямків на факультеті ведуть Н. М. Процьків, Ю. П. Пацурківський, В. М. Никифорак, Н. Д. Гетьманцева, М. І. Боднарук, О. Я. Орловський, І. Г. Козуб, Я. А. Одовічена та ін.

Н. М. Процьків вивчає правове регулювання розірвання цивільно-правових договорів за цивільним законодавством України. Нею досліджено юридичну природу розірвання договору і поняття «розірвання договору», під яким розуміється акт, спрямований на припинення дії частково або повністю

невиконаного договору, при цьому зобов'язання сторін припиняються на майбутнє [245, с. 8].

На думку науковця, основним способом розірвання договору повинна бути угода сторін, оскільки такий спосіб пов'язаний із безконфліктністю. Уперше в науці цивільного права Н. М. Процьків резюмує, що у випадку односторонньої відмови від виконання договору моментом його розірвання є момент, коли сторона дізналася або повинна була дізнатися про односторонню відмову іншої сторони від договору.

До наукових інтересів Ю. П. Пацурківського належать питання правового режиму майна та проблеми реалізації особистого розсуду власника [241; 375]. У своїх працях він пропонує власне визначення правового режиму майна, під яким розуміється встановлені правовими нормами склад цього майна, порядок його формування, використання і вибуття, а також об'єм прав та обов'язків суб'єктів господарювання з приводу володіння, користування і розпорядження майном, порядок звернення на нього стягнень кредиторів [375, с. 19; 376, с. 38–39].

До форм (видів) правового режиму майна суб'єктів підприємницької діяльності, які забезпечують можливість реалізації права на підприємництво, Ю. П. Пацурківський відносить: право власності, обмежені речеві права та права з речевими ознаками на чуже майно [375, с. 77].

Дослідником теоретико-правових проблем договорів про надання послуг, автором багатьох наукових публікацій, у тому числі навчально-методичних посібників та монографій, є В. М. Никифорак [237; 345]. В. М. Никифору належить комплексне дослідження питань, пов'язаних із здійсненням страхування цивільної відповідальності в ринкових умовах. Зокрема, вченим уперше визначено поняття договору страхування відповідальності як угоди між страховиком і страхувальником, за якою страховик бере на себе зобов'язання в разі настання страхового випадку відшкодувати третім особам в межах ліміту відповідальності збитки, ненавмисно завдані страхувальником, а страхувальник зобов'язується своєчасно вносити страхові платежі та виконувати інші умови

договору [345, с. 55].

На думку В. М. Никифорака, основна особливість договору страхування відповідальності виражається в його меті – захисті майнових інтересів страхувальника від витрат, які можуть бути покладені на нього судом у зв'язку з ненавмисно завданими ним збитками третім особам [345, с. 68]. У відповідності з цим автор розробив поняття первинної та вторинної мети договору страхування відповідальності [237, с. 6]. Так, первинна (основна) мета договору страхування відповідальності – це захист майнових інтересів потенційних заподіювачів шкоди, діяльність чи статус яких зумовлює підвищену ймовірність заподіяння майнової шкоди третім особам, інша мета – вторинна – передбачає забезпечення майнових інтересів третіх осіб, яким у результаті ненавмисних дій чи бездіяльності страхувальника були завдані збитки.

Проблемні питання локального регулювання трудових відносин в умовах ринкової економіки досліджувала Н. Д. Гетьманцева [204]. Необхідність існування локальних норм поряд із нормами загального значення Н. Д. Гетьманцева пояснює тим, що останні не завжди можуть застосовуватись до тих суспільних відносин, окремі види яких на підприємствах відрізняються значною багатогранністю. Локальне правове регулювати в кінцевому підсумку має ту ж саму мету, що і централізоване правове регулювання, стверджує вона. Тому різниця тут вбачається не стільки в меті локального регулювання, скільки в способі його здійснення.

Нині до кола наукових інтересів Н. Д. Гетьманцевої належить вивчення теоретичних питань договірному регулюванню трудових відносин, що знайшло своє відображення в ряді публікацій.

Комплексне дослідження актуальних проблем правового регулювання трудових відносин у нових умовах господарювання, в процесі реформування існуючої і створення нової системи законодавства про працю України здійснив О. Я. Орловський [239]. Він визначає трудові правовідносини в умовах переходу до ринкової економіки як вольові відносини найманого працівника з

власником чи уповноваженим ним органом, фізичною особою, тобто роботодавцем, у сфері застосування і реалізації праці, які ґрунтуються на засадах добровільності і які виражаються у їх взаємних суб'єктивних правах та обов'язках, що визначаються законодавством чи договором і на підставі аналізу юридичної основи поняття трудових правовідносин обґрунтовується поширення норм трудового законодавства на працюючих власників (співвласників) корпоративних підприємств, показуються закономірності та особливості їх правового регулювання [239, с. 6; 366, с. 60–61].

Весь комплекс соціально-трудова відносин науковець поділяє на три рівні: 1) відносини із забезпечення зайнятості, соціальних гарантій та інші, що регулюються на рівні регіону, галузі, національному рівні через відповідні угоди; 2) індивідуальні трудові відносини; 3) колективні трудові відносини з організації праці та соціально-побутових умов праці, що регулюються на рівні підприємства через колективні договори [239, с. 7].

Сьогодні до кола наукових інтересів О. Я. Орловського належить вивчення пенсійного страхування та його правової природи, організаційно-правових основ реформування пенсійної системи України, загальнообов'язкового державного соціального страхування тощо.

І. Г. Козуб досліджує правове регулювання праці осіб зі зниженою працездатністю [220]. У своїх наукових розвідках науковець аргументовано доводить недоцільність оперування такими поняттями, як «інвалід», «особи з обмеженими фізичними і розумовими можливостями», «особи з обмеженою працездатністю», які використовуються в національному законодавстві, та пропонує змінити вищевказані терміни на єдиний – «особи зі зниженою працездатністю» [319, с. 73; 320, с. 51].

І. Г. Козуб уперше запропонувала визнати критерієм віднесення працівників до категорії осіб зі зниженою працездатністю встановлення групи інвалідності [220, с. 5]. На основі встановленої групи інвалідності автор розрізняє осіб зі зниженою працездатністю з I групою інвалідності, осіб зі зниженою працездатністю з II групою інвалідності та осіб зі зниженою

працездатністю з III групою інвалідності.

Проблемними питаннями соціального страхування в Україні займався М. І. Боднарук. Загальнообов'язкове соціальне страхування він визначає як вид суспільно-правових відносин по акумуляції грошових коштів у спеціальному Фонді на випадок настання певної події (страхового ризику) переважно через тимчасову втрату з різних причин здатності особистою працею здобувати кошти на існування себе і своєї сім'ї [269, с. 57]. На думку М. І. Боднарука, соціальне страхування як особливий інститут захисту працюючих від соціального ризику має ряд особливостей, серед яких варто виділити: 1) ця форма соціального захисту поширюється на осіб найманої праці на суспільно-організованих виробництвах, для яких основним і досить часто єдиним джерелом засобів до існування є заробітна плата; 2) це розуміння соціального ризику як закономірного і об'єктивного масового явища, що зачіпає певні досить значні соціально-демографічні та професійні групи, прошарки населення; 3) фінансування програм соціального страхування тією чи іншою мірою здійснюється всіма основними суб'єктами трудових відносин – працівниками, підприємцями та державою [269, с. 57–58].

Сумісник кафедри цивільного права суддя господарського суду Чернівецької області кандидат юридичних наук, доцент А. А. Бутирський досліджував правове регулювання заходів щодо відновлення платоспроможності боржника [197]. Ним зроблена спроба удосконалити класифікацію заходів щодо відновлення платоспроможності боржника шляхом визначення наступних ознак: заходів, спрямованих на створення сприятливих умов для відновлення платоспроможності боржника; заходів санації; заходів, спрямованих на погашення вимог кредиторів [274, с. 159].

Дослідниками проблем міжнародного приватного права на факультеті є О. В. Руденко та С. М. Задорожна.

О. В. Руденко займалася проблемами уніфікації міжнародного приватного права в ЄС [247; 380]. У своїх публікаціях вона вперше запропонувала розрізняти уніфікацію міжнародного приватного права в ЄС та в рамках ЄС на

основі критерію поділу правопорядків на супра-, інтер-, транс- та інтранаціональні. Під супранаціональним правопорядком О.В. Руденко розуміє європейський правопорядок загалом; під інтернаціональним – міжнародний правопорядок, який складається в рамках ЄС; під транснаціональним – своєрідний правопорядок (*sui generis*), локалізований у кордонах ЄС, тобто такий правопорядок, який загалом прийнято називати «soft law», «*lex mercatoria*», «загальні принципи права» тощо; під інтранаціональним – національні правопорядки держав-членів ЄС [247, с. 5].

Практичне значення усього доробку О. В. Руденко полягає в тому, що з'явилася можливість зрозуміти специфіку процесу уніфікації в рамках ЄС, її відмінність і навіть унікальність. Також велике значення наукових праць дослідниці вбачається в аналізі ряду нормативних актів, розроблених у рамках ЄС упродовж останнього десятиріччя і вперше перекладених автором українською мовою, що, на її думку, дозволить спрямувати удосконалення нормативної бази міжнародного приватного права України у відповідності з новими тенденціями, які намітилися останнім часом у рамках ЄС, що сприятиме зближенню обох правових систем.

Автономію сторін у міжнародному приватному праві досліджувала С. М. Задорожна [214; 315]. Наукова новизна праць С. М. Задорожної проявляється в тому, що вона шляхом об'єднання двох аспектів – формального та змістовного – в єдиному понятті, отримала логіку, природу, мету, задачу та результат застосування автономії сторін (волі) у міжнародному приватному праві, тенденцією якого є визнання абсолютності вибору права [214, с. 6].

Група дослідників із кримінального права, кримінології та суміжних напрямків наукових досліджень на факультеті представлена чи не найбільше.

Кримінально-правові проблеми права досліджують А. В. Шевчук, Г. П. Жаровська, О. І. Ющик, М. Д. Дякур, О. М. Боднарук та ін.

Недостатньо розробленими правовими питаннями, які стосуються стадій вчинення злочину, займався А. В. Шевчук [257]. Науковцем розроблене нове оригінальне визначення поняття стадій учинення злочину, під якими він

розуміє сукупність етапів, що мають самостійне юридичне значення, які злочин проходить ступенево у своєму розвитку по висхідній від моменту задуму чи підготовчих дій до моменту реалізації злочинного наміру, до закінченого злочину, тобто до моменту вчинення злочину з формальним складом або до моменту настання суспільно небезпечних наслідків, що вказані у законі для матеріальних складів [402, с. 96]. Також А. В. Шевчук запропонував внести це поняття стадій вчинення злочину в кримінальний закон.

Окрім завершеного та незавершеного готування, автор вважає за необхідне також виділити як самостійний вид готування невдале. Саме такий поділ, на його думку, дозволить розмежувати між собою підготовчі дії, а також надасть можливість при призначенні покарання врахувати характер і ступінь суспільної небезпечності дій, ступінь здійснення злочинного наміру і причини, через які ці дії не призвели до бажаного результату.

Сьогодні А. В. Шевчук досліджує моральні основи кримінального права.

Комплексний теоретичний аналіз інституту співучасті провела Г. П. Жаровська [213]. Вона стверджує, що інститут співучасті має своє специфічне призначення. По-перше, його регламентація в законі дає змогу обґрунтувати відповідальність осіб, які самі безпосередньо не вчиняли злочин, але певним чином сприяли його вчиненню. По-друге, інститут співучасті визначає правила кваліфікації дій співучасників. По-третє, з'являється можливість індивідуалізувати відповідальність і покарання осіб, що брали участь у спільному вчиненні умисного злочину відповідно до принципів законності та справедливості [213, с. 6; 313, с. 111].

Із праць Г. П. Жаровської випливає, що співучасть можлива не лише за прямого, а й за непрямого умислу. В таких випадках ідеться про настання побічних наслідків і про психічне ставлення до них, бажаний результат залишається осторонь кримінально-правового інкримінування [213, с. 8].

Перше комплексне дослідження проблем діяння, пов'язаного з ризиком, належить авторству О. І. Ющик [259]. Вона пропонує власну дефініцію поняття діяння, пов'язаного з ризиком: «вид поведінки, який проявляється у вчиненні

діяння в умовах невизначеності дії (бездіяльності) для відвернення небезпеки або досягнення суспільно корисної мети при усвідомленні суб'єктом можливості вибору варіанта поведінки з урахуванням імовірності нанесення шкоди охоронюваним кримінальним законом інтересам» [259, с. 10].

У своїх працях науковець також пропонує класифікацію видів виправданого ризику з урахуванням сфер діяльності людини. До таких О. І. Ющик відносить: професійний; виробничий; господарський; медичний; творчий; управлінський; ризик у правоохоронній діяльності; педагогічний; спортивний; технічний; екологічний [259, с. 10]. Основне значення видової класифікації ризику полягає в полегшенні правоохоронним органам кримінально-правової оцінки співрозмірності охоронюваних кримінальним законом інтересів при виправданому ризику і суспільно корисної мети ризикованого діяння з допустимими межами спричиненої шкоди [413, с. 114].

М. Д. Дякур досліджувала теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації та відповідальності за замах на злочин [211]. Великий акцент у працях М. Д. Дякур зроблено на непридатний замах: замах на вчинення злочину є непридатним, якщо злочинний результат не настає внаслідок помилки особи в об'єкті (предметі) посягання чи засобах учинення злочину [211, с. 13]. Непридатний замах поділяється на замах на непридатний об'єкт (предмет) і замах із непридатними засобами та характеризується двома ознаками: фактичною і юридичною. Фактична ознака характеризує вчинене діяння як невдале, а юридична ознака дає можливість визначити, в яких випадках непридатний замах не підлягає кримінальній відповідальності [211, с. 10].

Автором обґрунтовано, що замість терміну «непридатний об'єкт» доцільно застосовувати термін «непридатний об'єкт (предмет)», що дозволить залежно від конкретного злочину, який учиняє особа, визначати помилку особи як щодо об'єкта, так і щодо властивостей предмета, які охороняються кримінальним законом і на які посягає особа.

Суперечливим питанням необхідної оборони при посяганні на власність присвятив свої дослідження О. М. Боднарук. Ученим розглянуто врегулювання

застосування необхідної оборони в кримінальному законодавстві зарубіжних країн, правові норми яких складають основу сучасних правових систем світу, а також значна увага приділена захисту власності у цих державах [195, с. 17–18].

Кримінологічні основи права на кафедрі кримінального права і криміналістики досліджують С. І. Нежурбіда, Л. В. Гусар, А. В. Савчук, О. А. Лубко, Т. М. Мельникова.

Механізми і шляхи протидії злочинній необережності вивчав С. І. Нежурбіда [236]. Зокрема, науковець вважає за необхідне удосконалити поняття необережності в кримінальному праві та пропонує наступну дефініцію: «злочин визнається вчиненим з необережності, коли особа, яка його вчинила, могла усвідомлювати суспільно небезпечний характер своєї дії або бездіяльності, передбачала можливість настання його суспільно-небезпечних наслідків, але легковажно розраховувала на їх відвернення або якщо не усвідомлювала, але могла усвідомлювати суспільну небезпечність свого діяння (дії або бездіяльності), не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків, хоча повинна була і могла їх передбачати» [343, с. 97–98].

Для пояснення механізму вчинення злочинів з необережності науковець пропонує розглядати такі злочини як специфічну форму прояву так званого комплексу «сваволі й ілюзій». С. І. Нежурбіда вказує, що відповідно до цього підходу в необережному злочині комплекс сваволі й ілюзій проявляється у формі наміру задовольнити свої потреби таким чином, що це небезпечно випадковим нанесенням шкоди життю, здоров'ю, інтересам інших людей.

У 2013 р. С. І. Нежурбіда опублікував монографію «Етіологія злочину: теорії, аналіз, результат». У монографії зроблено спробу проаналізувати сучасні теорії причин злочинності. Ці теорії С. І. Нежурбіда відносить до філософського, «нетрадиційного» (економіка, фізика, релігія), соціологічного та біологічного напрямів [342, с. 419]. Заслуговує уваги запропонована науковцем теорія злочинної установки як універсальна теорія причин злочинності. С. І. Нежурбіда стверджує, що природа злочинної людини біопсихологічна, а

точніше – біологічна, саме тому як причину злочину, який нею вчиняється, автор розглядає її злочинну установку [342, с. 418].

Інститутові необхідної оборони в його кримінологічних та кримінально-правових аспектах присвячені наукові парці Л. В. Гусар, яка вперше у вітчизняній науці кримінології дослідила особу, що перевищила межі необхідної оборони, а також обґрунтувала, що право на оборону є природним за своїм походженням, тому діяльність «спеціальних суб'єктів» оборони при захисті прав і свобод громадян повинна передусім розглядатися з точки зору реалізації ними цього права, а вже потім – із точки зору виконання службового обов'язку [208, с. 4].

На кафедрі кримінального права і криміналістики працює кандидат медичних наук, доцент Л. М. Гриндей, до наукових інтересів якої належить вивчення теоретичних і практичних проблем судової медицини та психіатрії. Її наукові дослідження втілилися в ряді публікацій з питань судово-медичної експертизи трупів новонароджених у випадках дітовбивства, експертної оцінки патологічного афекту, критеріїв вибору виду заходів медичного характеру тощо [301–303].

Проблемами юридико-психологічного змісту обмеженої осудності займається доктор юридичних наук, професор, сумісник кафедри кримінального права і криміналістики, суддя судової палати у кримінальних справах Апеляційного суду Чернівецької області В. Я. Марчак [226]. Дослідження феномена обмеженої осудності, проведене вченим, відбулося вперше в юридичній психології на теренах України [329].

У своїх працях В. Я. Марчак пропонує власну дефініцію обмеженої осудності. Так, «обмежена осудність – це психічний стан, що не виключає кримінальної відповідальності та покарання, за якого наявний розлад психічної діяльності у вигляді хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки під час вчинення злочину обмежує здатність особи повною мірою усвідомлювати свої дії чи бездіяльність (фактичний бік і суспільну небезпеку діяння) чи

керувати ними» [226, с. 26].

Заслуговує наукової уваги доведена вченим необхідність обов'язкового проведення комплексної судової психолого-психіатричної експертизи в разі наявності в підозрюваних (обвинувачених) або підсудних ознак психічного розладу з метою визначення підстав для визнання їх обмежено осудними [226, с. 4]. В. Я. Марчак вважає, що найбільш доцільно залучати професійних психологів у формі консультацій з питань, що потребують спеціальних психологічних знань; шляхом участі психолога у провадженні судової дії, а також призначення психологічної експертизи [226, с. 29].

Велика роль у становленні науки кримінального права і кримінально-правових досліджень належить доктору юридичних наук, професорові М. К. Якимчуку. На факультеті він працював заступником декана, завідувачем кафедри кримінального права і процесу, нині – прокурор Чернівецької області, державний радник юстиції 3 класу, заслужений юрист України.

У своїх працях М. К. Якимчук розглядає основні засади організації й управління в органах прокуратури України [260; 414]. Велику увагу автор приділив місцю прокуратури в механізмі державної влади, становленню її на сучасному етапі розвитку. Також науковцем визначено напрями трансформації функцій прокуратури та відповідних структурних реорганізацій прокурорської системи, забезпечення наукової організації управління в органах прокуратури тощо.

Правнича думка на кафедрі правосуддя об'єднує представників двох основних галузей процесуальної юридичної науки: кримінально-процесуального та цивільного процесуального права. Наукові здобутки кафедри представлені у працях О. В. Гетманцева, Л. А. Кондрат'євої, А. Л. Паскар, І. Ю. Татулич, В. П. Таранухи, Л. В. Дергача, Н. О. Турман, М. О. Гетманцева, А. С. Цибуляк-Кустевич, І. А. Бутирської та ін.

До кола наукових інтересів О. В. Гетманцева належить вивчення історичних етапів становлення та розвитку цивільного процесу й науки цивільного процесуального права та загальнотеоретичних питань цивільного

процесуального права.

Комплексне, системне наукове дослідження проблеми права неповнолітніх осіб на судовий захист, зокрема, у справах, що виникають із сімейних правовідносин, у порядку цивільного судочинства проводила Л. А. Кондрат'єва [222]. Нею сформульовано авторське визначення права неповнолітньої особи на судовий захист у цивільному процесі, під яким розуміється суб'єктивне право, яке гарантується Конституцією України і належить неповнолітній особі для захисту порушених прав, свобод чи інтересів у порядку цивільного судочинства [222, с. 15].

Л. А. Кондрат'єва запропонувала визнати неповнолітню особу, яка досягла чотирнадцяти років, у справах, що виникають із сімейних правовідносин, самостійним суб'єктом цивільних процесуальних відносин, наділеним процесуальними правами та юридичними обов'язками сторони, та внести це положення в цивільно-процесуальне законодавство [322, с. 57].

Дослідження цивільних процесуальних правовідносин здійснила А. Л. Паскар [240; 368]. Вона запропонувала історично-концептуальну періодизацію процесу виникнення, становлення й розвитку теорії цивільних процесуальних правовідносин у науці цивільного процесуального права. А. Л. Паскар виокремлює три основні періоди: перший період – «Виникнення теорії цивільних процесуальних правовідносин у науці цивільного процесуального права за часів Російської Імперії» – друга половина ХІХ ст. – поч. ХХ ст.; другий період – «Формування радянської теорії цивільних процесуальних правовідносин» – друга половина 20-х років ХХ ст. – кінець 80-х років ХХ ст.; третій період – «Розвиток теорії цивільних процесуальних правовідносин у вітчизняній правовій думці після набуття Україною незалежності» – поч. 90-х років ХХ ст. – наш час [240, с. 8–9].

Л. В. Дергач свої наукові розробки присвятив дослідженню комплексу проблем розслідування вимагань, учинених організованими злочинними групами в сучасних умовах [209].

Окрім наукової роботи, викладачі факультету активно залучаються до

законотворчої діяльності. Наприклад, П. С. Пацурківський є автором та співавтором (разом із Л. К. Вороною та А. А. Нечай) ст.ст. 3, 76, 77 та 98 науково-практичного коментаря Бюджетного кодексу України (2003 р.). До авторського колективу науково-практичного коментаря Кодексу законів про працю України (2003 р.) ввійшли Н. Д. Гетьманцева (глава X) та М. І. Боднарук (глава XVII). Співавтором науково-практичного коментаря Цивільного кодексу України (2004 р.) став В. М. Никифорак.

На засіданнях Конституційного Суду України часто доповідали П. С. Пацурківський та А. З. Георгіца, а перший з них входить до редколегії загальнодержавного періодичного видання «Вісник Конституційного Суду України». Також П. С. Пацурківський із 2011 р. обраний членом експертної ради з права при державній акредитаційній комісії України з ліцензування та акредитації вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації. За сумлінну працю у складах експертних рад Вищої атестаційної комісії України та вагомий внесок у розвиток державної системи атестації наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації наказом від 29 листопада 2010 р. «Про відзначення роботи експертів ВАК України» було відзначено роботу професора та висловлено подяку голови ВАК України В. Ф. Мачуліна.

Викладачі факультету беруть участь у роботі деяких спецрад України. Серед них – М. В. Никифорак та Н. А. Гураленко (Інститут права та психології національного університету «Львівська політехніка»). Багато років членом однієї зі спеціалізованих вчених рад Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого був А. З. Георгіца.

Юридичну науку в Чернівецькому факультеті «ОЮА» представляють достатньо відомі науковці, що займаються дослідженнями окремих напрямків юриспруденції.

Сфера наукових інтересів Т. А. Латковської пов'язана з фінансово-правовим регулюванням організації та функціонування банківської системи в Україні та зарубіжних країнах [224]. Професор досліджувала проблеми організації та функціонування банківської системи України та країн із

розвиненою ринковою економікою, які належать до різних правових систем – англосаксонської та романо-германської.

Ще одним дослідником фінансово-правових проблем є В. В. Хохуляк. У своїх працях він запропонував визначення земельного податку як встановленого законодавчим органом та забезпеченого державним примусом грошового платежу у бюджет, що сплачується власниками землі – фізичними і юридичними особами на засадах обов'язковості, односторонності та індивідуальної безвідплатності з метою задоволення загальносуспільних потреб [254, с. 3–4].

Головна увага дослідника приділяється визначенню податково-правової сутності земельного податку, його характерних ознак та особливостей. Сутність земельного податку, стверджує В. В. Хохуляк, виражається в його функціях, котру він характеризує як зовнішній вираз його внутрішньої сутності як форми перерозподільних відносин між державою та фізичними і юридичними особами – власниками землі [394, с. 215]. До функцій земельного податку, що відображають його сутність і соціально-економічне призначення, науковець відносить фіскальну і контрольну функції [394, с. 99–100].

В. В. Хохуляк також досліджує актуальні проблеми методології науки фінансового права. Результати проведених досліджень уже знайшли своє відображення на сторінках багатьох періодичних видань.

Наймолодшим доктором юридичних наук на факультеті, дослідником розвитку земельного законодавства України є В. Д. Сидор, до кола наукових інтересів якої належить вивчення теоретичних проблем розвитку земельного законодавства України [250].

У монографії «Земельне законодавство України: сучасний стан та перспективи розвитку» (2011 р.) В. Д. Сидор провела аналіз основних тенденцій розвитку земельного законодавства України, особливостей поєднання приватноправових і публічно-правових засад у процесі правового регулювання земельних відносин. Автор науково обґрунтовує перспективи розвитку земельного законодавства, пропонує шляхи підвищення ефективності

правового регулювання земельних відносин та вдосконалення юридичної техніки земельного законодавства. Важливим положенням монографії є наукове обґрунтування необхідності розробки Концепції розвитку земельного законодавства України [386].

Б. П. Сірко досліджував інститут наглядової діяльності транспортного прокурора [251]. Він провів аналіз процесів становлення і розвитку транспортної прокуратури у дореволюційний, радянський і пострадянський періоди.

Юридична наука на економіко-правничому факультеті Буковинського державного фінансово-економічного університету представлена іменами О. В. Меленко, Л. І. Приймак, О. І. Миронюк, І. І. Анциперової, І. І. Романюк, А. Л. Швець та ін.

О. В. Меленко досліджувала внесок Б. О. Кістяківського в розробку методологічних проблем пізнання права і самої правової науки. Нею встановлено, що Б. О. Кістяківський виходив з доволі широких позицій у розумінні методології, розуміючи її як теорію пізнання. Він не обмежував методологію лише методологічними проблемами права, а включав до неї також наукознавчі проблеми самої правової науки. О. В. Меленко аргументовано тезу про те, що Б. О. Кістяківський не був прихильником конкретного концептуального підходу, а схилився до синтетичної (інтегральної) теорії права, зробивши при цьому значний внесок у соціологічне вивчення права, а також у розробку багатьох загальнотеоретичних і методологічних проблем права й держави [227].

Л. І. Приймак вивчала організаційно-правові засади публічних послуг у діяльності державної податкової служби України [244]. Вона запропонувала системну модель комплексного забезпечення публічно-сервісної діяльності органів державної податкової служби України, невід'ємними взаємодіючими складовими якого постають інституційне, правове, інформаційне, кадрове, документаційне, матеріально-технічне та фінансове забезпечення.

На кафедрі активно працюють і молоді науковці, досліджуючи ряд

актуальних як теоретико-правових, так і практичних питань деяких галузей права. Так, реформування права в Україні досліджується в наукових працях О. І. Миронюк [337; 338]. Нововведеннями у податковому праві займається І. І. Анциперова [266]. І. І. Романюк досліджує соціальні пріоритети бюджетної політики України та міжбюджетні відносини [377; 378]. Вдосконаленню кримінально-правових норм у сфері статевої свободи та статевої недоторканості особи, а також підвищенню ефективності правозастосовної практики присвячені наукові розвідки А. Л. Швець [401].

Значно активізувалися наукові дослідження на юридичному факультеті приватного вищого навчального закладу «Буковинський університет». Лише за минуле п'ятиріччя кандидатами юридичних наук стало шість співробітників факультету.

Одним із перших кандидатом юридичних наук на факультеті став В. І. Комарницький, який у 2001 р. в Національному університеті внутрішніх справ України захистив кандидатську дисертацію на тему «Правові питання соціального партнерства в Україні» [221]. У своїх працях він спробував поєднати соціально-історичний та порівняльно-правовий підходи до вивчення сутності, змісту правового механізму соціального партнерства, а також розглядав проблеми взаємодії та розмежування сфер впливу трудового права з цивільним правом. Ці питання, підняті науковцем свого часу, набули особливої ваги у зв'язку з новою кодифікацією цих галузей права в Україні.

Кандидат юридичних наук, доцент В. М. Мельничок працює над науковими дослідженнями криміналістичної характеристики злочинів. Довгий час цей науковець плідно працював на кафедрі кримінального права та процесу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, захистивши у 1998 р. кандидатську дисертацію на тему «Розслідування вимагання в сучасних умовах» [230].

Сьогодні В. М. Мельничок активно сприяє становленню молодого покоління своєї кафедри, залучаючи багатьох до наукової співпраці. Прикладом цього може бути видання колективних монографій: «Розслідування злочинів у

галузі бюджетного законодавства» (2008 р.) та «Розслідування злочинів у галузі кредитно-банківського законодавства» (2008 р.) [335; 336].

Дослідженням проблемних питань теорії права на факультеті займається І.А. Полонка, яка у 2013 р. в Національному університеті «Львівська політехніка» захистила кандидатську дисертацію на тему «Нормативність права: загальнотеоретичний аналіз» [243].

Наукові публікації О. М. Селезньової присвячені теоретичним і процедурним аспектам систематизації банківського законодавства [385]. У подвійному ракурсі вона досліджує банківське законодавство, тобто як частину фінансового законодавства і як предмет майбутньої систематизації [249]. Фінансово-правовою проблематикою режиму фондів коштів бюджетних установ займається Д. П. Ротар [246; 379]. Іншим фахівцем із фінансового права вважається С. Г. Кельбя, яка аналізує правові та організаційні засади фінансового моніторингу на фондовому ринку в Україні [218; 393].

У рамках спеціальності 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право кандидатські дисертації захистили М. М. Гудима («Захист прав споживачів за договором про надання туристичних послуг») та М. М. Гудима («Предмет договору про надання туристичних послуг за законодавством України») [206].

Загалом після 1991 р. із початком деідеологізаційних процесів в усіх суспільних сферах життя України, в тому числі Буковини, набули більшого розмаху правові дослідження, засновані на принципах об'єктивності та всебічності. Наукознавчі розвідки вчених-правників Чернівецької області збагачують новими ідеями всю українську юриспруденцію та представлені іменами відомих сучасників.

Висновки до розділу 4

Після проголошення незалежності України на території Буковини розпочалося відродження юридичної освітньої та наукової традиції, що,

беззаперечно, зумовлено відновленням діяльності юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, створенням мережі вишів, на базі яких були відкриті юридичні факультети, та ряду закладів I-II рівня акредитації.

Підготовка юристів у навчальних закладах Чернівецької області відбувається на основі загальноукраїнських стандартів освіти та з деякими відмінностями з урахуванням їхньої автономії. В останнє десятиліття організаційно-правові переміни в навчальному процесі вишів Буковини зумовлені євроінтеграційними реформами в рамках Болонського процесу, що забезпечує не лише істотне підвищення конкурентоспроможності юридичної вищої освіти у всеукраїнському та світовому вимірах, а й підвищує її роль у суспільних демократичних перетвореннях.

Загалом за роки незалежності України, у зведеному вигляді, буковинські виші підготували більше 8500 фахівців-правників, у тому числі майже 700 випускників отримали диплом з відзнакою. Серед них – відомі політики, судді, прокурори, адвокати, науковці тощо.

Наукова діяльність юридичних факультетів Буковини, на яких зосереджено вагомий інтелектуальний потенціал, є не лише складною інформаційною діяльністю в усіх її проявах, але й інтелектуальною цілеспрямованою творчою роботою. Вона здійснюється у формі фундаментальних і прикладних наукових досліджень та спрямовується на отримання і використання нових знань у сфері права, значною мірою долучається до процесу становлення та розвитку української юриспруденції. Відповідно до сучасних вимог науковці приділяють велику увагу вивченню і дослідженню актуальних проблем правової системи України, захисту прав та інтересів особи і громадянина, займаються розробкою науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій для практичної діяльності. Можна стверджувати про значні наукові досягнення професорсько-викладацьких колективів ВНЗ Чернівецької області в різних галузях юриспруденції. Насамперед загальноновизнаними стали наукові здобутки Чернівецької фінансової школи

права. Широкого розмаху набуває діяльність філософсько-правового та історико-правового напрямків досліджень. Наукову скарбницю України значно збагатили дослідження з конституційного, кримінального, цивільного та міжнародного права. Окремі напрямки наукових пошуків перебувають на етапі свого становлення. Останнім часом спостерігається значна активізація наукової діяльності правознавців Буковини, а новаторські перегляди й переоцінки застарілих теорій і напрямів, переорієнтація наукових досліджень на прогнозування тих соціальних процесів і правових явищ, які відбуватимуться в нашій державі у довгостроковій перспективі, наукове забезпечення процесів удосконалення нормативно-правової бази відповідають викликам ХХІ ст.

ВИСНОВКИ

У дисертації на основі одержаних теоретичних і практичних результатів вирішено поставлене наукове завдання щодо дослідження історико-правового розвитку юридичної освіти та юридичної науки на теренах Буковини у 1875–2015 рр. За допомогою філософських, загальнонаукових та спеціальних методів дослідження обґрунтовано достовірні результати, що мають якісні та кількісні показники.

1. Інтерес до вивчення історії навчальних закладів та наукових установ, їх наукової та освітньої діяльності, юридичної складової освіти і правових досліджень спричинив появу значної кількості досліджень різних періодів історії Буковини: австрійського, румунського, радянського і сучасного. Проте, узагальненої комплексної монографії, яка б здійснила аналіз розвитку юридичної освіти та юридичної науки на Буковині за такий значний історичний період, ані в українській, ані в зарубіжній історіографії наразі не існує. Джерельну базу дослідження склали маловідомі та неопубліковані архівні матеріали, нормативні акти, що становили та становлять правову основу діяльності вишів Буковини з юридичними факультетами, матеріали преси, періодичних видань тощо. Спираючись на великий обсяг наукової літератури, значну джерельну базу та нові методологічні засади, нами проаналізовано розвиток юридичної освіти та науки на Буковині до 2015 р., узагальнено численні історичні факти.

2. Відповідно до політико-правових перетворень на Буковині, у зв'язку із входженням краю в досліджуваний період до складу чотирьох держав (Австро-Угорщини, Румунії, СРСР та України), визначено основні етапи становлення та розвитку юридичної освіти та юридичної науки на Буковині: австрійський (1875–1918 рр.), румунський (1918–1940 рр.), радянський (1940–1991 рр.) та український (1991 р. – по наш час). Кожна історична епоха зробила свій внесок у розвиток юридичної традиції та характеризується певними особливостями.

Перший етап відзначився активним становленням юридичної освітньо-

наукової діяльності на Буковині, що зумовлено заснуванням австрійською владою правничого факультету в Чернівецькому університеті (1875 р.). Зокрема: відкрився доступ до вищої юридичної освіти для широких кіл населення краю; створено унікальну за своїм рівнем систему навчання та сформовано власну педагогічну школу; запроваджено інноваційні програми, навчальні плани й методи навчання; з'явилася можливість забезпечення крайових органів управління високоосвіченими дипломованими спеціалістами тощо. Значний відсоток студентів-правників (у середньому 20 %) становили місцеві жителі української національності. До становлення наукової юридичної традиції Буковинського краю цього періоду причетні всесвітньовідомі науковці, такі як: Є. Ерліх, Г. Гросс та Й. А. Шумпетер.

Другий етап – період перебування Буковини у складі Румунії (1918–1940 рр.), характеризується тотальною румунізацією усіх сфер життя краю, забуттям усього українського, знищенням багатьох культурних надбань попередньої історичної епохи. Це стосується і юридичної освіти та науки. Насамперед преференції у здобутті вищої юридичної освіти надавалися румуномовному населенню краю. Така ж ситуація склалася і в середовищі правничого факультету. Кардинальних змін зазнав навчально-виховний процес: відбулося введення дворівневої системи підготовки юристів, змінилися навчальні програми, терміни навчання і т. д. Занепадає і фундаментальна наука, представлена маловідомими у світовому вимірі румунськими правниками. Позитивним кроком румунської влади став соціальний захист студентства: відкриття нових гуртожитків, стипендіальне та медичне забезпечення тощо.

У роки радянської влади на Буковині не було жодного вишу, який би готував юристів, тому розвиток юридичної освітньо-наукової традиції призупиняється до моменту проголошення незалежності України, зміни ідеологічних поглядів та демократизації суспільства. Підготовку молодших спеціалістів-правників здійснював лише Чернівецький кооперативний технікум (з 1978 р.).

З 1991 р. розпочинається якісно новий етап розвитку юридичної освіти та

юридичної науки на Буковині, що зумовлено відновленням діяльності юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича та створенням ряду вишів з юридичними факультетами. Особливостями цього періоду стали українізація навчального процесу, оновлення програмного та методичного забезпечення, використання інтерактивних методів навчання, збільшення висококваліфікованих спеціалістів-правників, активізація наукових пошуків на принципах всебічності, об'єктивності та лібералізму тощо.

3. З кожною зміною влади на Буковині у 1875–2015 рр. змінювалося й нормативно-правове забезпечення усіх сфер суспільного життя краю. Не оминули законодавчі перетворення і юридичну освіту та науку.

У 1875–1918 рр. в Чернівецькому університеті процес навчання та його зміст визначалися загальноавстрійським законодавством, а з 1899 р. почали регулюватися локальним збірником розпоряджень з питань університетського життя. Австрійська влада формально закріплювала та гарантувала особисті права і свободи студентства, вільний вибір професії, вільнодумство в наукових дослідженнях і поглядах, однак на практиці вони були обмежені, а іноді грубо порушувалися. Зокрема, рівноправності народів та їхніх мов не існувало: в адміністрації та навчальному процесі переважала німецька мова.

З переходом Чернівецького університету під юрисдикцію Румунії у 1918 р. університетське життя почало регламентуватися румунськими нормативно-правовими актами про вищу освіту та актами локального характеру, серед яких – Регламент юридичного факультету (1927 р.), прийнятий на основі Закону Румунії про середню та вищу освіту (1925 р.). Закон про організацію університетського навчання (1933 р.) забезпечив Чернівецькому університетові автономні права в організації навчального процесу та наукових досліджень. Однак, за загального розширення наданих можливостей спостерігалось викорінення всього українського, що призвело до різкого збільшення питомої ваги студентів румунської національності (до 75 %) – попри слабку підготовку частини з них.

Сьогодні підготовка юристів у навчальних закладах Буковини відбувається на основі загальноукраїнських стандартів освіти. Нормативно-правова база включає Конституцію України, Закон України «Про освіту» від 23 травня 1991 р., Закон України «Про наукову та науково-технічну освіту» від 13 грудня 1991 р., Закон України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 р., а також ряд актів локального характеру, серед яких вишівські та факультетські статuti, положення, розпорядження тощо.

4. На правничому факультеті Чернівецького університету в австрійський період його розвитку період навчання поділявся на три групи наук: історії права, державознавства та судочинства. Навчання у кожній із груп завершувалося державним екзаменом, а річних та семестрових екзаменів не було. Класичні лекційні заняття доповнювалися семінарськими, що забезпечувало поглиблення набутих студентами знань, їх підготовку до практичної діяльності та залучення до науково-дослідної роботи. Особливо вирізнявся «семінар живого права» професора Є. Ерліха. Логічним продовженням теоретичного навчання на факультеті були практичні службові заняття у бухгалтерії, реєстратурі, адвокатських та нотаріальних конторах, судових та адміністративних органах. Керівництво практикою та атестація майбутніх юристів здійснювалися досвідченими посадовими особами тих установ, де проходила практика. Високий рівень підготовки підтверджувався значним попитом на випускників факультету. Загалом наймолодший юридичний факультет Австро-Угорщини був створений для забезпечення Буковини кваліфікованими правничими кадрами.

Великих змін зазнав навчальний процес на юридичному факультеті Чернівецького університету у зв'язку з переходом Буковини під владу королівської Румунії. Юридичний факультет був уповноважений самостійно визначати навчальні курси, спеціалізації та створювати секції на факультеті. У відповідності до нового законодавства, на факультеті відбулося введення дворівневої системи підготовки майбутніх фахівців права на зразок румунських вишів: перший етап навчання (3–4 роки) – ліценції та другий етап – докторат

(відповідно 2 та 1 роки), що розподілявся на дві секції: юридичну та політико-економічну. Після закінчення як першого, так і другого етапів навчання склалися державні экзамени. Навчання здебільшого проводилося в лекційній формі. Лише з 1929 р. у практику ввійшли семінарські заняття, насамперед з історії права та цивільного права Румунії. Згодом започатковано семінарські заняття майже з усіх курсів, що читалися на факультеті. Однак встановлена орієнтація на румунізацію процесу навчання негативно відобразилась на привабливості юридичного факультету Чернівецького університету цього періоду. Різко скорочується відсоткова вага студентів української, єврейської та інших національностей (лише студентів-українців з 23 % у 1920–1921 навчальному році до 5 % у 1938–1938 навчальному році).

Пріоритетами сучасної вищої юридичної освіти в Україні є якісна підготовка майбутніх фахівців, рівень сформованості професійної компетентності яких відповідає запитам громадянського суспільства, що активно розвивається. З уведенням Болонського процесу (від 2005 р.) та зовнішнього незалежного оцінювання якості знань майбутніх студентів (від 2008 р.) кардинальних змін зазнали: доступ до вищої освіти, вступ та зарахування на навчання (зовнішня складова), організація навчального процесу, отримання дипломів різних освітньо-кваліфікаційних рівнів (внутрішня складова) тощо. Сьогодні головним завданням при підготовці студентів-правників на Буковині стало їх приведення до міжнародних стандартів освіти. Передовсім це стосується збагачення навчальних програм новими й оновленими інноваційними навчальними курсами, активного залучення студентів до науково-практичної діяльності, підвищення рівня знань та вільного володіння іноземними мовами викладачів і студентів, співробітництва з провідними вузами світу, де здійснюється підготовка правників. Такі підходи забезпечують підвищення рейтингу провідних вишів Буковини з підготовки юристів.

5. В австрійський період розвитку юридичного факультету Чернівецького університету спостерігалось обмеження доступу до юридичної освіти для

вихідців із малозабезпечених верств населення. Це – німецькомовність університету, платність освіти, мізерний стипендіальний фонд тощо. Така ситуація кардинально позначилась на національному складі студентства. Більшість становили євреї та німці, меншість – українці. Незважаючи на труднощі, факультет з моменту заснування за основними кількісними показниками виріс майже у п'ять разів. Так, у перший рік навчання з моменту заснування на факультеті навчалось трохи більше сотні правників, а в 1918–1919 навчальному році – 513 студентів. Загалом більше 1000 фахівців – випускників факультету працювали в різних сферах суспільного життя.

Міжвоєнний (румунський) період історії юридичного факультету Чернівецького університету характеризується значним кількісним зростанням студентського контингенту. З одного боку, це стало наслідком нормативного закріплення дозволу вступати на навчання всім охочим румунської національності, з іншого – фах, здобутий під час навчання на факультеті дуже цінувався місцевим населенням. Внаслідок румунізаторської політики зменшується кількість студентів української національності. Зокрема, у 1933–1934 навчальному році серед 1012 студентів було 487 студентів та студенток румунської національності і лише 67 (59 студентів та 8 студенток) українців. У міжвоєнний період на юридичному факультеті Чернівецького університету було підготовлено більше 2000 правників.

Із відновленням юридичного факультету Чернівецького університету, створенням мережі навчальних закладів з підготовки юристів у Чернівецькій області з'явилася можливість доступу до юридичної освіти широкому загалові українців. Разом з тим збереглися всі можливості вступу для абітурієнтів – випускників шкіл з російською мовою навчання. Кількість охочих вступити та кількість зарахованих студентів щорічно доводять всеукраїнське сприйняття та визнання юридичних факультетів вишів Чернівецької області. Серед сучасних студентів-юристів більш-менш рівномірно представлені вихідці з усіх соціальних груп: інтелігенції, робітництва, селянства, службовців тощо. Поступово розвивається навчання іноземців. Загалом з моменту проголошення

незалежності України буковинські виші підготували більше 8500 кваліфікованих юристів, з них – майже 90 % працевлаштовані за фахом.

6. Професорсько-викладацьким колективом юридикумів Буковини належала і належить провідна роль у навчальному процесі. Навчання на правничому факультеті Чернівецького університету австрійського періоду його розвитку забезпечував висококваліфікований колектив, серед представників якого були знані педагоги, вчені та практики. Окремі з них користувалися великим авторитетом серед світової наукової спільноти та студентів (Є. Ерліх, Г. Гросс, Й. А. Шумпетер та ін.). Колектив цей проіснував до 1919 р. – до часу приєднання Буковини до Румунії. Відтоді змінився весь професорсько-викладацький склад факультету. До нього ввійшли відомі в Румунії професори та доценти.

Новий етап формування науково-педагогічних колективів структурно-функціональних підрозділів юридичного спрямування ВНЗ Буковини розпочався після проголошення незалежності України. У зведеному вигляді навчальний процес на юридичних факультетах вишів Чернівецької області забезпечують 18 докторів юридичних наук, професорів, понад 100 кандидатів юридичних наук, доцентів та близько 50 викладачів без наукових ступенів та вчених звань.

7. З моменту створення університету в Чернівцях розпочинається зародження юридичної наукової традиції на Буковині. Про існування наукових шкіл в австрійський та румунський періоди розвитку юридичної науки говорити було зарано, однак у ті часи почали активно розвиватися деякі напрямки наукових досліджень. До творців юридичної науки на Буковині австрійського періоду належать Є. Ерліх (основоположник соціології права), Г. Гросс (засновник сучасної криміналістики), Й. А. Шумпетер (дослідник фінансової та фінансово-правової науки) й ін. У румунський період розвитку юридичної науки на Буковині здійснювалися дослідження з конституційного права (Г. Алексіану), міжнародного публічного та приватного права, торговельного та вексельного права (М. Гакман); кримінально-порівняльного

права, кримінального процесу та кримінології (К. Редулеску); цивільного та цивільно-порівняльного права, філософії права (Г. Дрегенеску).

Після відновлення у 1991 р. роботи юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича та створення в інших вишах аналогічних структурних одиниць почалося зародження української юридичної наукової традиції на теренах сучасної Буковини. Зараз на базі юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича існує Чернівецька наукова школа фінансового права, функціонують філософсько-правовий, історико-правовий, загальнотеоретичний, конституційно-правовий напрями наукових досліджень. Широкого визнання набувають наукові здобутки представників кримінально-правових напрямків наукових досліджень, цивільно-правових та суміжних наук, міжнародно-правових наук, процесуалістів тощо.

8. Наукова спадщина правознавців австрійського періоду характеризується ліберальними ідеями, думками та поглядами, відгомін яких зберігся й у нинішній юридичній традиції. Передовсім це соціолого-правові дослідження Є. Ерліха. Учений прагнув довести недоцільність обмеження правової науки дослідженням тільки тексту закону і його техніко-правового застосування, отож почав проводити дослідження, які були близькими до сучасних конкретно-соціологічних, намагався дати нове теоретичне обґрунтування існуючого права як суспільного явища, що вийшло за рамки держави. З опублікуванням монографії «Основи соціології права» (1913 р.), він розпочав виокремлення соціології права як окремої науки. Правові дослідження Г. Гросса заклали підґрунтя для формування криміналістики як науки і як навчальної дисципліни. Ним уперше в науковий обіг уведено термін «криміналістика». Значний внесок професора і в розвитку юридичної психології. Наукова спадщина Й. А. Шумпетера має неабияке значення в першу чергу для економічної науки. Однак ряд досліджень цього професора привертають увагу також правників («Як вивчають соціальні науки» (1910 р.); «Криза держави, заснованої на податках» (1918 р.); «Капіталізм, соціалізм,

демократія» (1942 р.) та ін.).

Учені періоду румунської окупації на Буковині залишили після себе порівняно скромну наукову спадщину, лише окремі дослідження викликають інтерес у сучасних правничих колах Румунії. Передовсім це дослідження з конституційного права Г. Алексіану.

На сучасному етапі розвитку юридичної науки на Буковині, особливо в останнє десятиліття, спостерігається піднесення наукової діяльності правознавців Буковини, а їхні парадигмальні ідеї, думки та погляди значною мірою долучаються до процесу становлення юридичної науки України в цілому. Зокрема, вітчизняна наука фінансового права збагатилася дослідженнями П. С. Пацурківського, який став автором соціологічної (природно-позитивної) доктрини. Наукові розвідки Р. О. Гаврилюк доводять антропосоціокультурну природу податкового права. Фінансово-правові дослідження І. І. Бабіна, Д. В. Кості, Л. В. Вакарюк, В. А. Вдовічена, Л. І. Вдовіченої та інших представників Чернівецької школи фінансового права доповнили вітчизняну науку працями з визначення самореферентних начал і системних властивостей фінансового права в цілому й окремих його інститутів із застосуванням феноменологічного, системного, антропосоціокультурного та ряду інших методологічних підходів до пізнання правових явищ. Актуальним проблемам фінансового права присвячені також наукові розвідки Т. А. Латковської, В. В. Хохуляка, І. І. Анциперової, І. І. Романюк, О. М. Селезньової, Д. П. Ротар, С. Г. Кельби.

Філософсько-правові дослідження на юридичному факультеті Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича були започатковані А. А. Козловським, який у 2000 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук «Гносеологічна природа права (філософсько-правовий аналіз)». Йому належить також ряд фундаментальних наукових праць з філософії права, юридичної логіки та гносеології права. А. А. Козловський став одним із засновників фахового міжнародного часопису «Проблеми філософії права». Результати досліджень

С. Г. Меленко знайшли своє закріплення у монографії «Давньогрецькі витoki української філософсько-правової думки» (2013 р.) та захисті докторської дисертації (2014 р.). У філософсько-теоретичному аспекті докторант С. В. Савчук досліджує вину як особливий культурний феномен, що створює експлікативну модель культури, а докторант Н. А. Гураленко стала автором монографії «Суддівське право: практико-правовий вимір» (2013 р.). Дослідження таких філософських категорій як свобода, рівність і справедливість проведені О. П. Донченко, С. Б. Боднаром та В. О. Васильчук. О. Д. Максимюком здійснено обґрунтування невідворотності юридичної відповідальності.

Історико-правова наука представлена дослідженнями М. В. Никифорака, який у 2004 р. захистив докторську дисертацію «Державний лад і право на Буковині в 1774–1918 рр.», та його учнем І. Ж. Торончуком (кандидатська дисертація «Буковина у правовій системі Румунії (1918–1940 рр.)» (2012 р.)).

В області теорії права працюють Л. І. Заморська, яка в 2014 р. захистила докторську дисертацію «Правова нормативність в умовах становлення та розвитку українського права: загальнотеоретичне дослідження», а також Н. С. Федорук, С. В. Місевич, С. Б. Карвацька, О. В. Меленко, О. І. Миронюк, І. А. Полонка та ін.

Із захистом А. З. Георгіцією докторської дисертації «Сучасний парламентаризм: проблеми теорії та практики» (1999 р.) розпочалися конституційно-правові дослідження на юридичному факультеті Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Наукові розвідки його учнів та послідовників О. Т. Волощук, О. Д. Чепель, В. І. Чебан дістали визнання у вітчизняній науковій думці. Їхні дослідження стосуються інституту глави держави, статусу та професіоналізації діяльності депутатів парламенту, правового статусу суддів тощо. Наука конституційного права у 2014 р. збагатилася докторською дисертацією О. В. Щербанюк на тему «Народний суверенітет в політико-правовому будівництві сучасної держави».

До розвитку сучасної української цивілістики в загальноєвропейському

руслі причетні такі буковинські науковці як: Н. М. Процьків, дослідження якої пов'язані з розірванням цивільно-правових договорів; Ю. П. Пацурківський – з'ясував правовий режим майна та проблеми реалізації особистого розсуду власника; В. М. Никифорак досліджує цивільно-правові аспекти договорів про надання послуг та ін.

Теоретичні проблеми трудового права та права соціального захисту досліджені у працях М. І. Боднарука, Н. Д. Гетьманцевої, О. Я. Орловського, І. Г. Козуб, В. І. Комарницького та ін. Перший з них у 2015 р. захистив докторську дисертацію на тему «Проблеми правового регулювання соціального страхування в Україні».

Проблемні питання міжнародного приватного права стали об'єктом дослідження О. В. Руденко та С. М. Задорожної.

Творчий доробок буковинських правників з кримінально-правової тематики, кримінології, криміналістики та юридичної психології, представлений дослідженнями А. В. Шевчука, Г. П. Жаровської, О. І. Ющик, М. Д. Дякур, О. М. Боднарука, С. І. Нежурбіди, Л. В. Гусар, В. Я. Марчака та ін. З 2011 р. на юридичному факультеті Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича вказані науковці працюють над комплексною науковою темою «Актуальні питання протидії злочинності на сучасному етапі розвитку української держави». У вересні 2015 р. С. І. Нежурбіда захистив докторську дисертацію – «Кримінологічне вчення про причинність злочинності».

Цивільно-процесуальні дослідження представлені у публікаціях О. В. Гетманцева, Л. А. Кондрат'євої, А. Л. Паскар, О. В. Підлубної, І. Ю. Татулич та ін., а наукові праці І. Г. Івасюка та Л. В. Дергача сприяють розвитку кримінального процесу в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Архіви

Центральний державний історичний архів України у м. Києві

1. Ф. 274. Киевское губернское жандармское управление, оп. 1, д. 573. Университетская реформа о разрешении женщинам поступать в университеты, 1901 г., 93 л.
2. Ф. 274. Киевское губернское жандармское управление, оп. 4, д. 254. Число преподавателей высших учебных заведений, 1900 г., 345 л.
3. Ф. 442. Канцелярия Киевского, Подольского и Волынского генерал-губернатора г. Киев, оп. 829, д. 39. Правила поведения для студентов российских университетов, 1908 г., 44 л.
4. Ф. 707. Управление попечителя Киевского учебного округа, оп. 41, д. 1. Списки студентов Императорского университета Св. Владимира, 1874–1875 гг., 684 л.
5. Ф. 707. Управление попечителя Киевского учебного округа, оп. 42, д. 172. Дело об учреждении премии для юридических факультетов университетов в память графа М. М. Сперанского, 1876 г., 10 л.
6. Ф. 707. Управление попечителя Киевского учебного округа, оп. 43, д. 1. Расписание лекций на второе полугодие 1877–1878 учебного года на юридическом факультете Императорского университета Св. Владимира, 1877–1878 гг., 489 л.
7. Ф. 707. Управление попечителя Киевского учебного округа, оп. 46, д. 1. Письмо к Господину попечителю Киевского учебного округа, 1880 г., 10 л.
8. Ф. 707. Управление попечителя Киевского учебного округа, оп. 46, д. 7. Циркуляр Министерства народного просвещения от 19 января 1880 г. о запрещении студентам университетов вступать в брак и запрещении принимать в студенты женатых, 1880 г., 5 л.
9. Ф. 707. Управление попечителя Киевского учебного округа, оп. 87, д. 6717. Защита диссертаций на юридическом факультете Императорского

университета Св. Владимира, 1886 г., 295 л.

10. Ф. 707. Управление попечителя Киевского учебного округа, оп. 162, д. 8. Письмо ректора Императорского университета Св. Владимира от 20.08.1912 г. о преподавании на юридическом факультете, 1912 г., 288 л.

11. Ф. 707. Управление попечителя Киевского учебного округа, оп. 294, д. 46. Создание студенческих кружков, 1910 г., 54 л.

Архів Міністерства освіти і науки України

12. Ф. 116. Вищі навчальні заклади України, оп. 19, спр. 17. Про підсумки прийому до вищих навчальних закладів у 2000 році, 2000 р., 289 арк.

13. Ф. 116. Вищі навчальні заклади України, оп. 19, спр. 18. Про стан програмно-методичного забезпечення навчального процесу та його вплив на рівень фундаментальної підготовки студентів у вищих навчальних закладах різних форм власності і підпорядкування, 2000 р., 225 арк.

14. Ф. 116. Вищі навчальні заклади України, оп. 19, спр. 66. Про стан практичної підготовки студентів у вищих навчальних закладах, 2001 р., 245 арк.

15. Ф. 116. Вищі навчальні заклади України, оп. 19, спр. 69. Про призначення ректора Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, 2001 р., 344 арк.

Державний архів Чернівецької області

16. Ф. 3. Буковинська крайова управа, 1854–1918 рр., оп. 1, спр. 4067. Переписка с премьер-министром, Министерством внутренних дел, Наместничеством Галиции и др. учреждениями о торжественном открытии Черновицкого университета, 1875 г., 66 арк.

17. Ф. 3. Буковинська крайова управа, 1854–1918 рр., оп. 1, спр. 4068. Переписка с Министерством культов и просвещения об ассигновании средств на торжественное открытие Черновицкого университета, 1875 г., 9 арк.

18. Ф. 3. Буковинська крайова управа, 1854–1918 рр., оп. 1, спр. 4069. Переписка с Министерством культов и просвещения и Черновицким университетом о составе каталога лекций, 1875 г., 5 арк.

19. Ф. 3. Буковинська крайова управа, 1854–1918 рр., оп. 1, спр. 4070.

Статистические сведения о количестве студентов Черновицкого университета в 1875–1876 учебном году, 1875 г., 7 арк.

20. Ф. 3. Буковинська крайова управа, 1854–1918 рр., оп. 1, спр. 4071. Переписка с Исполнительным комитетом Ландтага Буковины о создании стипендиального фонда для студентов Черновицкого университета, 1875–1876 г., 12 арк.

21. Ф. 3. Буковинська крайова управа, 1854–1918 рр., оп. 1, спр. 4072. Переписка с Министерством культов и просвещения и краевым расчетным отделом о назначении преподавательского состава и служащих Черновицкого университета, 1875 г., 145 арк.

22. Ф. 3. Буковинська крайова управа, 1854–1918 рр., оп. 1, спр. 4076. Переписка с Министерством культов и просвещения об укомплектовании библиотеки Черновицкого университета, 1875–1876 г., 121 арк.

23. Ф. 3. Буковинська крайова управа, 1854–1918 рр., оп. 1, спр. 4172. Уставы отделений и факультетов Черновицкого университета, 1876 г., 10 арк.

24. Ф. 3. Буковинська крайова управа, 1854–1918 рр., оп. 1, спр. 4173. Постановления и переписка с Министерством культов и просвещения и Министерством внутренних дел о создании экзаменационной комиссии при Черновицком университете, 1876 г., 34 арк.

25. Ф. 3. Буковинська крайова управа, 1854–1918 рр., оп. 1, спр. 4180. Прошение студента юридического факультета Черновицкого университета Салтера Морица об оказании денежной помощи, 1876 г., 4 арк.

26. Ф. 3. Буковинська крайова управа, 1854–1918 рр., оп. 1, спр. 4277. Переписка с Центральной статистической комиссией и государственной экзаменационной комиссией Черновицкого университета о составлении статистических сводок по результатам государственных экзаменов и утверждении результатов экзаменов на юридическом факультете в 1876–1877 учебном году, 1877 г., 4 арк.

27. Ф. 3. Буковинська крайова управа, 1854–1918 рр., оп. 1, спр. 4556. Переписка с Высшим краевым судом в г. Львове и уездными управлениями

Буковины о проверке лояльности выпускников юридического факультета в связи с назначением их служащими судов, 1881 г., 12 арк.

28. Ф. 3. Буковинська крайова управа, 1854–1918 рр., оп. 1, спр. 4767. Сообщения Министерства культов и просвещения о присвоении научных званий профессорам Черновицкого университета – Волянчу Василию и Шулеру фон Либлоу Фридриху, 1883 г., 4 арк.

29. Ф. 3. Буковинська крайова управа, 1854–1918 рр., оп. 1, спр. 4771. Переписка с Министерством внутренних дел и Министерством культов и просвещения о выдаче разрешения профессору Черновицкого университета Гравайну Александру на ношение русского ордена «Святой Анны», 1883 г., 10 арк.

30. Ф. 3. Буковинська крайова управа, 1854–1918 рр., оп. 1, спр. 4792. Переписка с Министерством культов и просвещения о ведении следствия по поводу высказывания оскорблений в адрес императора студентом юридического факультета Черновицкого университета Баром Германом, 1884–1894 гг., 14 арк.

31. Ф. 3. Буковинська крайова управа, 1854–1918 рр., оп. 2, спр. 10879. Ведомость профессорского состава и расписание публичных лекций Черновицкого университета на 1877–1878 учебный год, 1877 г., 34 арк.

32. Ф. 3. Буковинська крайова управа, 1854–1918 рр., оп. 2, спр. 10561. Переписка с Министерством культов и просвещения и намесничеством г. Львова о создании фонда стипендий для украинских студентов и студентов других национальностей и о порядке их выдачи, 1876–1899, 33 арк.

33. Ф. 3. Буковинська крайова управа, 1854–1918 рр., оп. 2, спр. 15735. Переписка с Министерством культов и просвещения о назначении членов экзаменационной комиссии на юридическом факультете Черновицкого университета, 1893, 3 арк.

34. Ф. 3. Буковинська крайова управа, 1854–1918 рр., оп. 2, спр. 15734. Переписка с ректором Черновицкого университета о проведении государственных экзаменов. Статистические сведения, 1893 г., 17 арк.

35. Ф. 3. Буковинська крайова управа, 1854–1918 рр., оп. 2, спр. 15745. Переписка с Министерством культов и просвещения о разборе прошений Балеону Ремуса и Василевского о выдаче разрешения на защиту докторской степени при Черновицком университете, 1893 г., 58 арк.

36. Ф. 3. Буковинська крайова управа, 1854–1918 рр., оп. 2, спр. 16504. Переписка с Министерством культов и просвещения о выдаче субсидий профессорам Черновицкого университета Гальбану Альфреду и Циглауеру Фердинанду для поездок с научными целями, 1895–1896 гг., 21 арк.

37. Ф. 3. Буковинська крайова управа, 1854–1918 рр., оп. 2, спр. 16914. Переписка с Министерством культов и просвещения о новом порядке проведения государственных экзаменов на юридических факультетах австрийских университетов, 1896–1897 гг., 35 арк.

38. Ф. 3. Буковинська крайова управа, 1854–1918 рр., оп. 2, спр. 16915. Статистические сведения о результатах выпускных экзаменов на юридическом факультете Черновицкого университета, 1896 г., 12 арк.

39. Ф. 3. Буковинська крайова управа, 1854–1918 рр., оп. 2, спр. 20028. Разрешение на отпуск декану юридического факультета Е. Эрлиху, 1902 г., 1 арк.

40. Ф. 12. Секретаріат Міністерства внутрішніх справ Буковини м. Чернівці, 1918–1923 рр., оп. 1, спр. 4666. Уведомление дирекции полиции г. Черновцы о стычке между румынскими и еврейскими студентами в связи с увольнением профессоров Эрлиха и Ласта, 1921 г., 1 арк.

41. Ф. 216. Чернівецький університет, 1875–1940 рр., оп. 1, спр. 29. Свидетельство о назначении степени доктора права, 1919 г., 1 арк.

42. Ф. 216. Чернівецький університет, 1875–1940 рр., оп. 1, спр. 34. Отчет о работе студенческого общежития в 1919–1920 учебном году, 1919 г., 10 арк.

43. Ф. 216. Чернівецький університет, 1875–1940 рр., оп. 1, спр. 44. Отчет об использовании средств Министерства просвещения на содержание общежития Черновицкого университета, 1924–1925 гг., 8 арк.

44. Ф. 216. Чернівецький університет, 1875–1940 рр., оп. 1, спр. 45. Заявления студентов о выдаче им удостоверений на право получения книг в университетской библиотеке, 1927 г., 20 арк.

45. Ф. 216. Чернівецький університет, 1875–1940 рр., оп. 1, спр. 109. Матрикул студента Карла Адлера, 1920–1921 гг., 5 арк.

46. Ф. 216. Чернівецький університет, 1875–1940 рр., оп. 1, спр. 603. Матрикул студента Грекула Евгения, 1932–1935 гг., 10 арк.

47. Ф. 216. Чернівецький університет, 1875–1940 рр., оп. 2, спр. 357. Ведомости на выплату жалования профессорскому и преподавательскому составу юридического факультета, 1924 г., 20 арк.

48. Ф. 216. Чернівецький університет, 1875–1940 рр., оп. 2, спр. 361. Дело по разбору прошения студента юридического факультета Судита Шулима о выдаче ему справки о посещаемости им занятий, 1926 г., 2 арк.

49. Ф. 216. Чернівецький університет, 1875–1940 рр., оп. 2, спр. 375. Свидетельство о бедности студента юридического факультета Павловского Александра, 1932 г., 1 арк.

50. Ф. 216. Чернівецький університет, 1875–1940 рр., оп. 2, спр. 480. Матрикул студента юридического факультета Макса Риттигштейна, 1884–1888 гг., 13 арк.

51. Ф. 216. Чернівецький університет, 1875–1940 рр., оп. 3, спр. 27. Переписка с ректором университета о передаче части библиотеки, полученной по завещанию умершего помещика Шапирера Сильвернуса, преподавателям университета Гравайну А., Гиллеру К. и др., 1881–1882 гг., 3 арк.

52. Ф. 216. Чернівецький університет, 1875–1940 рр., оп. 3, спр. 103. Протоколы о принятии экзаменов по специальности у студентов юридического факультета, 1910–1913 гг., 87 арк.

53. Ф. 216. Чернівецький університет, 1875–1940 рр., оп. 3, спр. 190. Историческая справка о юридическом факультете Черновицкого университета, 1919–1925 гг., 14 арк.

54. Ф. 216. Чернівецький університет, 1875–1940 рр., оп. 4, спр. 35.

Проект положения об организации учебного процесса в высших учебных заведениях Румынии, 1932 г., 37 арк.

55. Ф. 216. Чернівецький університет, 1875–1940 рр., оп. 4, спр. 36. Копии актов, писем и другие документы расследования случаев национальной и политической дискриминации профессоров и преподавателей Черновицкого университета, 1923–1936 гг., 55 арк.

56. Ф. 216. Чернівецький університет, 1875–1940 рр., оп. 5, спр. 2. Списки студентов юридического и философского факультетов Черновицкого университета, 1906–1921 гг., 54 арк.

57. Ф. 216 Чернівецький університет, 1875–1940 рр., оп. 5, спр. 3. Списки и протоколы о принятии экзаменов по специальности у студентов юридического факультета, 1910–1922 гг., 76 арк.

58. Ф. 216. Чернівецький університет, 1875–1940 рр., оп. 5, спр. 4. Протоколы о принятии экзаменов по специальности у студентов юридического факультета, 1913–1919 гг., 106 арк.

59. Ф. 216. Чернівецький університет, 1875–1940 рр., оп. 5, спр. 5. Протоколы о принятии экзаменов по специальности у студентов юридического факультета, 1919–1923 гг., 126 арк.

60. Ф. 216. Чернівецький університет, 1875–1940 рр., оп. 5, спр. 6. Протоколы о принятии экзаменов по специальности у студентов юридического факультета, 1921–1926 гг., 156 арк.

61. Ф. 216. Чернівецький університет, 1875–1940 рр., оп. 5, спр. 8. Личные листы докторантов секции политической экономии, 1927–1940 гг., 34 арк.

62. Ф. 216. Чернівецький університет, 1875–1940 рр., оп. 5, спр. 9. Студенческая книга посещения занятий, 1928 г., 6 арк.

63. Ф. 216. Чернівецький університет, 1875–1940 рр., оп. 5, спр. 10. Студенческий билет, 1927 г., 4 арк.

64. Ф. 216 Чернівецький університет, 1875–1940 рр., оп. 5, спр. 246. Личное дело студента юридического факультета Грекула Евгения, 1923 г.,

3 арк.

65. Ф. 216 Чернівецький університет, 1875–1940 рр., оп. 5, спр. 819 Личное дело студента юридического факультета Струтинского Ярослава, 1929–1931 гг., 4 арк.

66. Ф. 216. Чернівецький університет, 1875–1940 рр., оп. 5, спр. 1044. Прошение преподавателя Черновицкого университета Е. Эрлиха об уплате ему задолженности по жалованию, 1922 г., 2 арк.

Архів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

67. Оп. 1-ос, од. зб. 2983 Накази з особового складу студентів Чернівецького державного університету імені Юрія Федьковича, 1991 р., 305 арк.

68. Оп. 1-ос, од. зб. 3036. Накази з особового складу студентів Чернівецького державного університету імені Юрія Федьковича, 1992 р., 34 арк.

69. Оп. 1-ос, од. зб. 3090. Накази з особового складу студентів Чернівецького державного університету імені Юрія Федьковича, 1993 р., 310 арк.

70. Оп. 1-ос, од. зб. 3185 Накази з особового складу студентів Чернівецького державного університету імені Юрія Федьковича, 1994 р., 263 арк.

71. Оп. 1-ос, од. зб. 3225. Накази з особового складу студентів Чернівецького державного університету імені Юрія Федьковича, 1995 р., 300 арк.

72. Оп. 1-ос, од. зб. 3226. Накази з особового складу студентів Чернівецького державного університету імені Юрія Федьковича, 1995 р., 302 арк.

73. Оп. 1-ос, од. зб. 3261. Накази з особового складу студентів Чернівецького державного університету імені Юрія Федьковича, 1995 р., 257 арк.

74. Оп. 1-ос, од. зб. 3262. Накази з особового складу студентів

Чернівецького державного університету імені Юрія Федьковича, 1996 р., 240 арк.

75. Оп. 1-ос, од. зб. 3275. Накази з особового складу студентів Чернівецького державного університету імені Юрія Федьковича, 1997 р., 322 арк.

76. Оп. 1-ос, од. зб. 3280. Накази з особового складу студентів Чернівецького державного університету імені Юрія Федьковича, 1997 р., 345 арк.

77. Оп. 1-ос, од. зб. 3286. Накази з особового складу студентів Чернівецького державного університету імені Юрія Федьковича, 1997 р., 298 арк.

78. Оп. 1-ос, од. зб. 3292. Накази з особового складу студентів Чернівецького державного університету імені Юрія Федьковича, 1998 р., 251 арк.

79. Оп. 1-ос, од. зб. 3294. Накази з особового складу студентів Чернівецького державного університету імені Федьковича, 1998 р., 225 арк.

80. Оп. 1-ос, од. зб. 3299. Накази з особового складу студентів Чернівецького державного університету імені Юрія Федьковича, 1998 р., 205 арк.

81. Оп. 1-ос, од. зб. 3310. Накази з особового складу студентів Чернівецького державного університету імені Юрія Федьковича, 1999 р., 247 арк.

82. Оп. 1-ос, од. зб. 3332. Накази з особового складу студентів Чернівецького державного університету імені Юрія Федьковича, 1999 р., 198 арк.

83. Оп. 01-04, Ч. 2. Накази з особового складу студентів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, 2000 р., 240 арк.

84. Оп. 01-04, Ч. 3. Накази з особового складу студентів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, 2000 р., 215 арк.

85. Оп. 01-04, Ч. 4. Накази з особового складу студентів Чернівецького

національного університету імені Юрія Федьковича, 2000 р., 190 арк.

86. Оп. 01-04, Ч. 5. Накази з особового складу студентів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, 2000 р., 187 арк.

87. Оп. 01-04, Ч. 2. Накази з особового складу студентів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, 2001 р., 343 арк.

88. Оп. 01-04, Ч. 3. Накази з особового складу студентів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, 2001 р., 302 арк.

89. Оп. 01-04, Ч. 4. Накази з особового складу студентів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, 2001 р., 289 арк.

90. Оп. 01-04, Ч. 5. Накази з особового складу студентів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, 2001 р., 251 арк.

91. Оп. 01-04, Ч. 1. Накази з особового складу студентів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, 2002 р., 255 арк.

92. Оп. 01-04, Ч. 2. Накази з особового складу студентів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, 2002 р., 247 арк.

93. Оп. 01-04, Ч. 3. Накази з особового складу студентів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, 2002 р., 260 арк.

94. Оп. 01-04, Ч. 4. Накази з особового складу студентів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, 2002 р., 242 арк.

95. Оп. 01-04, Ч. 2. Накази з особового складу студентів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, 2003 р., 231 арк.

96. Оп. 01-04, Ч. 3. Накази з особового складу студентів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, 2003 р., 254 арк.

97. Оп. 01-04, Ч. 4. Накази з особового складу студентів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, 2003 р., 210 арк.

98. Оп. 01-04, Ч. 5. Накази з особового складу студентів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, 2003 р., 203 арк.

99. Оп. 01-04, Ч. 5. Накази з особового складу студентів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, 2004 р., 189 арк.

100. Оп. 01-04, Ч. 7. Накази з особового складу студентів Чернівецького

національного університету імені Юрія Федьковича, 2004 р., 195 арк.

101. Оп. 01-04, Ч. 2. Накази з особового складу студентів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, 2005 р., 172 арк.

102. Оп. 01-04, Ч. 4. Накази з особового складу студентів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, 2005 р., 188 арк.

103. Оп. 01-04, Ч. 6. Накази з особового складу студентів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, 2005 р., 171 арк.

104. Оп. 01-04, Ч. 4. Накази з особового складу студентів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, 2006 р., 220 арк.

105. Оп. 01-04, Ч. 8. Накази з особового складу студентів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, 2006 р., 201 арк.

106. Оп. 01-04, Ч. 9. Накази з особового складу студентів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, 2006 р., 188 арк.

107. Оп. 01-04, Ч. 3. Накази з особового складу студентів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, 2007 р., 195 арк.

108. Оп. 01-04, Ч. 5. Накази з особового складу студентів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, 2007 р., 207 арк.

109. Оп. 01-04, Ч. 8. Накази з особового складу студентів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, 2007 р., 245 арк.

110. Оп. 01-04, Ч. 9. Накази з особового складу студентів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, 2007 р., 250 арк.

111. Оп. 01-04, Ч. 12. Накази з особового складу студентів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, 2007 р., 165 арк.

112. Оп. 01-04, Ч. 4. Накази з особового складу студентів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, 2008 р., 177 арк.

113. Оп. 01-04, Ч. 6. Накази з особового складу студентів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, 2008 р., 192 арк.

114. Оп. 01-04, Ч. 10. Накази з особового складу студентів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, 2008 р.,

178 арк.

115. Оп. 01-04, Ч. 5. Накази з особового складу студентів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, 2009 р., 163 арк.

116. Оп. 01-04, Ч. 9. Накази з особового складу студентів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, 2009 р., 205 арк.

117. Оп. 01-04, Ч. 12. Накази з особового складу студентів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, 2009 р., 340 арк.

118. Оп. 01-04, Ч. 16. Накази з особового складу студентів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, 2009 р., 199 арк.

119. Оп. 01-04, Ч. 7. Накази з особового складу студентів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, 2010 р., 230 арк.

120. Оп. 01-04, Ч. 12. Накази з особового складу студентів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, 2010 р., 235 арк.

121. Оп. 01-04, Ч. 15. Накази з особового складу студентів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, 2010 р., 169 арк.

122. Оп. 01-04, Ч. 20. Накази з особового складу студентів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, 2010 р., 190 арк.

123. Оп. 01-04, Ч. 4. Накази з особового складу студентів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, 2011 р., 166 арк.

124. Оп. 01-04, Ч. 5. Накази з особового складу студентів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, 2011 р., 181 арк.

125. Оп. 01-04, Ч. 7. Накази з особового складу студентів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, 2011 р., 210 арк.

126. Оп. 01-04, Ч. 13. Накази з особового складу студентів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, 2011 р.,

325 арк.

127. Оп. 01-04, Ч. 6. Накази з особового складу студентів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, 2012 р., 230 арк.

128. Оп. 01-04, Ч. 11. Накази з особового складу студентів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, 2012 р., 334 арк.

129. Оп. 01-04, Ч. 20. Накази з особового складу студентів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, 2012 р., 225 арк.

Нормативно-правові акти

130. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

131. Закон України «Про освіту» від 23 травня 1991 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12/page>

132. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 13 грудня 1991 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1977-12/page>

133. Закон України «Про вищу освіту» від 17 січня 2002 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2984-14/page>

134. Закон України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

135. Статут Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича від 22 березня 2007 р. URL: <http://www.chnu.edu.ua/index.php/statut>

136. Положення про організацію навчального процесу в Буковинському державному фінансовому університеті від 27.04.2012 р. Збірник нормативних документів, що регламентують організацію навчального процесу в університеті. Чернівці, 2012. 179 с.

137. Положення про семестровий контроль в Буковинському державному фінансовому університеті від 27.04.2012 р. Збірник нормативних документів, що регламентують організацію навчального процесу в університеті. Чернівці, 2012. 179 с.

138. Положення про юридичну клініку Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Юридичний факультет Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. 2007.

139. Концепція вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника (юриста) відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої (юридичної) професії на юридичному факультеті Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича та відповідного розвитку юридичного факультету від 27.08.2010 р. URL: <http://www.law.chnu.edu.ua/docs/accreditation/2.pdf>

140. Akademische Gesetze und Verordnungen Nach § 17 der allgemeinen Studienordnung zum Gebrauche bei der Immatriculation. Zusammengestellt und herausgegeben von akademischen Senate der k.k. Franz-Josephs-Universität in Czernowitz. Czernowitz: Selbstverlag des akademischen Senate, 1899.

141. Codul învățământului (primar, secundar, surerior). București: Editura Librăriei Pavel Suru, 1929. 851 p.

142. Regulament de ordinea și disciplina studenților Universitari. Cluj: Institutul de arte grafice «Ardealul», 1925. 15 p.

143. Regulament Facultății de drept din Cernăuți / Anuarul Universității din Cernăuți. Anul de studii 1925–1926. Cernăuți: Editura Universității, 1927. 200 p.

144. Regulament pentru acordarea de burse înțară și in străinătate. *Monitorul Oficial*. 1923. № 137. 20 Septembrie.

145. Regulament pentru numirea docenților, agregăților și profesorilor Universitari. *Monitorul Oficial*. 1899. № 246. 10 Februarie.

Преса (хроніка та матеріали без авторства)

146. Васькович Й. Правова культура – правова держава. *Буковина*. 1995. 8 лютого. С. 3.

147. Відомості з усього світу: Від Чернівецького університету. *Голос Буковини*. 1921. № 9. С. 4.

148. Відомості з усього світу: З університету. Іспитова комісія правничо-історичного державного іспиту Чернівецького національного університету.

Голос Буковини. 1919. № 45. С. 4.

149. Відомості з усього світу: К. Ісопеску-Грекул – королівський комісар. *Голос Буковини*. 1919. № 45. С. 4.

150. Віче чернівецької української академічної молоді. *Буковина* (Чернівці). 1909. № 256. С. 3.

151. Бостан Г. К., Богайчук М. А. Університет періоду королівської Румунії. Реорганізація університету та його діяльність. *Університетський вісник*. 1995. № 3, 4.

152. Ботушанський В. М. Буковинські студенти у вузах Австрії. *Університетський вісник*. 1992. № 11.

153. Ботушанський В. М., Приходько Є. С. Чернівецький університет у складі Австро-Угорщини. *Університетський вісник*. 1995. № 2, 3.

154. Гальбан А. Університет Франца-Йосифа в Чернівцях і його зносини з сусідніми державами. *Буковина* (Чернівці). 1900. № 138. С. 3.

155. Дрібні вісті: Іменовання і відзначення. *Буковина* (Чернівці). 1895. № 2. С. 3.

156. Дрібні вісті: З Чернівецького університету. *Буковина* (Чернівці). 1895. № 100. С. 3.

157. Заради завтрашнього діяти сьогодні. Відновлено підготовку юристів. *Університетський вісник*. 1991. 15 травня. С. 1.

158. Криза в Чернівецькій раді. *Буковина* (Чернівці). 1905. № 142. 13 грудня.

159. Мусієнко К. Як створювався університет. *Радянський студент*. 1972. 19 травня. С. 2.

160. Новинки: Александр Гравайн, проф. Черновицкого университета: [Некролог]. *Буковинские ведомости*. 1897. № 29. С. 3.

161. Новинки: Державні стипендії. *Буковина* (Чернівці). 1902. № 30. С. 3.

162. Новинки: Жадання румунських кафедр у Чернівецькому університеті: вимоги румунів. *Буковина* (Чернівці). 1908. № 18. С. 2.

163. Новинки: З Чернівецького університету. Про екзаменаційну

історично-правничу комісію. *Буковина* (Чернівці). 1905. № 110. С. 2.

164. Новинки: З Чернівецького університету. Новий ректор, нові призначення на факультети. *Буковина* (Чернівці). 1906. № 70. С. 3.

165. Новинки: З Чернівецького університету. Перешкоди до вступу русинів. *Буковина* (Чернівці). 1902. № 116. С. 2.

166. Новинки: З Чернівецького університету. Про обрання ректора та деканів факультетів університету. *Буковина* (Чернівці). 1897. № 29. С. 2.

167. Новинки: З Чернівецького університету. Про правничі державні іспити. *Буковина* (Чернівці). 1909. № 211. С. 3.

168. Новинки: З Чернівецького університету. Стипендії. *Буковина* (Чернівці). 1907. № 151. С. 3.

169. Новинки: Іменованє членів іспитової комісії. *Буковина* (Чернівці). 1902. № 116. С. 2.

170. Новинки: Правничі іспитові комісії. *Буковина* (Чернівці). 1905. № 114. С. 3.

171. Новинки: Судові практиканти. *Буковина* (Чернівці). 1897. № 29. С. 2.

172. Новинки: Університетські такси. *Голос Буковини*. 1933. № 10. С. 6.

173. Новинки: Фреквенція Чернівецького університету. Статистика кількості і національного складу студентів. *Буковина* (Чернівці). 1906. № 19. С. 3.

174. Новинки: Черновицкий университет. Факультеты, состав студентов. *Буковинские ведомости*. 1898. № 7. С. 3.

175. Пацурківський П. С. 15 тисяч – за навчання. *Молодь України*. 1991. 6 липня.

176. Приватний вищий навчальний заклад «Буковинський університет»: *Брошура*. Чернівці, 2010. 20 с.

177. Програма курсу «Основи держави і права», за якою будуть складатися вступні іспити на юридичний факультет ЧДУ. *Університетський вісник*. 1991. 18 червня. С. 3.

178. Стефанович Р. Чернівецький університет і русини. *Буковина* (Чернівці). 1899. № 117. С. 2.
179. Ткач М. Науковий центр європейського масштабу. *Університетський вісник*. 1996. № 1. С. 1–2.
180. Турина Л. Вуз отмечает столетие. *Правда*. 1975. 28 октября.
181. Університет в умовах незалежної України (1991–1995 рр.). *Університетський вісник*. 1995. № 6.
182. Халаїм С. Пошуки Ганса Гроса. *Буковинське віче*. 1992. 10 грудня. С. 3.
183. Червінський К. Чернівецькому державному університету – 100 років. *Радянська Буковина*. 1975. 11 жовтня.
184. Чернівецький університет – це європейська Alma-mater. *Час*. 1995. 6 жовтня.
185. Catedre vacante la facultatea de drept din Cernăuți. *Glasul Bucovinei*. 1922. Anul V. P. 1.
186. Curs tinut la Facultatea de Drept a Universitatii din Cernăuți. *Glasul Bucovinei*. 1921. 7 Februarie. P. 3–4.
187. Inaugurarea cursurilor de Doctorat de la Facultatea juridică. *Glasul Bucovinei*. 1922. 23 Noembrie. № 1132. P. 2.
188. Revistă lunară de drept, sociologie și criminologie. 1927. № 3; № 5.
189. Tarnavschi A. Constantin Isopesku-Grecul. *Doctrină, Jurisprudentă și Legislație*. 1938. Anul VI. № 10.
190. Verzeichnis der öffentlichen Vorlesungen an der k.k. Franz-Josephs-Universität zu Czernowitz / Verlag des akademischen Senates. Czernowitz. 1884–1912.

Статистичні матеріали

191. Statistica învățământului din România pe anii școlari 1921/22–1928/1929. București: Tipografia Curții Regale F. Göbl Fil, 1932. 489 p.
192. Statistica învățământului public și particular din România pe anii școlari 1919–1920 și 1920–1921. București: Tipografia Curții Regale F. Göbl Fil, 1924.

293 р.

Дисертації та автореферати дисертацій

193. Бабін І. І. Юридична конструкція податку [Текст]: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. Бабін Ігор Іванович; Чернівецький національний ун-т імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2007. 16 с.

194. Боднар С. Б. Рівність як категорія філософії права [Текст]: автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12. Боднар Сергій Богданович. Львів, 2010. 20 с.

195. Боднарук О. М. Необхідна оборона при посяганні на власність [Текст]: автореферат дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Боднарук Олександр Миколайович; Нац. акад. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. К., 2012. 20 с.

196. Бунчук О. Б. Питання права у науковій спадщині Івана Франка [Текст]: автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Бунчук Оксана Борисівна. Львів, 2009. 20 с.

197. Бутирський А. А. Правове регулювання заходів щодо відновлення платоспроможності боржника [Текст]: автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Бутирський Андрій Анатолійович. К. : Київ. нац. екон. ун-т, 2007. 20 с.

198. Вакарюк Л. В. Інститути бюджетного права як підгалузі фінансового права [Текст]: автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Вакарюк Людмила Василівна; Ін-т законодавства Верх. Ради України. К., 2009. 20 с.

199. Васильчук В. О. Справедливість як категорія права [Текст]: автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12. Васильчук Вікторія Олександрівна; Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2013. 20 с.

200. Вдовічен В. А. Податково-правовий компроміс інтересів платника податків і держави : автореф. дис ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Вдовічен Віталій Анатолійович. К., 2011. 20 с.

201. Вдовічена Л. І. Правове регулювання діяльності держави в сфері

уникнення подвійного оподаткування : автореф. дис ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Вдовічена Лідія Іванівна. Дніпропетровськ, 2012. 20 с.

202. Волощук О. Т. Інститут Президента у Франції, Росії та Україні: конституційні норми і політична практика [Текст] : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.02. Волощук Оксана Троянівна ; Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2008. 20 с.

203. Георгіца А. З. Сучасний парламентаризм: проблеми теорії та практики [Текст] : автореферат дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.02. Георгіца Аурел Зиновійович ; Київський університет імені Тараса Шевченка. К., 1999. 21 с.

204. Гетьманцева Н. Д. Співвідношення централізованого і локального правового регулювання трудових відносин [Текст] : автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Гетьманцева Ніна Дмитрівна. К., 1996. 22 с.

205. Губар К. А. Внесок Києво-Могилянської академії та Київської духовної академії у вітчизняну юридичну освіту, науку і практику (1615–1920 рр.) : автореф. дис ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Губар Катерина Анатоліївна. К., 2015. 20 с.

206. Гудима М. М. Предмет договору про надання туристичних послуг за законодавством України : автореф. дис ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Гудима Мирослава Мирославівна. К., 2013. 20 с.

207. Гураленко Н. А. Судовий прецедент в системі джерел права: філософсько-правовий аспект [Текст] : автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12. Гураленко Наталія Анатоліївна. Львів, 2009. 18 с.

208. Гусар Л. В. Необхідна оборона: кримінологічні та кримінально-правові аспекти: автореф. дис ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Гусар Леся Віталіївна. Одеса, 2009. 17 с.

209. Дергач Л. В. Розслідування вимагань, вчинених організованими злочинними групами, у сучасних умовах [Текст] : автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дергач Леонід Валентинович ; Нац. акад. внутр. справ. К., 2011. 20 с.

210. Донченко О. П. Свобода як категорія права [Текст] : автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12. Донченко Ольга Павлівна. Одеса, 2010. 18 с.

211. Дякур М. Д. Замах на злочин : проблеми кримінально-правової кваліфікації та відповідальності [Текст] : автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Дякур Марія Дмитрівна ; Нац. акад. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. К., 2009. 18 с.

212. Єгорова О. В. Юридична освіта в університетах України ХІХ – початку ХХ ст. (етапи та особливості розвитку) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук : 07.00.01. Єгорова Олена Віталіївна. Дніпропетровськ, 2004. 18 с.

213. Жаровська Г. П. Співучасть у злочині за кримінальним правом України [Текст] : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. Жаровська Галина Петрівна; НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. К., 2004. 19 с.

214. Задорожна С. М. Автономія сторін в міжнародному приватному праві [Текст] : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. Задорожна Світлана Михайлівна ; НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. К., 2006. 20 с.

215. Карвацька С. Б. Ризький мир як завершальний етап визвольних змагань українського народу за утворення державності [Текст] : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. Карвацька Світлана Богданівна ; Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 1996. 19 с.

216. Кахнич В. С. Становлення і розвиток правової освіти та науки на юридичному факультеті Львівського університету (ХVІІ–ХХ ст.): історико-правове дослідження [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Кахнич Володимир Степанович ; Нац. ун-т «Львів. Політехніка». Львів, 2012. 20 с.

217. Кахнич В. С. Становлення і розвиток правової освіти та науки на юридичному факультеті Львівського університету (ХVІІ–ХХ ст.): історико-правове дослідження [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Кахнич

Володимир Степанович ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2012. 256 с.

218. Кельбья С. Г. Правові та організаційні засади фінансового моніторингу на фондовому ринку в Україні: автореф. дис ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Кельбья Стелла Георгіївна. К., 2012 . 20 с.

219. Кобан О. Г. Соціологічна теорія права Є. Ерліха [Текст] : автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Кобан Ольга Геннадіївна. К., 2014. 24 с.

220. Козуб І. Г. Правове регулювання праці осіб зі зниженою працездатністю [Текст] : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.05. Козуб Ірина Георгіївна ; Чернівецький національний ун-т імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2010. 20 с.

221. Комарницький В. І. Правові питання соціального партнерства в Україні : автореф. дис ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Комарницький Вадим Іванович. Харків, 2001. 16 с.

222. Кондрат'єва Л. А. Судовий захист неповнолітніх осіб у цивільному процесі України [Текст] : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. Кондрат'єва Людмила Анатоліївна; НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. К., 2006. 20 с.

223. Костя Д. В. Правова природа природоресурсних платежів : автореф. дис ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Костя Дмитро Вікторович. Львів, 2012. 19 с.

224. Латковська Т. А. Фінансово-правове регулювання організації та функціонування банківської системи в Україні та зарубіжних країнах : порівняльно-правовий аналіз : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук : 12.00.07. Латковська Тамара Анатоліївна. Одеса, 2008. 30 с.

225. Максимюк О. Д. Принцип невідворотності юридичної відповідальності: гносеологічний аспект [Текст] : автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12. Максимюк Олександр Дмитрович. Львів, 2011. 19 с.

226. Марчак В. Я. Юридико-психологічний зміст обмеженої осудності [Текст] : автореферат дис. ... д-ра юрид. наук : 19.00.06. Марчак Віталій Ярославович ; Нац. акад. внутр. справ України. К., 2011. 36 с.

227. Меленко О. В. Методологія правознавства в науковій спадщині Б. О. Кістяківського [Текст] : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.01. Меленко Оксана Володимирівна ; Одеська національна юридична академія. Одеса, 2008. 21 с.

228. Меленко С. Г. Давньогрецькі витоки української філософсько-правової думки : автореф. дис... док. юрид. наук: 12.00.12. Меленко Сергій Гаврилович ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. К., 2014. 35 с.

229. Меленко С. Г. Консолідація як вид систематизації нормативно-правових актів : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. Меленко Сергій Гаврилович ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. К., 2002. 19 с.

230. Мельничок В. М. Розслідування вимагання в сучасних умовах [Текст] : автореферат дис. ... канд. юридичних наук: 12.00.09. Мельничок Володимир Михайлович ; Київський університет імені Тараса Шевченка. К., 1998. 16 с.

231. Микитюк С. О. Організаційно-педагогічні умови викладання правових дисциплін у вищих навчальних закладах України (друга половина XIX – початок XX століття) [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Микитюк Світлана Олегівна; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2007. 22 с.

232. Місевич С. В. Джерела канонічного права (теоретико-правовий аспект) [Текст] : автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Місевич Сергій Васильович. Одеса, 2005. 20 с.

233. Міхневич Л. В. Розвиток юридичної освіти і науки в Київському комерційному інституті – Київському інституті народного господарства (1906–1930 рр.) : автореф. дис ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Міхневич Людмила Володимирівна. К., 2009. 20 с.

234. Міхневич Л. В. Розвиток юридичної науки і освіти в Київському комерційному інституті – Київському інституті народного господарства (1906–1930 рр.) [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук. Міхневич Людмила Володимирівна; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. К., 2009. 299 с.

235. Ней Н. С. Місце теорії управління в правознавстві [Текст] : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. Ней Наталія Сергіївна; Інститут законодавства Верховної Ради України. К., 2006. 20 с.

236. Нежурбіда С. І. Злочинна необережність: концепція, механізм і шляхи протидії [Текст] : автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Нежурбіда Сергій Ігорович. К. : НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. К., 2001. 20 с.

237. Никифорак В. М. Договір страхування відповідальності : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.03. Никифорак Володимир Михайлович. К., 2002. 19 с.

238. Никифорак М. В. Державний лад і право на Буковині в 1774–1918 рр. [Текст] : автореферат дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Никифорак Михайло Васильович. К., 2004. 36 с.

239. Орловський О. Я. Зміст трудових правовідносин у сучасних умовах [Текст] : автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Орловський Олег Ярославович. К. : Київський національний університет ім. Т. Г. Шевченка, 2001. 16 с.

240. Паскар А. Л. Цивільні процесуальні правовідносини: структурно-функціональний аналіз [Текст] : автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Паскар Ауріка Лазорівна. К., 2009. 20 с.

241. Пацурківський Ю. П. Правовий режим майна суб'єктів підприємницької діяльності [Текст] : автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Пацурківський Юрій Петрович. К. : Рад. школа, 2001. 19 с.

242. Писарева Е. А. Організаційно-правові основи діяльності університетів Російської імперії другої половини XIX ст. (на матеріалах України) [Текст] : дис...канд. юрид. наук : 12.00.01. Писарева Елла Анатоліївна ; Національний ун-т внутрішніх справ. Харків, 2001. 224 с.

243. Полонка І. А. Нормативність права: загальнотеоретичний аналіз : автореф. дис ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Полонка Іванна Анатоліївна. Львів, 2013. 19 с.

244. Приймак Л. І. Публічні послуги в діяльності державної податкової служби України: організаційно-правові засади [Текст] : автореферат дис. ... канд. юридичних наук: 12.00.07. Приймак Людмила Іванівна; Національний університет біоресурсів і природокористування України. К., 2013. 21 с.

245. Процьків Н. М. Правове регулювання розірвання цивільно-правових договорів за цивільним законодавством України [Текст] : автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Процьків Наталія Миколаївна. К. : Київський національний університет ім. Т. Г. Шевченка, 2003. 19 с.

246. Ротар Д. П. Фінансово-правовий режим фондів коштів бюджетних установ : автореф. дис ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ротар Дана Петрівна. К., 2011. 20 с.

247. Руденко О. В. Уніфікація міжнародного приватного права в Європейському Союзі [Текст] : автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Руденко Оксана Валеріївна. К., 2007. 18 с.

248. Савчук С. В. Юридична соціологія : предмет і місце в системі юридичних наук : автореф. дис ... канд. юрид. наук: 12.00.12. Савчук Сергій Вікторович. К., 2002. 20 с.

249. Селезньова О. М. Систематизація банківського законодавства як шлях удосконалення фінансово-правового регулювання банківської діяльності в Україні : автореф. дис ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Селезньова Ольга Миколаївна. Ірпінь, 2009. 20 с.

250. Сидор В. Д. Теоретичні проблеми розвитку земельного законодавства України : автореферат... д-ра юрид. наук, спец.: 12.00.06. Сидор Вікторія Дмитрівна. К. : НАН Укр. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 2012. 36 с.

251. Сірко Б. П. Наглядова діяльність транспортного прокурора : сучасний стан і перспективи розвитку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.10. Сірко Богдан Петрович. Одеса, 2011. 20 с.

252. Струтинська-Струк Л. В. Правове забезпечення біобезпеки при здійсненні генетично-інженерної діяльності [Текст] : автореф. дис... канд. юрид.

наук: 12.00.06. Струтинська-Струк Людмила Владиславівна ; НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. К., 2005. 20 с.

253. Торончук І. Ж. Буковина у правовій системі Румунії (1918–1940 рр.): автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.01. Торончук Іван Желувич; Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2012. 19 с.

254. Хохуляк В. В. Правове регулювання земельного податку в Україні : автореф. дис.... канд. юрид. наук : 12.00.07. Хохуляк В'ячеслав Віссаріонович. Ірпінь, 2003. 17 с.

255. Чебан В. І. Конституційно-правовий статус суддів в Україні та державах Східної Європи (порівняльно-правовий аналіз): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Чебан Вікторія Іванівна; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2012. 20 с.

256. Чепель О. Д. Проблеми статусу та професіоналізації діяльності депутатів парламенту на сучасному етапі (порівняльно-правове дослідження) [Текст]: автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Чепель Ольга Дмитрівна ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2009. 21 с.

257. Шевчук А. В. Стадії вчинення злочину [Текст] : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. Шевчук Андрій Васильович; Київський національний ун-т ім. Т. Г. Шевченка. К., 2002. 20 с.

258. Щербанюк О. В. Народний суверенітет в політико-правовому будівництві сучасної держави [Текст] : автореферат дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02. О. В. Щербанюк ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. К., 2014. 36 с.

259. Ющик О. І. Кримінально-правове регулювання діяння, пов'язаного з ризиком, за законодавством України [Текст] : автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Ющик Олена Іванівна. Одеса, 2004. 19 с.

260. Якимчук М. К. Організаційно-правові основи управління в органах прокуратури України [Текст] : автореферат дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Якимчук Микола Костянтинівич. К. : Рад. шк., 2002. 32 с.

Спеціальна література

261. Адлер К. Ответственность без вины в гражданском и уголовном

праве: Академическая речь. СПб. : Изд. Юрид. кн. магазина Н. К. Мартынова, 1913. 43 с.

262. Антонов В. М. Запоздавшая реплика: об одной из последних работ Ойгана Эрлиха. *Российский ежегодник теории права*. 2009. № 2. С. 322.

263. Антонов В. М. Интеграция знания о праве и обществе в творчестве Ойгена Эрлиха. *Государство и право*. 2011. № 1. С. 79–87.

264. Антонов В. М. Социология права Ойгена Эрлиха. *Правоведение*. 2008. № 6. С. 128–137.

265. Антону Антоновичу Козловському – 50 років. *Проблеми філософії права*. Чернівці, 2010–2011. Т. VIII–IX. С. 467–468.

266. Анциперова І. І. Податок на нерухомість як нововедення Податкового кодексу України. *Майбутнє правової системи України очима науковців* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Одеса, 2011. С. 33–35.

267. Бабін І. І. Юридична конструкція податку [Текст] : монографія. Чернівці : Рута, 2008. 272 с.

268. Бігун В. С. Євген Ерліх: життя і правознавча спадщина (актуальний наукознавчий нарис). *Проблеми філософії права*. Чернівці, 2005. Т. III. № 1–2. С. 105–126.

269. Боднарук М. І. Соціальне страхування в Україні: правові аспекти становлення та розвитку. Чернівці : Рута, 2002. 247 с.

270. Боднарук М. І. Державне соціальне страхування. Глава 17. Науково-практичний коментар до Кодексу законів про працю України. Харків : Консум, 2003. С. 772–808.

271. Буковина 1918–1940 рр.: зовнішні впливи та внутрішній розвиток (Матеріали і документи). Упор. та ред. С. Д. Осачука; Резюме нім. та англ. мов. Чернівці : Зелена Буковина, 2005. 328 с.

272. Буковина. Визначні постаті: 1774–1918 (Біографічний довідник). Автор-упор. О. М. Павлюк. Чернівці : Золоті литаври, 2000. 252 с.

273. Бурдяк В. І. Становлення і розвиток соціологічних концепцій права.

Чернівці : Рута, 2001. 84 с.

274. Бутирський А. А. Заходи щодо відновлення платоспроможності боржника як шлях подолання банкрутства: монографія. Чернівці : Книги – ХХІ, 2008. 180 с.

275. Вакарюк Л. В. Юридична природа фінансово-правового інституту. *Наук. вісник Чернівецького університету*: Зб. наук. праць. Чернівці : Рута, 2004. Вип. 227 : Правознавство. С. 19–22.

276. Вакарюк Л. В. Функції фінансово-правових інститутів. *Наук. вісник Чернівецького університету*: Зб. наук. праць. Чернівці : Рута, 2004. Вип. 253 : Правознавство. С. 81–83.

277. Вдовічен В. А. Податково-правовий компроміс інтересів платника податків і держави : монографія. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2012. 272 с.

278. Вища педагогічна освіта і наука України : історія, сьогодення та перспективи розвитку. Чернівецька обл. Ред. рада вид. : В. Г. Кремень (гол.) [та ін.] ; редкол. тому: С. В. Мельничук (гол.) [та ін.]. К. : Знання України, 2011. 279 с.

279. Восьний В. Правова концепція С. Дністрянського. *Право України*. 1999. № 6. С. 116–118.

280. Волощук О. Т. Інститут Президента у Франції, Росії та Україні: конституційні норми і політична практика : монографія. Чернівці : Технодрук, 2009. 260 с.

281. Волощук О. Т. Правова природа інституту президента. *Науковий вісник Чернівецького університету*: Зб. наук. праць. Чернівці : Рута, 2007. Вип. 375 : Правознавство. С. 47–52.

282. Гаврилюк Р. Принцип симетрії приватних та публічних потреб індивіда – теоретичне ядро егалітарної парадигми податкового права. *Право України*. 2009. № 2. С. 107.

283. Гаврилюк Р. А. Антропосоциокультурный код налогового права. Кн. 1 : Истоки налогового права [Текст]. Черновцы : Черновицкий нац. ун-т, 2014. 452 с.

284. Гаврилук Р. А. Антропосоциокультурный код налогового права. Кн. 2 : Константы налогового права [Текст]. Черновцы : Черновицкий нац. ун-т, 2014. 804 с.

285. Гаврилук Р. А. Методологическая традиция доктрины естественного права : монографія. Черновцы : Черновицкий нац. ун-т, 2012. 788 с.

286. Гаврилук Р. О. Егалітарна (інструментально-потребова) концепція податкового права. *Право України*. 2007. № 10. С. 48–49.

287. Гаврилук Р. О. Дія норм податкового права в часі, просторі та за колом осіб. Чернівці : Рута, 2002. 392 с.

288. Гауке Франц. Про деякі питання парламентського права. Інавгураційна ректорська промова, виголошена 1 грудня 1900 р. Пер. з нім. А. Вишинського; Наук. ред. перекл. і передмова М. Никифорака, Т. Грекул-Ковалик. *Науковий вісник Чернівецького університету* : Зб. наук. праць. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2012. Вип. 628 : Правознавство. С. 5–11.

289. Георгіца А. З. Конституційне право зарубіжних країн: підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. М-во освіти і науки України, Чернів. нац. ун-т імені Юрія Федьковича. Тернопіль : Астон, 2003. 431 с.

290. Георгіца А. З. Соціологія права Євгена Ерліха: на шляху до інтеграційного праворозуміння. *Науковий вісник Чернівецького університету*: Зб. наук. праць. Чернівці : Рута, 2012. Вип. 618 : Правознавство. С. 7–12.

291. Георгіца А. З., Волощук О. Т. Концепція розподілу влад: становлення, розвиток, застосування [монографія]. Чернівці : Технодрук, 2013. 312 с.

292. Георгіца А. З., Марчук В. П., Никифорак М. В., Пацурківський П. С. Юридичний факультет Чернівецького університету (Історичний нарис). Ерліхівський збірник. Чернівці : ЧДУ, 1995. Вип. 2. С. 3–20.

293. Георгіца А. З., Никифорак М. В. З історії юридичного факультету у 1918–1940 рр. *Науковий вісник Чернівецького університету*: Зб. наук. праць. Чернівці : Рута, 2006. Вип. 333 : Правознавство. С. 5–8.

294. Георгіца А. З., Никифорак М. В. Маловідомі сторінки історії юридичного факультету Чернівецького університету. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2004. № 6 (32). С. 5–12.

295. Георгіца А. З., Словська І. Є. Конституціоналізм як категорія науки конституційного права. *Науковий вісник Чернівецького університету*: Зб. наук. праць. Чернівці : Рута, 2001. Вип. 103 : Правознавство. С. 57–60.

296. Георгіца А. З. Законодавча влада – поняття, правова природа, головне призначення, місце і роль законодавчої влади в загальній системі органів публічної влади. *Право України*. 2009. № 11. С. 100–117.

297. Георгіца А. З. Конституційно-правові інститути зарубіжних країн. Чернівці : Рута, 1994. 138 с.

298. Георгіца А. З. Сучасний парламентаризм: проблеми теорії та практики. Чернівці : Рута, 1998. 484 с.

299. Грекул-Ковалик Т. А. З історії формування концепції «живого права» Євгена Ерліха. *Соціологія права*. 2012. № 2–3 (4–5). С. 54–57.

300. Грекул-Ковалик Т. А. Юридична клініка як інтерактивний метод підготовки правників (на прикладі юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича). *Філософські, методологічні, соціологічні та психологічні проблеми права* : матеріали 4-ї Міжн. наук.-теор. конф. (Чернівці, 28-29 травня 2011 р.). Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. С. 342–348.

301. Гриндей Л. М. Критерії вибору виду заходів медичного характеру. *Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні*: матеріали VI Всеукраїнської наук.-практ. конф. (28–29 квітня 2005 р.). Острого : Правничий факультет Національний університет «Острозька академія», 2005. С. 376–377.

302. Гриндей Л. М. Патологічний афект: особливості експертної оцінки. *Держава і право* : Зб. наук. праць. Юридичні науки (Спецвипуск). К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2005. С. 105–109.

303. Гриндей Л. М. Судово-медична експертиза трупів новонароджених

у випадках дітовбивства. *Науковий вісник Чернівецького університету* : Зб. наук. праць. Чернівці : Рута, 2005. Вип. 273 : Правознавство. С. 118–122.

304. Гриценко І., Никифорак М., Гіждіван Л. Професорсько-викладацький склад юридичного факультету університету Франца-Йосифа в Чернівцях: формування і діяльність : матеріали III Міжнар. історико-краєзнавчої наук. конф., присвяченої 120-річчю заснування Чернівецького університету (20 вересня – 1 жовтня 1996 р., Чернівці). – Чернівці : Рута, 1995. С. 106–111.

305. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики. М. : ЛексЭст, 2002. 1088 с.

306. Гураленко Н. А. Суддівське правопізнання: праксеологічний вимір [Текст] : монографія. Чернівці : Технодрук, 2013. 351 с.

307. Гураленко Н. А. Судовий прецедент в системі джерел права: філософське та теоретичне осмислення : монографія. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2012. 256 с.

308. Донченко О. П. Свобода як категорія права (Герменевничний аспект). *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 50. С. 45–50. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/apdp_2009_50_8.pdf

309. Ерышев А. А. История политических и правовых учений: учеб. пособие. 3-е изд., стереотип. К. : МАУП, 2002. 152 с.

310. Євген Ерліх. Інститут живого права. Пер. з нім. І. Я. Яцюка; наук. ред. М. В. Никифорака. *Науковий вісник Чернівецького університету*: Зб. наук. праць. Чернівці : Рута, 2012. Вип. 636 : Правознавство. С. 5–13.

311. Євген Ерліх. Соціологія та юриспруденція. Пер. з нім. І. Я. Яцюка; наук. ред. перекл. М. В. Никифорака. *Науковий вісник Чернівецького університету*: Зб. наук. праць. Чернівці : Рута, 2013. Вип. 644 : Правознавство. С. 5–11.

312. Євген Ерліх. Факти звичаєвого права. Інавгураційна ректорська промова, виголошена 2 грудня 1906 р. Пер. з нім. І. Я. Яцюка; пер. з лат. Т. Д. Попової; передм. та наук. ред. перекл. М. В. Никифорака. *Науковий вісник*

Чернівецького університету: Зб. наук. праць. Чернівці : Рута, 2006. Вип. 311 : Правознавство. С. 5–23.

313. Жаровська Г. П. Поняття та ознаки співучасті за кримінальним правом України. *Науковий вісник Чернівецького університету* : Зб. наук. праць. Чернівці : Рута, 2002. Вип. 154 : Правознавство. С. 108–111.

314. Життєвий і творчий шлях професора і вчителя Аурела Зиновійовича Георгіци. Упоряд.: Курко Я. С., Волощук О. Т., Чепель О. Д., Чебан В. І. Чернівці : Технодрук, 2013. 416 с.

315. Задорожна С. М. Автономія сторін у міжнародному приватному праві : монографія. Чернівці : Технодрук, 2008. 216 с.

316. Волощук О. Т. Інститут Президента в системі органів державної влади: історико-теоретичний аспект: монографія. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. 112 с.

317. Йозеф Шумпетер та проблеми реформування економіки України. Відп. ред.: Зайцев Ю. К., Фініков Т. В. К. : Таксон, 2000. 243 с.

318. Кахнич В. Розвиток правової науки та освіти на юридичному факультеті Львівського університету за часів Австрії та Австро-Угорщини. *Вісник Львів. ун-ту*: Серія юрид. 2010. Вип. 50. С. 66–71.

319. Козуб І. Г. Правове регулювання праці осіб зі зниженою працездатністю: монографія. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. 152 с.

320. Козуб І. Г. Доцільність використання терміна «інвалід» та аналогічних термінів, що використовуються в національному законодавстві для означення осіб зі зниженою працездатністю. *Науковий вісник Чернівецького університету*: Зб. наук. праць. Чернівці : Рута, 2008. Вип. 435 : Правознавство. С. 49–52.

321. Комаха В. О. Ганс Гросс – один із піонерів і «батько» світової криміналістики. *Юридические записки*. 2014. № 1. С. 110–117.

322. Кондрат'єва Л. А. Право неповнолітніх на судовий захист, його процесуальний зміст та структура. *Науковий вісник Чернівецького університету*: Зб. наук. праць. Чернівці : Рута, 2003. Вип. 200 : Правознавство.

С. 55–58.

323. Костишин С. С. Юридичний факультет Чернівецького національного університету – кузня правничих кадрів. *Ерліхівський збірник*. Юридичний факультет Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Чернівці : Рута, 2002. Вип. 3. С. 3–4.

324. Кравчук К. Станіслав Дністрянський – корифей національної правничої науки. *Станіслав Дністрянський – світоч української правової науки*: матеріали наук. конф. юридичного інституту ТАНГ, присвяченої річниці з дня народження академіка Станіслава Дністрянського. Тернопіль, 1999. С. 29–41.

325. Лапаева В. В. Социология права. Под ред. академика РАН, д.ю.н., проф. В. С. Нерсесянца. М. : НОРМА (Издательская группа НОРМА-ИНФРА – М), 2000. 304 с.

326. Лапаева В. В. Социология права в системе обществоведения. *Государство и право*. 2000. № 4. С. 81–90.

327. Лапаева В. В. Социология права как юридическая дисциплина? *Социологические исследования*. 1999. № 7. С. 47–57.

328. Манфред Ребіндер. Семінар Євгена Ерліха про «живе право». *Судово-правова реформа в Україні: проблеми та перспективи*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конференції, присвяченої 200-річчю Крайового суду Буковини, 26–28 травня 2004 року. Чернівці, 2004. С. 87–89.

329. Марчак В. Я. Обмежена осудність: психолого-правовий зміст : [монографія]. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. 400 с.

330. Марчук В. П. Соціологічні теорії права в Німеччині. Історія і сучасність. Чернівці : ЧДУ, 1998. 127 с.

331. Марчук В. П. «Свободное право» в буржуазной юриспруденции. Критика понятий Е. Эрлиха. К. : Вища школа, 1977. 167 с.

332. Марчук В. П. Євген Ерліх: Сторінки життя і творчості. *Ерліхівський збірник*. Чернівці : ЧДУ, 1994. Вип. 1. С. 5–10.

333. Марчук В. П. Євген Ерліх – основоположник соціології права.

Проблеми філософії права. Київ-Чернівці, 2003. Т. III. № 1–2. С. 147–151.

334. Меленко С. Г. Давньогрецькі витоки української філософсько-правової думки : монографія. Чернівці : Технодрук, 2013. 432 с.

335. Мельничок Р. В., Мінтенко Ю. Т., Смірнова А. В. Розслідування злочинів у галузі бюджетного законодавства : монографія. За заг. ред. В. М. Мельничока. Чернівці : ДрукАрт, 2008. 208 с.

336. Мельничок В. М., Смирнова А. В., Лисюк Н. І., Мельничок Р. В. Розслідування злочинів у галузі кредитно-банківського законодавства: монографія. За заг. ред. В. М. Мельничока. Чернівці : ДрукАрт, 2008. 208 с.

337. Миронюк О. І. Основні засади реформування системи права. *Проблеми державотворення та правотворення в Україні*: тези доповідей учасників Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 17 лютого 2012 р.). Львів : ЛьвДУВС, 2012. С. 352–354.

338. Миронюк О. І. Реформування права в Україні: основні поняття та етапи їх здійснення. *Проблеми державотворення та правотворення в Україні* : матеріали II Регіонального круглого столу (м. Львів, 17 лютого 2012 р.). Львів : ЛьвДУВС, 2012. С. 53–57.

339. Мунтян В. Л. Правова охорона природи в УРСР. Вид. 2-ге, допов. К. : Вища школа, 1982. 232 с.

340. Нежурбіда С. І. Ганс Гросс: людина, вчений, вчитель. *Вісник Академії Прокуратури України*. 2006. № 3. С. 119–123.

341. Нежурбіда С. І., Жуковський П. В. Курс криміналістики Ганса Гросса для офіцерів-інструкторів австрійської жандармерії. *Кримінальне право України*. 2006. № 10. С. 51–54.

342. Нежурбіда С. Етіологія злочину : Теорії, аналіз, результат : монографія. Чернівці : Друк Арт, 2013. 432 с.

343. Нежурбіда С. І. Проблеми вдосконалення законодавчого визначення злочинної необережності. *Науковий вісник Чернівецького університету*: Зб. наук. праць. Чернівці: Рута, 2001. Вип. 105 : Правознавство. С. 96–98.

344. Ней Н. С. Місце теорії управління в правознавстві: монографія.

Чернівці : Рута, 2007. 244 с.

345. Никифорак В. М. Договір страхування відповідальності. Чернівці : Рута, 2002. 248 с.

346. Никифорак М. В. Австрійська адміністрація на Буковині. *Науковий вісник Чернівецького університету*: Зб. наук. праць. Чернівці : ЧДУ, 1996. Вип. 4–5. С. 118–131.

347. Никифорак М. В. Австрійський парламентаризм і буковинські парламентарії. *Держава і право*: Зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. К. : Ін-т держави і права НАН України, 2000. С. 23–34.

348. Никифорак М. В. Адвокатура на Буковині в період її входження до Австрії. *Науковий вісник Чернівецького університету*: Зб. наук. праць. Чернівці: ЧДУ, 1997. Вип. 14 : Правознавство. С. 73–83.

349. Никифорак М. В. Буковина в державно-правовій системі Австрії (1774–1918 рр.). Чернівці : Рута, 2004. 384 с.

350. Никифорак М. В. Ганс Гросс: життя і науково-педагогічна діяльність. *Держава і право*: Зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. Вип. 22. С. 99–102.

351. Никифорак М. В. Державний лад і право на Буковині в 1774–1918 рр. Чернівці : Рута, 2000. 280 с.

352. Никифорак М. В. Деякі питання історії виборів до Буковинського сейму (1861–1911 рр.). *Науковий вісник Чернівецького університету*: Зб. наук. праць. Чернівці : ЧДУ, 1996. Вип. 4–5: Правознавство. С. 132–137.

353. Никифорак М. В. Джерела права на Буковині в період австрійської військової адміністрації. *Сутність, цілі та засоби права*: матеріали всеукр. наук. конф., присвяченої 10-річчю відновлення діяльності юридичного факультету в Чернівецькому національному університеті (Чернівці, 3–5 травня 2001 р.). Ерліхівський збірник. Чернівці : Рута, 2002. Вип. 3. С. 131–133.

354. Никифорак М. В. До питання про джерела державного права на Буковині у 1775–1918 рр. *Науковий вісник Чернівецького університету*: Зб.

наук. праць. Чернівці: ЧДУ, 2000. Вип. 75 : Правознавство. С. 23–26.

355. Никифорак М. В. З історії вищої правничої освіти на Буковині. *Юридический вестник (Одесса)*. 2000. № 3. С. 135–140.

356. Никифорак М. В. З історії поліції та жандармерії на Буковині. *Науковий вісник Чернівецького університету* : Зб. наук. праць. Чернівці : ЧДУ, 1998. Вип. 24 : Правознавство. С. 25–32.

357. Никифорак М. В. Костянтин Томащук – перший ректор Чернівецького університету: юрист, політик, педагог. *Науковий вісник Чернівецького університету*: Зб. наук. праць. Чернівці: Рута, 2005. Вип. 273 : Правознавство. С. 19–22.

358. Никифорак М. В. Міське самоврядування на Буковині за Австрії (1774–1918 рр.). *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: матеріали Х регіональної наук.-практ. конференції. 5–6 лютого 2004 р. Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2004. С. 110–112.

359. Никифорак М. В. Нотаріат на Буковині в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. *Науковий вісник Чернівецького університету*: Зб. наук. праць. Чернівці : ЧДУ, 1999. Вип. 62 : Правознавство. С. 61–63.

360. Никифорак М. В. Правничий факультет університету Франца-Йосифа у Чернівцях (1875–1918 рр.). Чернівці : Рута, 2003. 32 с.

361. Никифорак М. В. Прокуратура на Буковині в період її перебування у складі Австрії. *Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС імені 10-річчя незалежності України*. 2004. Вип. 2. С. 92–99.

362. Никифорак М. В. Три портрети з історії правничого факультету університету Франца-Йосифа у Чернівцях. *Ерліхівський збірник*. Юридичний факультет Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Чернівці : Рута, 2005. Вип. 4–5. С. 26–29.

363. Никифорак М. В. Юридична освіта на Буковині в період її перебування у складі Австрії. *Юридична наука та освіта: історія, сучасність, перспективи*: матеріали ІХ історико-правової конференції (м. Рівне, 6–8 червня

2003 р.). К., 2004. С. 44–50.

364. Никифорак М. В. Юридичний факультет. *Чернівецький університет. 1875–1995: Сторінки історії*. Чернівці : Рута, 1995. С. 41–46.

365. Никифорак М. В. Юридичний факультет Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. *Юридична енциклопедія*. К. : Вид-во «Українська енциклопедія імені М.Н. Бажана», 2004. Т. 6. С. 487–488.

366. Орловський О. Я. Поняття трудових правовідносин. *Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. праць*. Чернівці : Рута, 2000. Вип. 75 : Правознавство. С. 58–62.

367. Осачук С. Німці Буковини. Історія товариського руху (друга половина XIX – початок XX ст.). Чернівці : Золоті литаври, 2002. 288 с.

368. Паскар А. Л. Цивільні процесуальні правовідносини: структурно-функціональний аналіз : [монографія]. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2014. 191 с.

369. Пацурківський В. П. Чернівецька наукова школа фінансового права [зб. наук. праць]. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2009. Вип. 522 : Правознавство. С. 76–85.

370. Пацурківський П. С. Кадри вирішують все. *Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. праць*. Чернівці : Рута, 2003. Вип. 200 : Правознавство. С. 5–8.

371. Пацурківський П. С. Начала фінансового права: постановка проблеми. *Право України*. 2006. № 6. С. 25–28.

372. Пацурківський П. С. Критерій правового начала – принцип формальної рівності суб'єктів правовідносин – і пострадянське фінансове право: проблеми теорії. *Право України*. 2008. № 1. С. 10–15.

373. Пацурківський П. С. Світоглядні проблеми науки фінансового права. *Право України*. 2010. № 1. С. 52–61.

374. Пацурківський П. С., Гаврилюк Р. О. Методологія правопізнання Євгена Ерліха: некласична парадигма. *Науковий вісник Чернівецького*

університету: Зб. наук. праць. Чернівці : Рута, 2012. Вип. 628 : Правознавство. С. 27–33.

375. Пацурківський Ю. П. Правовий режим майна суб'єктів підприємницької діяльності : монографія. Чернівці : Рута, 2001. 246 с.

376. Пацурківський Ю. П. Поняття та форми (види) правового режиму майна суб'єктів підприємницької діяльності. *Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. праць. Чернівці, 2000. Вип. 75 : Правознавство. С. 37–42.*

377. Романюк І. І. Реалізація соціальних пріоритетів бюджетної політики України. *Фінансово-бюджетна політика в контексті соціально-економічного розвитку регіонів: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (10–20 березня 2009 р.). Дніпропетровськ, 2009. С. 253–254.*

378. Романюк І. І. Сучасний стан, проблеми та напрямки вдосконалення міжбюджетних відносин в Україні. *Науково-методолгічні засади і механізми виходу України та інших європейських держав з фінансово-економічної кризи: матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції молодих вчених та студентів. Чернівці, 2010. С. 105–111.*

379. Ротар Д. П. Бюджетні установи: правовий статус та режим фондів коштів: монографія. Чернівці : Місто, 2013. 256 с.

380. Руденко О. В. Уніфікація міжнародного приватного права в ЄС: монографія. Чернівці : Рута, 2009. 248 с.

381. Румянцева В. Г. Социологическая интерпретация в учении Е. Эрлиха. *История государства и права. 2005. № 1. С. 12–14.*

382. Савчук С. В. Юридична соціологія предмет і місце в системі юридичних наук. Чернівці : Рута, 2003. 240 с.

383. Савчук С. В. Предмет юридичної соціології. *Ерліхівський збірник. Юридичний факультет Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Чернівці : Рута, 2002. Вип. 3. С. 106–109.*

384. Савчук С. В. Соціологія права і юридична соціологія: тотожність чи відмінність предметів. *Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук.*

праць. Чернівці: ЧДУ, 2001. Вип. 125 : Правознавство. С. 5–8.

385. Селезньова О. М. Систематизація банківського законодавства в Україні : [монографія]. Чернівці, 2010. 184 с.

386. Сидор В. Д. Земельне законодавство України: сучасний стан та перспективи розвитку : монографія. К. : Юридична думка, 2011. 312 с.

387. Струтинська-Струк Л. В. Правове поняття біобезпеки як складової екологічної безпеки: проблеми визначення. *Науковий вісник Чернівецького університету*: Зб. наук. праць. Чернівці : Рута, 2004. Вип. 212 : Правознавство. С. 84–89.

388. Струтинська-Струк Л. В. Правове регулювання біобезпеки при генетично-інженерній діяльності. *Науковий вісник Чернівецького університету*: Зб. наук. праць. Чернівці: Рута, 2003. Вип. 172 : Правознавство. С. 55–58.

389. Торончук І. Місцеве самоврядування на Буковині у міжвоєнний період (1918–1940 рр.). *Підприємництво, господарство і право*: К. : Гарантія, 2010. – №. 10 (178). С. 126–130.

390. Торончук І. Ж. Система органів управління Буковиною після проведення адміністративної уніфікації 1925 р. у Румунії. *Науковий вісник Чернівецького університету*: Зб. наук. праць. Чернівці: Рута, 2009. Вип. 518 : Правознавство. С. 32–39.

391. Торончук І. Ж. Організація та діяльність вищих органів державної влади Румунії в міжвоєнний період. *Науковий вісник Чернівецького університету*: Зб. наук. праць. Чернівці : Рута, 2009. Вип. 489 : Правознавство. С. 16–21.

392. Торончук І. Ж., Грекул-Ковалик Т. А. Основні етапи формування концепції «живого права» Євгена Ерліха. *Ерліхівський збірник. Юридичний факультет Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2012. Вип. 6. С. 107–109.

393. Фінансовий моніторинг на фондовому ринку в Україні: монографія. За заг. ред. О. Є. Користіна. К. : КНТ, 2013. 368 с.

394. Хохуляк В. В. Правовое регулирование земельного налога в

Украине : монографія. Черновцы : Рута, 2004. 280 с.

395. Чебан В. І. Конституційно-правовий статус суддів в Україні та державах Східної Європи: [монографія]. Чернівці : Технодрук, 2013. 220 с.

396. Чепель О. Д. Конституційно-правовий статус та професіоналізація діяльності депутатів парламенту на сучасному етапі (порівняльно-правове дослідження): монографія. Чернівці : Рута, 2010. 256 с.

397. Чернівецький державний університет. Львів : Вища школа, 1975. 191 с.

398. Чернівецький університет. 1875–1995: Сторінки історії. Чернівці : Рута, 1995. 208 с.

399. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Імена славетних сучасників [Текст]. Авт.-упоряд.: Н. Струк, О. Матвійчук ; ред. кол.: С. В. Мельничук (голова) [та ін.]. К. : Світ Успіху, 2005. 288 с.

400. Чисников В. Н. К 160-летию со дня рождения «отца криминалистики» Ганса Гросса (1847–1915 гг.). *Оперативник (сыщик)*. М., 2008. № 1 (14). С. 34–35.

401. Швець А. Л. Еволюція відповідальності за насильницькі статеві злочини. 2013. № 2 (86). Ч. 2. Кн. 1. С. 57–61.

402. Шевчук А. В. Поняття та види стадій вчинення злочину. *Науковий вісник Чернівецького університету*: Зб. наук. праць. Чернівці : ЧДУ, 2000. Вип. 91 : Правознавство. С. 95–98.

403. Шемчушенко Ю. А., Мунтян В. Л., Розовский Б. Г. Юридическая ответственность в области охраны окружающей среды. К. : Наук. думка, 1978. 280 с.

404. Шнайдер Г. Й. Криминология. М. : Прогресс-Универс, 1994. 502 с.

405. Шумпетер И. Теория экономического развития (Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры). Пер. с нем. М. : Прогресс, 1982. 455 с.

406. Шумпетер И. А. История экономического анализа: в 3-х т. Научн. ред. рус. перевода В. С. Автономов. СПб. : Экономическая школа, 2004. Т. 2.

357 с.

407. Шумпетер Й. А. Капіталізм, соціалізм, демократія. К. : Основи, 1995. 52 с.

408. Шумпетер Й. А. Як вивчають соціальні науки. Пер. з нім. Г. А. Лабовкіної; передм. та наук. ред. перекладу М. В. Никифорака. *Науковий вісник Чернівецького університету*: Зб. наук. праць. Чернівці : Рута, 2006. Вип. 348 : Правознавство. С. 5–13.

409. Шумпетер Й. А. Теорія економічного розвитку: Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу. Пер. з англ. В. Старка. К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2011. 242 с.

410. Щербанюк О. В. Народний суверенітет у теорії політико-правових вчень: історична школа: монографія. К. : Логос, 2013. Кн. I. 182 с.

411. Щербанюк О. В. Народний суверенітет і реалізація владоспроможності демократичної держави: монографія. К. : Логос, 2013. Кн. II. 306 с.

412. Юридична освіта і наука на Україні. Ю. С. Шемшученко, І. Б. Усенко, Б. М. Бабій та ін.; відп. ред. Ю. С. Шемшученко; АН України. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. К. : Наук. думка, 1992. 304 с.

413. Ющик О. І. Класифікація видів виправданого ризику. *Науковий вісник Чернівецького університету*: Зб. наук. праць. Чернівці, 2002. Вип. 161: Правознавство. С. 114–117.

414. Якимчук М. К. Проблеми управління в органах прокуратури України: теорія і практика [Текст] : монографія. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. К. : Ін-т держави і права НАН України, 2001. 440 с.

415. Adler K. Das österreichische Wechselrecht. Innsbruck: Wagner, 1904. 183 s.

416. Alma Mater Francisco Josephina. München, 1975. 428 s.

417. Anuarul Universității din Cernăuți. Anul de studii 1923–1924. Cernăuți: Editura Universității, 1924. 61 p.

418. Anuarul Universității din Cernăuți. Anul de studii 1924–1925. Cernăuți: Editura Universității, 1925. 146 p.
419. Anuarul Universității din Cernăuți. Anul de studii 1925–1926. Cernăuți: Editura Universității, 1927. 200 p.
420. Anuarul Universității din Cernăuți. Anul de studii 1926/1927–1927/1928. Cernăuți: Editura Universității, 1928. 286 p.
421. Anuarul Universității din Cernăuți. Anul de studii 1933/1934–1934/1935–1935/1936. Cernăuți: Institutul de arte grafice „Glasul Bucovinei», 1937. 429 p.
422. Anuarul Universității din Cernăuți. Anul de studii 1937–1938. Cernăuți: Institutul de arte grafice „Glasul Bucovinei», 1938. 455 p.
423. Anuarul Universității din Cernăuți. Anul de studii 1938–1939. Cernăuți: Institutul de arte grafice „Glasul Bucovinei», 1939. 268 p.
424. Carrino A. Eugen Ehrlich e Hans Kelsen: una controversia sulla sociologia del diritto. Barselona: Universita di Napoli, 1993.
425. Ciachir N. Din istoria Bucovinei (1775–1944). București: Ed. Didactică și Pedagogică, 1993. 174 p.
426. Die k.k. Franz-Josephs-Universität in Czernowitz im ersten Vierteljahrhundert ihres Bestandes. Festschrift. Czernowitz, 1900. 245 s.
427. Drăgănescu G. Propuneri pentru Reorganizarea învățământului superior Juridic, Politic și Economic. Cernăuți: Wiegler, 1930. 14 p.
428. Ehrlich E. Beitrage zur Theorie der Rechtsquellen. 1 Th. Das jus civile, jus publicum, jus privatum. Berlin: Heymann, 1902. 258 s.
429. Ehrlich E. Bericht über das Studienjahr 1906, 1907 erstattet am. 9 Dezember 1907 von dem abtretenden Rektor Eugen Ehrlich. Czernowitz, 1907. 12 s.
430. Ehrlich E. Die Tatsachen des Gewohnheitsrecht Inaugurationsrede gehalten am 2. Dezember 1906. Czernowitz, 1906. S. 27–66.
431. Grawein A. Gutachten über den Entwurf einer Wechselordnung für das Russische Reich. St. Petersburg: Rüttger, 1883. 22 s.

432. Grawein A. Verjährung und gesetzliche Befristung: Eine zivilistische und wechselrechtliche Untersuchung mit besonderer Rücksicht auf das Österreichische Recht. Th. 1. Zivilrechtliche Grundlagen. Leipzig: Dunker, 1880. 232 s.
433. Gross H. Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik. 3. verm. Aufl. Graz, 1899. 813 s.
434. Gross H. Handbuch für Untersuchungsrichter Polizeibeamte, Gendarmen u.s.w. Graz, 1893. VII, 620 s.
435. Hacman M. Diplomația germană antebelică. București, 1933. 60 p.
436. Hacman M. Drept comercial comparat. Vol. 1. București, 1930. 840 p.
437. Hacman M. Drept comercial comparat. Vol. 2. București, 1932. 856 p.
438. Hacman M. Dreptul internațional public și privat. Cernăuți, 1924. 320 p.
439. Halban A. Zur Geschichte des deutschen Rechtes in Podolien, Wolhynien und der Ukraine. Berlin: Prager, 1896. 135 s.
440. Hauke F. Bericht über das Studienjahr 1900/1901 erstattet am 2. Dezember 1901. Czernowitz, 1901. 13 s.
441. Hauke F. Die geschichtlichen Grundlagen des Monarchenrechts: Ein Beitrag zur Bearbeitung des österreichischen Staatsrechts. Wien und Leipzig: W. Braumüller, 1894. 146 s.
442. Hauke F. Sammlung von Fällen und Fragen aus dem österreichischen Verfassungs- und Verwaltungsrechts. Leipzig: Deichert, 1910. 113 s.
443. Hauke F. Über einige Fragen des Parlamentsrechts: Inaugurationsvortrag gehalten am 1. Dezember 1900. Czernowitz: Engel et Suchanka, 1901. 24 s.
444. Hiller K. Die Disziplinarstrafen in den österreichischen Strafanstalten und Gerichtsgefängnissen. Leipzig; Wien, 1894. 174 s.
445. Hiller K. Zur Versuchslehre des Österreichischen Strafrechts. Wien, 1878. 93 s.
446. Isopescu-Grecul K. Panevropa și unificarea dreptului. Craiova: Scrisul Românesc, 1930. 10 p.
447. Isopescu-Grecul K. Statul civilizată și dreptul național. Cernăuți: Ed.

«Glasul Bucovinei», 1923. 15 p.

448. Kleinwächter F. Lehrbuch der Nationalökonomie. Leipzig: Hirschfeld, 1902. 477 s.

449. Lemauer K. Die Verwaltung der österreichischen Hochschulen von 1868–1877. Wien: In Commission bei Alfred Hölder, 1878. 367 s.

450. Living Law: Reconsidering Eugen Ehrlich / Edited by Marc Hertogh. Oxford and Portland Oregon: Hart Publishing, 2009. 280 s.

451. Mischler E. Der öffentliche Haushalt in Böhmen: Ein Beitrag zur Kenntnisse und Beurteilung des Finanzwesens der Selbstverwaltung in Österreich. Leipzig; Wien: Toeplitz; Deuticke, 1887. 206 s.

452. Mischler E. Die Organisierung der Landes-Statistik in der Bukowina. Wien: Pardini, 1891. 13 s.

453. Norst A. Alma Mater Francisco Josephina. Czernowitz, 1900. 133 s.

454. Prokopowitsch E. Gründung, Entwicklung und Ende der Franz-Josephs-Universität in Czernowitz. Bukowina-Buchenland. Clausthal-Zellerfeld: Pieper, 1955. S. 61.

455. Rădulescu C. Curs de drept penal și chestiunii de criminology ținut la Facultatea juridică din Cernăuți. P. 2. Cernăuți, 1922. 501 p.

456. Raiser T. Sociology of Law in Germany. German Law Journal. 2010. Vol. 11. № 4. S. 391–398.

457. Rehbinder M. Die Begründung der Rechtssoziologie durch Eugen Ehrlich. 2., völlig neubearb. Aufl. Berlin: Dunker und Humblot, 1986. 147 s.

458. Rehbinder M. Die politischen Schriften des Rechtssoziologen Eugen Ehrlich auf dem Hintergrund seines bewegten Lebens. Universitatea din Zürich. S. 269–281.

459. Schumpeter J. Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung. Leipzig: Dunker und Humblot, 1912. 548 s.

460. Schumpeter J. Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung. Eine Untersuchung über Unternehmergewinn, Kapital, Kredit, Zins und den Konjunkturzyklus. 2. neubearbeitete Auflage. Mühlen und Leipzig, 1926. 369 s.

461. Skedl A. Das österreichische Zivilprozessrecht. 1 Bd. Leipzig, 1900. 446 s.

462. Universitatea din Cernăuți în peridoda interbelică. Mircea Grigoroviță. Suceava: Mușatinii, 2005. 290 p.

Електронні ресурси

463. Акредитаційна справа юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. URL: <http://caflawdep.chnu.edu.ua/акредитація/>

464. ВСП «Чернівецький факультет Національного університету «Одеська юридична академія». URL: <http://www.bukovina.biz.ua/catalog/city/13/firm/3702>

465. Економіко-правничий факультет Буковинського державного фінансово-економічного університету. URL: http://www.bsfa.edu.ua/aparat/fakulteti/ekonomiko_praavnichij_fakultet/

466. Карл Гіллер. URL: http://www.criminaldep.chnu.edu.ua/history/carl_hiller.html

467. Кафедра конституційного, адміністративного та фінансового права. Історія кафедри. URL: <http://caflawdep.chnu.edu.ua>

468. Кафедра кримінального права і криміналістики Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. URL: <http://www.criminaldep.chnu.edu.ua>

469. Кафедра міжнародного права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. URL: <http://www.interlawdep.chnu.edu.ua>

470. Кафедра правосуддя Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. URL: http://www.justicedep.chnu.edu.ua/?page_id=15

471. Кафедра теорії та історії держави і права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. URL: <http://www.theorlaw.chnu.edu.ua>

472. Кафедра цивільного права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. URL:

<http://www.civillaw.chnu.edu.ua/index.php?page=ua>

473. Кафедра філософії і права економіко-правничого факультету Буковинського державного фінансово-економічного університету. URL: http://www.bsfa.edu.ua/aparat/fakulteti/ekonomiko_pravnichij_fakultet/kafedra_filosofi_i_prava/

474. Кіцманський технікум Подільського державного аграрно-технічного університету. URL: http://oblosvita.com/zaklady/vnz_i_ii/1031-kicmanskij-texnikum-podilskogo-derzhavnogo-agrarno-texnichnogo-universitetu.html

475. Концепція демократії та політичної організації суспільства в політології ФРН Й.Шумпетера. URL: http://www.djerele.com/index.php?option=com_content&task=view&id=7979&Itemid=113

476. Перелік напрямів підготовки, нормативних термінів навчання, конкурсних предметів та вартості навчання для вступників 2014 р. URL: http://www.chnu.cv.ua./index.php?page=ua/gradinf/000000002_informacia/01_perelik_col/01

477. Приватний вищий навчальний заклад «Буковинський університет». URL: <http://www.bukuniver.edu.ua/?page=History>

478. Хотинський технікум Подільського державного аграрно-технічного університету. URL: http://oblosvita.com/zaklady/vnz_i_ii/1024-hotinskij-texnikum-podilskogo-derzhavnogo-agrarno-texnichnogo-universitetu.html

479. Чернівецька філія Міжрегіональної Академії управління персоналом. URL: http://oblosvita.com/zaklady/vnz_iii_iv/1017-chernivecka-filiya-mizhregionalnoyi-akademiyi-upravlinnya-personalom.html

480. Чернівецький кооперативний економіко-правовий коледж. URL: http://oblosvita.com/zaklady/vnz_i_ii/1039-cherniveckij-kooperativnij-ekonomiko-pravovij-koledzh.html

481. Чернівецький університет імені Юрія Федьковича. Юридичний факультет. URL:

http://www.chnu.edu.ua/res/chnu.edu.ua/gradinf/colleges/law_geninf09.pdf

482. Чернівецький факультет Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». URL: http://oblosvita.com/zaklady/vnz_iii_iv/1018-nacionalnij-texnichnij-universitet-xarkivskij-politexnichnij-institut-cherniveckij-fakultet.html

483. Юридичний факультет Приватного вищого навчального закладу «Буковинський університет». URL: <http://www.bukuniver.edu.ua/?page=Juridik>

484. Юридичний факультет Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Про факультет. URL: http://www.law.chnu.edu.ua/about_faculty.html

485. Hauke Franz. Jurist. URL: http://www.biographien.ac.at/oeb1/oeb1_H/Hauke_Franz_1852_1915.xml

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:*в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:*

25. Грекул-Ковалик Т. А. Особливості навчального процесу на юридичному факультеті Чернівецького університету у 1918–1940 рр. *Науковий вісник Чернівецького університету*: зб. наук. праць. Вип. 538 : Правознавство. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. С. 25–29.
26. Грекул-Ковалик Т. А. Соціальний захист студентів юридичного факультету Чернівецького університету у 1918–1940 рр. *Науковий вісник Чернівецького університету*: зб. наук. праць. – Вип. 559 : Правознавство. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. С. 28–32.
27. Грекул-Ковалик Т. А., Торончук І. Ж. Розвиток кримінально-правової науки в університеті Франца-Йосифа у Чернівцях (1875–1918 рр.) *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Вип. 19 : Право. Ужгород, 2012. Т. 1. С. 31–33.
28. Франц Гауке. Про деякі питання парламентського права. Інавгураційна ректорська промова, виголошена 1 грудня 1900 р. Пер. з нім. А. Вишинського; Наук. ред. перекл. і передмова М. Никифорака, Т. Грекул-Ковалик. *Науковий вісник Чернівецького університету*: зб. наук. праць. Вип. 628 : Правознавство. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2012. С. 5–11.
29. Грекул-Ковалик Т. А., Торончук І. Ж. Студентське товариське життя Буковини (1875–1940 рр.). *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Вип. 44 : Право. Ужгород, 2017. Т. 1. С. 26–30.
30. Грекул-Ковалик Т. А. Правове положення студентів юридического факультета Черновицького університета в 1918–1940 гг. *Leges si Viata*. 2014. Mai. P. 64–68.

публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

31. Грекул-Ковалик Т. А. Константін Ісопеску-Грекул – вчений-юрист,

педагог, політичний діяч. *Державно-правовий розвиток України в умовах політичних змін*: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Тернопіль, 2010 р.) Тернопіль, 2010. С. 6–8.

32. Грекул-Ковалик Т. А., Торончук І. Ж. Георгій Алексіану – видатний правознавець і політичний діяч Буковини. *Актуальные проблемы современной науки: пути решения*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції по філософським, філологічним, юридическим і педагогічним наукам (Горловка, 7 мая 2010 г.). Горловка, 2010. С. 41–44.

33. Грекул-Ковалик Т. А., Торончук І. Ж. Організація адміністративного судочинства на Буковині у міжвоєнний період (1918-1940 рр. *Наука і сучасність: досвід та перспективи розвитку на межі тисячоліть*: збірка тез доповідей I Всеукраїнської науково-практичної конференції (Запоріжжя, 5–7 липня 2010 р.). Запоріжжя, 2010. С. 101–102.

34. Грекул-Ковалик Т. А. Стипендіальне забезпечення студентів юридичного факультету Чернівецького університету у 1918–1940 рр. *Перспективи та пріоритети розвитку юридичної науки*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Запоріжжя, 14–15 жовтня 2010 р.). Ч. 1. Запоріжжя, 2010. С. 19–20.

35. Грекул-Ковалик Т. А. Деякі аспекти підготовки фахівців-правників на Буковині у 1918–1940 рр. *Теорія та практика сучасного права*: міжнародна науково-практична конференція (Київ, 16–17 березня 2011 р.). Т. 1. Центр правових наукових досліджень. К., 2011. С. 17–19.

36. Грекул-Ковалик Т. А. Юридична клініка як інтерактивний метод підготовки правників (на прикладі юридичного факультету Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича. *Філософські, методологічні, соціологічні та психологічні проблеми права*: матеріали 4-ї Міжн. наук.-теор. конф. (Чернівці, 28–29 травня 2011 р.). Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2011. С. 342–348.

37. Грекул-Ковалик Т. А. Йозеф Алоїз Шумпетер – юрист, економіст, педагог *Право та інші соціальні норми: вимоги часу*: матеріали Міжнародної науково-

практичної конференції (Одеса, 15–16 червня 2012 р.). Ч. 1. ГО «Причорноморська фундація права». – Одеса, 2012. – С. 12–14.

38. Грекул-Ковалик Т. А. Ганс Гросс: внесок у розвиток юридичної науки на Буковині. *Право та суспільні відносини: умови та способи гармонізації* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 22–23 червня 2012 р.). Т. 1. ГО «Асоціація аспірантів-юристів». Х., 2012. С. 10–12.

39. Грекул-Ковалик Т. А., Торончук І. Ж. Організаційно-правові основи створення та діяльності студентських товариств у Чернівецькому університеті (1918–1940 рр.). *Роль права у забезпеченні законності та правопорядку* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Запоріжжя, 5–7 липня 2012 р.). Запорізька міська громадська організація «Істина». Запоріжжя, 2012. С. 9–11.

40. Грекул-Ковалик Т. А. Розвиток державного (конституційного) права у Чернівецькому університеті в 1875–1918 рр. *Реформування національного та міжнародного права: перспективи та сьогодення* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 21–22 вересня 2012 р.). Ч. 1. ГО «Причорноморська фундація права». Одеса, 2012. С. 9–12.

41. Грекул-Ковалик Т. А., Торончук І. Ж. Основні етапи формування концепції «живого права» Євгена Ерліха. *Ерліхівський збірник* : матеріали наук.-практич. конференції «Концепція «живого права» Є. Ерліха та сучасні проблеми правопізнання» (Чернівці, 27–29 вересня 2012 р.). Вип. 6. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2012. С. 107–109.

42. Грекул-Ковалик Т. А. Деякі аспекти підготовки правничих кадрів в університеті Франца-Йосифа у Чернівцях (1875–1918 рр.). *Современные проблемы и пути их решения в науке, транспорте, производстве и образовании'2012* : материалы международной научно-практической конференции. Сборник научных трудов SWorld. Одесса: КУПРИЕНКО, 2012. Выпуск 4. Том 38. С. 37–41.

43. Грекул-Ковалик Т. А. Підготовка юристів у Чернівецькому факультеті

національного університету «Одеська юридична академія». *Вітчизняна юридична наука в умовах сучасності*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 11–12 травня 2013 р.). Ч. 1. ГО «Асоціація аспірантів-юристів». Харків, 2013. С. 8–11.

44. Грекул-Ковалик Т. А. Розвиток юридичної науки в Чернівецькому факультеті національного університету «Одеська юридична академія». *Факторы и условия модернизации современной юридической науки*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Симферополь, 17–18 мая 2013 г.). Научное объединение «Юридическая мысль». Симферополь, 2013. С. 6–8.

45. Грекул-Ковалик Т. А. Правовий статус студентів юридичного факультету Чернівецького університету в австрійській (1875–1918 рр.) і румунській (1918–1940 рр.) періоди його історії: порівняльно-правове дослідження. *Антропосоціокультурна природа права*: матеріали наукової конференції (Чернівці, 25–27 травня 2016 р.). Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2016. С. 74–82.

публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації:

46. Грекул-Ковалик Т. А. Декани юридичного факультету Чернівецького університету румунського періоду (1918–1940 рр.). *Науковий вісник Чернівецького університету*: зб. наук. праць. Вип. 518: Правознавство. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2009. С. 39–44.

47. Грекул-Ковалик Т. А. Правовий статус студентів юридичного факультету Чернівецького університету у 1918–1940 рр. *Науковий вісник Чернівецького університету*: зб. наук. праць. Вип. 522: Правознавство. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2009. С. 19–23.

48. Грекул-Ковалик Т. А. З історії формування концепції «живого права» Євгена Ерліха. *Науково-практичний журнал «Соціологія права»*. 2012. № 2-3 (4-5). С. 54–57.

Грамота Франца Йосипа I про відкриття
Чернівецького університету від 30 вересня 1875 р.

Текст грамоти

Ми, Франц Йосип I, Божою милістю імператора Австрії, апостольського короля Венгрії, короля Богемії, Далмації, Хорватії, Словенії, Галіції, Лодамерії, Іллірії, герцога Австрії, Великого герцога Кракова, Буковини, Верхньої та Нижньої Сілезії, Великого князя Трансільванського, Маркграфа Моравії, княжого графа фон Габсбурга і Теролії.

Сповнені вітчизняною турботою про наше герцогство Буковини, ми постійно намагаємось примножувати число державних навчальних закладів у цьому краї і будемо сприяти їхньому розвитку.

Водночас ми дослухалися голосу нашого серця і славних традицій нашої династії.

Ще в проекті відрегулювання духовного життя Буковини, складеному при зайнятті цих земель, проявилась увага нашого уряду до духовного виховання наших підданих.

Цю велику справу розпочали наші великі пращури на знак безсмертної пам'яті покійного Імператора Йосипа II.

Відкриття найпотрібніших навчальних закладів – продовження справи наших предків, які заповідали нам завершити цю трудну справу – відкриття вищої школи.

У 1827 році вірний ландтаг нашого герцогства виявив своє бажання відкрити університет у краї, тоді ми наказали нашому уряду уважно наглядати за цією справою.

У цьому краї є всі можливості для відкриття та подальшого розширення університету, саме ця школа була б джерелом великої потреби не тільки для нашого герцогства.

Ми радо наказали нашому міністрові культури та освіти пред'явити рейхсрату проект пропозицій, необхідних для відкриття університету в Чернівцях 31 березня цього року.

Ми відкриваємо наш університет на честь нашого Імператора.

Ми потурбувались про відкриття трьох факультетів: теологічно-православного, юридичного та філософського.

Ми попіклувались, щоб ці факультети були забезпечені викладачами та матеріальними фондами.

Наказуємо: цю нову вищу школу організувати згідно з законом, що діє для інших університетів нашого герцогства нашого рейхсрату; також представити їм усі права та свободи, які ми надаємо таким університетам.

Ми надіємось, що він стане храмом вищої науки на благо держави та краю.

Засвідчуємо нашим підписом та нашою імперською печаткою.

Замок Шенбрун

30 вересня 1875 року

підпис Франца Йосифа I

Протокол приймання екзаменів у студентів юридичного факультету (1914 р.)

zl. 1933

Czernowitz, am 18 Februar 1914 ¹³

Zur Ablegung der staatswissenschaftlichen Staatsprüfung hat sich heute Herr Artur Pines gebürtig aus Trysmenica (Galizien) eingefunden. Derselbe hat seine rechts- und staatswissenschaftlichen Studien an der k. k. Universität in Wien mit dem ~~Winter-~~ Sommer-Semester des Studienjahres 1909/1910 begonnen und an der k. k. Universität in Czernowitz mit den ~~Winter-~~ Sommer-Semester des Studienjahres 1912/1913 beendet.

Die rechtshistorische Staatsprüfung in Czernowitz am 5 Juli 1911 zum 1 Male, die judizielle Staatsprüfung in Czernowitz am 24 Oktober 1913 zum 1 Male abgelegt.

Abstimmung:

gut mit 3 Stimmen
genügend " 1 "
nicht genügend " — "

Da das Calkül mit Stimmeneinhelligkeit auf gut lautet, wurde die Auszeichnungsfrage gestellt.

Für Auszeichnung aus _____

erklären sich _____ Stimmen.

Candidat hat sonach die Prüfung mit gutem Erfolg abgelegt, und zwar mit Auszeichnung aus _____

Candidat hat an Prüfungstaxe 24 Kronen erlegt; derselbe war ~~ganz~~ ^{halb} befreit.

Anmerkung: _____

Unterschrift:

des Vorsitzenden		der Prüfungscommissäre	
<u>[Signature]</u>	<u>[Signature]</u>	<u>[Signature]</u>	<u>[Signature]</u>

**Національний склад студентів юридичного факультету Чернівецького
університету у 1875-1900 рр. (зимовий семестр)**

Національність*	1875- 1876	1880- 1881	1885- 1886	1890- 1891	1895- 1896	1899- 1900
Німці та євреї	55	64	72	94	167	179
Румуни	14	25	32	46	46	47
Українці	23	19	12	24	18	29
Поляки	17	12	20	18	38	34
Усього	111	121	139	180	272	292

* Національний поділ відбувався за материнськими мовами (Muttersprache).

Додаток Ж

Динаміка студентського контингенту юридичного факультету Чернівецького університету (1875-1918 рр.)

Навчальний рік	Матрикульовані (стаціонар)								Нематрикульовані (екстернат)				Разом	
	I курс		II курс		III курс		IV курс							
	Навчальні семестри													
	Зим	Літ	Зим	Літ	Зим	Літ	Зим	Літ	Зим	Літ	Зим	Літ	Зим	Літ
1883-1884		32		37		25		30		12				136
1886-1887	50	47	37	42	12	11	24	24	16	14			139	138
1887-1888	39	36	55	56	27	26	12	12	27	21			160	151
1888-1889	44	43	42	42	43	42	26	26	9	7			164	160
1889-1890	42	41	49	58	21	21	44	40	22	13			178	173
1890-1891	50	45	42	53	33	31	26	23	35	21			186	173
1891-1892	59	55	49	60	29	29	34	32	35	22			206	198
1892-1893	56	55	56	68	37	38	27	28	18	14			195	203
1893-1894	61	64	66	74	43	40	36	36	47	36			253	250
1894-1895	63	63	76	94	51	51	46	43	28	21			264	272
1895-1896	60	55	84	102	53	49	50	47	25	17			272	270
1896-1897	62	58	100	103	38	33	62	62	22	16			284	272
1897-1898	79	76	102	101	35	36	39	47	26	15			281	275
1898-1899	63	60	110	109	42	47	40	37	32	16			287	269
1899-1900	87	82	108	105	51	57	45	49	1	13			292	306
1900-1901	105	96	121	113	59	59	58	59	30	24			373	351
1901-1902		88		132		67		60		23			370	
1902-1903	76	73	140	124	78	72	56	70	26	23			376	362
1903-1904	73	77	127	119	70	75	85	85	30	1ж	24	1ж	386	381
1904-1905	91	91	108	108	58	50	82	80	24	1ж	24	1ж	364	354
1905-1906	96	101	125	117	58	59	61	61	32	3ж	25	6ж	375	369

1906-1907	117	116	131	126	79	77	58	64	33	7ж	26	6ж	425	415
1907-1908	142	145	137	148	82	80	81	76	30	1ж	21		473	470
1908-1909	162	154	174	183	93	100	93	87	26	3ж	27	5ж	561	556
1909-1910	166	159	189	175	123	120	95	98	30	1ж	20	1ж	604	573
1910-1911	182	175	204	190	118	115	122	124	21	3ж	14	2ж	650	620
1911-1912	180	167	213	207	104	119	119	115	19	7ж	17	2ж	642	627
1912-1913	144	127	206	198	115	104	96	114	24	5ж	20	7ж	590	570
1913-1914	147		199		111		105		22	3ж			587	
1918-1919	330		72		50		24		27	10 ж			513	

**Диплом доктора права, виданий на юридичному факультеті Чернівецького
університету (1919 р.)**

1

DEKANAT
DER
RECHTS- UND STAATSWISSENSCHAFTLICHEN FAKULTÄT
DER
K. K. FRANZ JOSEPHS-UNIVERSITÄT
CZERNOWITZ

Czernowitz, den 21ten Juli 1919

Z.

Es wird hiemit bestätigt, daß Herr *Frank Kranz*
geboren zu *Karlsberg Bukowina*, die Rigorosen in Czerno-
witz nach den Vorschriften der Verordnung des Ministers für
Kultus und Unterricht vom 15. April 1872, R. G. B. L. Nr. 31, abgelegt
hat, demnach noch aus den Disziplinen des alten österreichi-
schen Rechts geprüft worden ist, und am *23. Juli 1919*
zum Doktor der Rechte promoviert wurde.

Der Dekan:
Frank

Представники професорсько-викладацького складу юридичного факультету, які обиралися деканами та ректорами Чернівецького університету (1875-1918 рр.)

Декани	
Навчальний рік	
1875-1876; 1880-1881; 1881-1882; 1883-1884; 1889-1890	Фрідріх фон Ліблой
1876-1877; 1878-1879; 1884-1885; 1890-1891; 1896-1897; 1904-1905	Фрідріх Кляйнвехтер
1888-1889	Ернст Груза
1892-1893	Юліус Ріттер Рошман фон Горбург
1893-1894	Артур Скедль
1897-1898	Франц Гауке
1898-1899	Альфред Гальбан
1899-1900	Ганс Гросс
1900-1901	Адольф Ленц
1901-1902	Євген Ерліх
1902-1903	Карл Адлер
Ректори	
1875-1876	Костянтин Томащук
1878-1879; 1890-1891	Фрідріх фон Ліблой
1885-1886	Карл Гіллер
1887-1888	Генріх Зінгер
1893-1894	Фрідріх Кляйнвехтер
1896-1897	Ернст Груза
1898-1899	Артур Скедль
1900-1901	Франц Гауке
1903-1904	Вальтер Горбах
1906-1907	Євген Ерліх
1909-1910	Карл Адлер

Юридична наука у фотографіях (1875-1918 рр.)

Євген Ерліх
(1862-1922 рр.)

Йозеф Алоїз Шумпетер
(1833-1950 рр.)

Ганс Гросс
(1847-1915 рр.)

Карл Гіллер
(1846-1905 рр.)

Франц Ексер
(1881-1947 рр.)

Константін Іспеску-Грекул
(1871-1938 рр.)

Костянтин Томащук
(1840-1889 рр.)

Фрідріх Шулер фон Ліблой
(1827-1897 рр.)

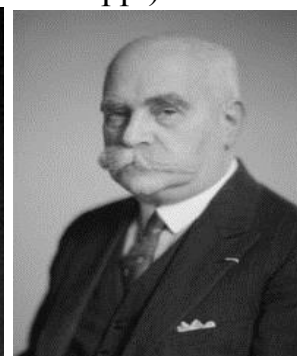
Франц Гауке
(1852-1915 рр.)

Георг Петчек
(1872-1947 рр.)

Адольф Ленц
(1868-1959 рр.)

Георг Лелевер
(1872-1960 рр.)

Василь Волян
(1826-1889 рр.)

Додаток Л

Динаміка студентського контингенту юридичного факультету Чернівецького університету в румунський період

Навчальний рік	Ліценціати*								Докторанти**								Разом
									Секції								
	Політико-економічна				Юридична												
	I		II		III		IV		I		II		I		II		
1924-1925	217		52		38				21				22				350
1926-1927	226		118		100				23		9		21		4		501
1927-1928	176		169		146				20		10		31		9		561
1933-1934	265	25ж	175	21ж	175	22ж	220	35ж	37	3ж	11		13	3ж	7		1012

1934-1935	106	16ж	146	19ж	135	12ж	131	15ж	7	3ж	7	1ж	28		4		640
1935-1936	76	8ж	145	14ж	166	10ж	151	18ж	43	3ж			5				639
1937-1938	112	16ж	92	13ж	211	7ж	319	19ж	95	8ж			43	1ж			936
1938-1939	130	17ж	76	12ж	121	8ж	351	17ж	30	2ж			14				778

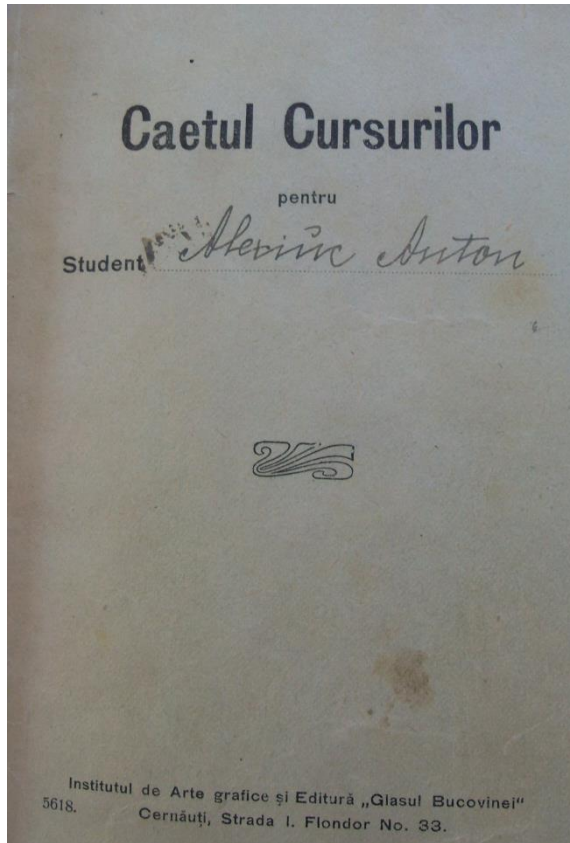
* Ліценціат – перший науковий ступінь, який присуджувався на третьому році навчання у вузі та дозволяв викладати у середньому навчальному закладі. Термін навчання ліценціатів до 1933 року становив 3 роки навчання, а після – 4 роки.

** Докторант – науковий ступінь майже рівнозначний ступеню кандидата юридичних наук. Термін навчання докторантів до 1937 року становив 2 роки навчання, після – 1 рік.

**Динаміка національного складу студентів юридичного факультету
Чернівецького університету у 1918-1940 рр.**

Національ- ність	1920-1921		1925-1926		1928-1929		1933-1934		1937-1938	
	Чол	Жін	Чол.	Жін	Чол.	Жін.	Чол	Жін	Чол	Жін
Румуни	168	2	265	7	252	16	432	55	646	50
Німці	153	1	57	1	40	5	91	5	54	3
Євреї	77	0	214	35	259	40	296	41	78	4
Українці	120	2	64	1	49	2	59	8	42	3
Інші національ- ності	14	0	13	0	15	0	25	0	52	4
Разом	532	5	613	44	615	63	903	109	872	64
	537		657		678		1012		936	

Зошит відвідування занять та результатів складання екзаменів (1918-1940 рр.)

CONSTATAREA FRECVENTĂRII CURSURILOR		
Anul școlar	MATERIA	Semnătura profesorului
		la începutul anului școlar
ANUL 1927	Enciclopedia dreptului	<i>artefalate</i>
	Drept românesc	<i>[Signature]</i>
	Drept civil	<i>[Signature]</i>
	Drept constituțional	<i>[Signature]</i>
	Economie politică și națională	<i>[Signature]</i>
	Penințele de drept românesc	<i>[Signature]</i>
	" " civil	<i>[Signature]</i>
	" " Enciclopedia	<i>[Signature]</i>

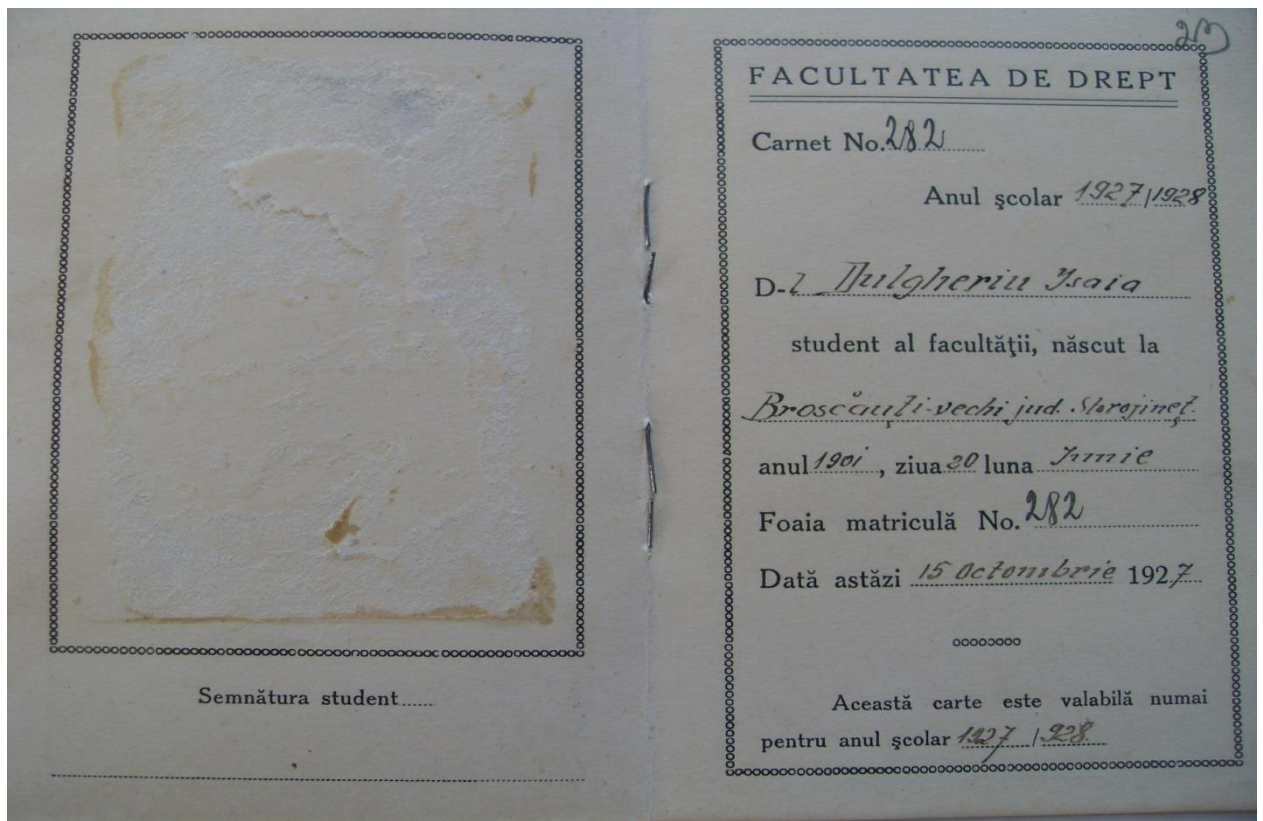
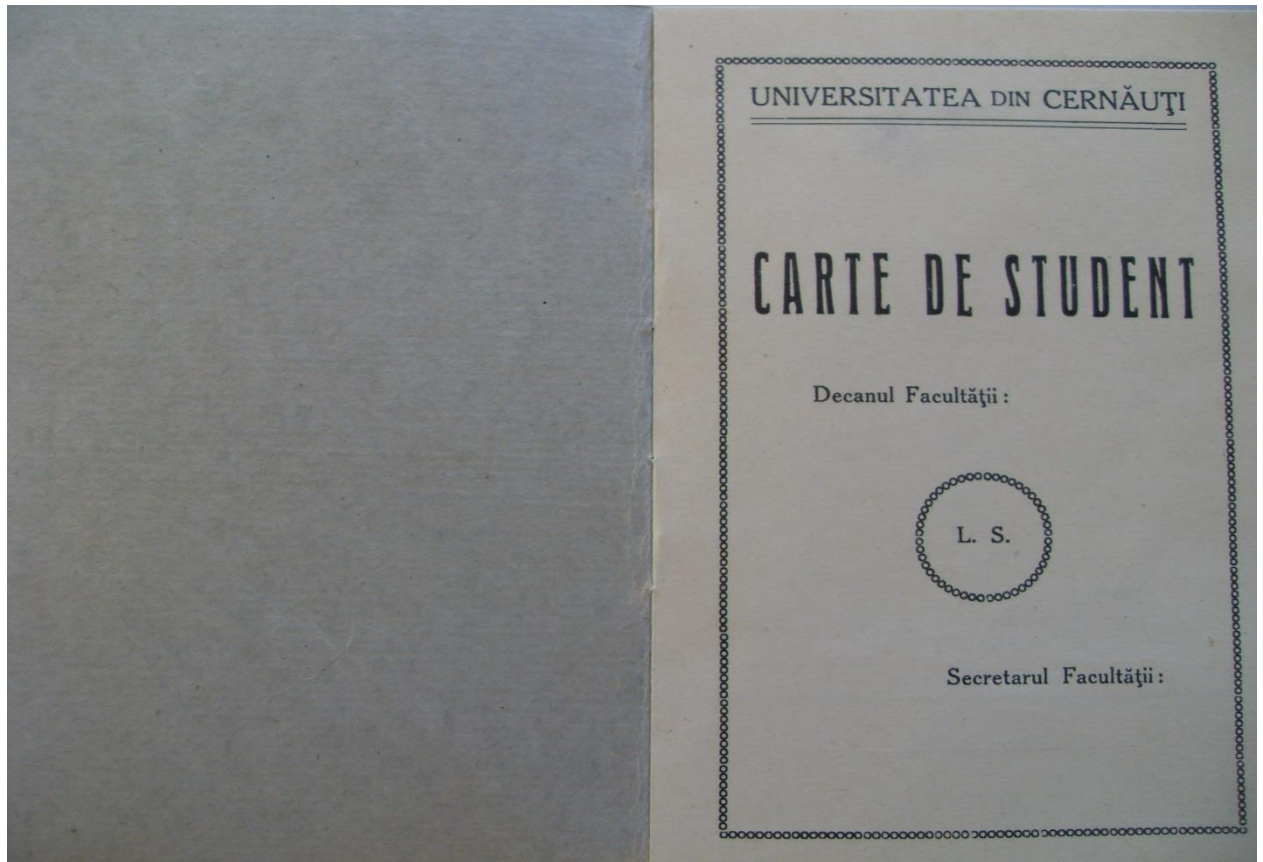
OBSERVĂRI:

CONSTATAREA FRECVENTĂRII CURSURILOR		
Anul școlar	MATERIA	Semnătura profesorului
		la începutul anului școlar
	<p>La baza cererii înregistrată la N. 604 și a hotărârii consiliului facultății din 7 februarie 1927 împreună cu <i>hostăria</i> comisiunii delegate de consiliu din 21 Martie 1927 precum și a adresei Minst. Instr. Publ. N. 40256 din 21 Aprilie 1927 și a recunoștinței lui <i>Alexiu Anton</i> cele 8/9/10 semestre frecventate după regulamentul austriac cum și examenul de drept istoric.</p> <p>La consecință dl. <i>Alexiu A.</i> are dreptul să se prezinte la examenul I, II și III de licență, scutit fiind de dreptul românesc și istoric al facultății.</p>	

OBSERVĂRI:

SECRET FACULTĂȚII DE DREPT
7 Aprilie 1927

Студентський квиток (1918-1940 рр.)

**Свідоцтво про матеріальну незабезпеченість (бідність)
студента юридичного факультету Чернівецького університету
Павловського Олександра (1932 р.)**

Atestat de paupertate (lipsă de mijloace)

a lui Alexandru Pavloschi ^{student, anul} III ^{elev din clasa} al Facultății de Drept în Cernăuți

pentru sprijinirea petiției sale pentru eliberarea de bani școlii ^{obținerea unui stipendiu}

Numele starea și domiciliul părinților elevului	Numărul fraților și surorilor elevului Care vârstă au aceștia? Sunt unii dintre aceștia îngrijiți?	Venituri anuale (salariu, soldă, simbric, parte cuvenită, locuință venit secundar) Suma impozitului pe venit	Ocupațiunea, meseria, ramul industrial, negoțul, suma birului pe câștig	Proprietate de case cu indicarea valorii și a impozitului clădirilor	Proprietate funciara după estimarea cadastrală, valoarea și impozitul funciara	Datoriile cari împovărăz proprietatea conform cadastrului	Poședă elevul o avere proprie mobilă sau imobilă? Cât de mare este aceasta?	Primeșie elevul un stipendiu? Care și din care sumă anuală?	Alte împrejurări cari sânt în favorul petentului	Observația autorității legale asupra exactității informațiilor
<p>Tată: <u>Georgi Pavloschi</u> mama: <u>bechata</u> agrijă: <u>cu</u> <u>Flurea</u></p> <p>Parohia: <u>St. Ierem. Flurea, 11 Sept. 1932</u> <u>Anul 1932</u> <u>paroh.</u></p>	<p>Agrijă: <u>3.</u> 1. <u>Anton 30 ani</u> 2. <u>Dimitrie 33 ani</u> 3. <u>Mihail 29 ani</u> 4. <u>Marta 24 ani</u> 5. <u>Eliona 20 ani</u></p>									
<p align="center"><i>Se certifica din parte a</i> <u>Perceptor</u> <i>Sus este pe</i> <u>Bl. Pavloschi</u> <i>paroh</i> <i>din cauza drape plătite</i> <i>impozit drape anual 296 lei</i> <i>și drape auto impozit 1932</i> <i>și este pe</i> <u>12 Sept. 1932</u> <u>Perceptor</u> <u>Bulgari</u> <i>Se certifica de orice cele</i> <i>sus indicate sunt adevărate</i> <u>Primar</u> <u>Permetey</u></p> <p align="right"><i>ef. de fact. anuale</i> <i>art. 141 și 142 din</i> <i>Legea drape fund</i> <i>impozit, 7 Sept. 32</i> <u>Director o. f.</u> <u>Meseri</u></p>										

**Представники професорсько-викладацького складу
юридичного факультету, які обиралися ректорами та деканами
в румунський період (1918-1940 рр.)**

Декани	
Навчальний рік	
1919-1921 рр.; 1938-1939 рр.	Максиміліан Гакман
1921-1925 рр.	Константін Редулеску
1925-1927 рр.	Георге Дрегенеску
1927-1931 рр.	Анастасе Штефенеску-Галаці
1931-1937 рр.	Іон Гіцеску
1937-1938 рр.	Іоан Лунгуляк
Ректори	
1921-1922	Максиміліан Гакман
1930-1933	Константін Ісопеску-Грекул

**Чернівецький університет румунського періоду
у фотографіях (1918-1940 рр.)**

Король і Великий воєвода Міхай в товаристві ректора К. Ісопеску-Грекула та членів університетського Сенату

Ректор Іоан Ністор (по середині) та декани Чернівецького університету (1937-1938 рр.)

Професори юридичного факультету (1918-1940 рр.)

Максиміліан Гакман
(професор міжнародного приватного і публічного права)

Іон Гіцеску
(професор фінансового права і статистики)

Ераст Тарангул
(професор адміністративного права)

**Професорсько-викладацький склад кафедр
юридичного факультету
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича станом на 1 липня 2014-2015 н.р.**

Кафедра філософії та теорії права

На постійній основі			Сумісники		Разом
Доктори наук, професори	Кандидати наук, доценти	Без наукових ступенів і вчених звань	Доктори наук, професори	Кандидати наук, доценти	
2	10	3			15

Кафедра конституційного, адміністративного й фінансового права

На постійній основі			Сумісники		Разом
Доктори наук, професори	Кандидати наук, доценти	Без наукових ступенів і вчених звань	Доктори наук, професори	Кандидати наук, доценти	
2	9	7	2		20

Кафедра цивільного права

На постійній основі			Сумісники		Разом
Доктори наук, професори	Кандидати наук, доценти	Без наукових ступенів і вчених звань	Доктори наук, професори	Кандидати наук, доценти	
1	9	2	1		13

Кафедра кримінального права і криміналістики

На постійній основі			Сумісники		Разом
Доктори наук, професори	Кандидати наук, доценти	Без наукових ступенів і вчених звань	Доктори наук, професори	Кандидати наук, доценти	
	8	5	2	2	17

Кафедра європейського права і порівняльного правознавства

На постійній основі			Сумісники		Разом
Доктори наук, професори	Кандидати наук, доценти	Без наукових ступенів і вчених звань	Доктори наук, професори	Кандидати наук, доценти	
1	7	1			9

Кафедра правосуддя

На постійній основі			Сумісники		Разом
Доктори наук, професори	Кандидати наук, доценти	Без наукових ступенів і вчених звань	Доктори наук, професори	Кандидати наук, доценти	
1	7	4		4	16

**Науково-педагогічні колективи юридичних факультетів ВНЗ
Чернівецької області (станом на 1 вересня 2014-2015 н.р.)**

**Чернівецький факультет Національного університету
«Одеська юридична академія»**

Штатні викладачі			Сумісники			Погодинники		Разо м
28			13			1		
3 ученим ступенем (званням)		Без ученого ступеня (звання)	3 ученим ступенем (званням)		Без ученого ступеня (звання)	3 ученим ступенем (званням)	Без ученого ступеня (звання)	
15			5			1		
докт	доц	кан	докт	доц	канд	ДОКТ		
1	8	7	1	1	3	1		

**Юридичний факультет Приватного вищого навчального закладу
«Буковинський університет»**

Кафедра кримінально-правових дисциплін					
На постійній основі			Сумісники		Разом
Доктори наук, професори	Кандидати наук, доценти	Без наукових ступенів і вчених звань	Доктори наук, професори	Кандидати наук, доценти	
	6		1	1	8
Кафедра цивільно-правових дисциплін					
На постійній основі			Сумісники		Разом
Доктори наук, професори	Кандидати наук, доценти	Без наукових ступенів і вчених звань	Без наукових ступенів і вчених звань		
1	7	2		2	12

**Динаміка зарахованих на перший курс студентів
юридичного факультету
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(1991-2015 рр.)**

Навчальний рік	Денна форма навчання	Заочна форма навчання	Разом
1991-1992	52	82	134
1992-1993	92	85	177
1993-1994	105	80	185
1994-1995	73	48	121
1995-1996	120	74	194
1996-1997	76	100	176
1997-1998	134	121	255
1998-1999	124	133	257
1999-2000	116	97	213
2000-2001	155	199	354
2001-2002	176	197	373
2002-2003	170	183	353
2003-2004	175	161	336
2004-2005	159	144	303
2005-2006	197	164	361
2006-2007	198	124	322
2007-2008	200	122	322
2008-2009	254	95	349
2009-2010	241	119	360
2010-2011	251	107	358
2011-2012	167	26	193
2012-2013	163	37	200
2013-2014	163	35	198
2014-2015	235	38	273
2015-2016	184	30	214

**Динаміка випускників юридичного факультету
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(1996-2014 рр.)**

Навчальний рік	Денна форма навчання				Заочна форма навчання			
	«Юрист»							
	Диплом з відзнакою		Диплом звичайного зразка		Диплом з відзнакою		Диплом звичайного зразка	
1996	13		37		6		1	
1997	11		77		15		80	
1998	14		78		5		130	
1999	20		80		11		89	
	«Магістр»		«Спеціаліст»		«Магістр»		«Спеціаліст»	
	Диплом з відзнакою	Диплом звичайного	Диплом з відзнакою	Диплом звичайного	Диплом з відзнакою	Диплом звичайного	Диплом з відзнакою	Диплом звичайного
2000	11	23	1	64	16	26	–	189
2001	17	4	8	79	12	9	–	279
2002	13	5	5	92	11	6	1	187
2003	13	8	2	77	7	4	–	174
2004	17	3	8	57	8	13	3	146
2005	20	11	8	70	12	23	1	188
2006	28	12	7	78	13	37	2	173
2007	28	32	2	86	12	67	–	136
2008	23	57	1	69	19	58	–	145
2009	28	52	1	46	19	63	–	133
2010	19	62	–	59	7	73	1	164
2011	27	53	2	51	9	66	1	165
2012	12	67	–	52	6	72	2	146
2013	11	68	–	62	3	74	1	161
2014	4	75	1	93	8	22	–	87

Кількісні та якісні характеристики професорсько-викладацького колективу юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича станом на 1 липня 2014-2015 н. р.

На постійній основі			Сумісники		Разом осіб/%
Доктори наук, професори	Кандидати наук, доценти	Без наукових ступенів і вчених звань	Доктори наук, професори	Кандидати наук, доценти	
7	51	21	6	6	91
7,7 %	56 %	23,1 %	6,6 %	6,6 %	100 %